
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

20. évfolyam 4. szám

2011. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Amberg Eszter:** A nyilvános könyvtárak jegyzékének, valamint a költségvetési szervek jogállásának és gazdálkodásának 2010. évi változásairól 3

Műhelykérdések

- Hegyközi Iлона:** Lépésről lépésre az európai minősítés meghonosítása felé . . . 7
- Sándor Gáborné:** Ingyenes és térítéses könyvtári szolgáltatások Magyarországon 9
- Szerafinné Szabolcsi Ágnes:** Új utak a felsőfokú könyvtáros képzésben. 35 év mérlege Nyíregyházán 23
- Páll Zoltán:** Változik a világ. Egy szabolcsi felmérés tanulságai 30

Extra Hungariam

- Hajnal Ward Judit:** Könyvet a könyvtárból! Arculatváltás az amerikai könyvtárakban? 41

Könyv

- Nagyvárad Enikő:** A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 55
- Vajda Kornél:** Három Vas megyei helyismereti–helytörténeti kiadványról . . . 57
- Bényei Miklós:** A Parainesis forrásvidéke 61

From the contents

Eszter Amberg: Changes in the List of libraries open to all in 2010 (3);

Ilona Hegyközi: Step by step towards the adoption of European certification in Hungary (7);

Erzsébet Sándor: Free and fee-based library services in Hungary in 2009 (9)

Cikkeink szerzői

Amberg Eszter, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Hajnal Ward Judit*, a New Jersey-i Rutgers Egyetem Könyvtárának osztályvezetője; *Hegyközi Ilona*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Nagyvárad Enikő*, a szombathelyi Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ oktatója; *Páll Zoltán*, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar (Nyíregyháza) Könyvtárának munkatársa; *Sándor Gáborné*, a pásztói Teleki László Könyvtár és Művelődési Központ igazgatóhelyettese; *Szerafinné Szabolcsi Ágnes*, a Nyíregyházi Főiskola tanára; *Vajda Kornél*, ny. főszerkesztő

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyánné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Poprády Géza, Szlatky Mária**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítótér: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap



NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804

Amberg Eszter

A nyilvános könyvtárak jegyzékének, valamint a költségvetési szervek jogállásának és gazdálkodásának 2010. évi változásairól

A Magyar Közlöny 2010. évi 132. számában (VIII. 13.) megjelent az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló *2010. évi XC. törvény*, amelynek IV. fejezete *hatályon kívül helyezte* a költségvetési szervek jogállásáról és gazdálkodásáról szóló *2008. évi CV. törvényt (Kt.)*, és *módosította* az államháztartásról szóló *1992. évi XXXVIII. törvényt (Áht.)* és más kapcsolódó törvényeket. Továbbá a Kormány 226/2010. (VIII. 13.) Korm. rendeletével *módosította* az államháztartás működési rendjéről szóló *292/2009. (XII. 19.) Korm. rendeletet (Ámr.)* is.

Az alapító okirat Kt. szerint meghatározott tartalmi elemeiről bővebben a *Korszéri könyvtár* 2010. februári számában olvashattak. E kézikönyvben megjelen-
tekhez képest a főbb változások a következők:

- ad 1)* az alapító okirat kötelező részei ismét *visszakerültek az Áht.-ba*, a 90. § (1) bek. értelmében az alapító okirat tartalmazza a költségvetési szerv
- a)* nevét, székhelyét,
 - b)* a létrehozásáról rendelkező jogszabályra való hivatkozást, ha az alapításról jogszabály rendelkezett,
 - c)* jogszabályban meghatározott közfeladatát,
 - d)* alaptevékenységét,
 - e)* illetékességét, működési körét,
 - f)* irányító szervének nevét, székhelyét,
 - g)* kormányrendeletben foglaltak szerinti gazdálkodási besorolását,
 - h)* vezetőjének kinevezési, megbízási rendjét, és
 - i)* a foglalkoztatottjaira vonatkozó foglalkoztatási jogviszony (jogviszonyok) megjelölését.

A 90. § (2) bek. szerint az alapító okirat – az (1) bekezdésben foglaltakon túl – az alábbiak fennállása esetén tartalmazza a költségvetési szerv

- a)* közvetlen jogelődjének megnevezését, székhelyét,
- b)* vállalkozási tevékenysége arányának felső határát a szerv kiadásaiban,

- c) megszűnésének időpontját vagy pontos feltételét, ha határozott időre vagy bizonyos feltétel bekövetkeztéig hozzák létre, és
d) a külön jogszabályban kötelező kellékként előírtakat.

ad 2) A fentiekből is kitűnik, hogy nem kell a költségvetési szerveket az eddigi típusok szerint besorolni (közhatalmi vagy közszolgáltató költségvetési szerv, illetve közintézmény vagy közintézet), *csak az Ámr.-ben foglaltak szerinti gazdálkodási besorolást kell megadni* (önállóan működő vagy önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szerv).

ad 3) *Megszűnt a jogi személyiségű szervezeti egység* létrehozásának lehetősége, amikor is az önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szerv egyes szervezeti egységeit jogi személyiséggel ruházhatta fel.

E változásokon kívül a *Korszerű könyvtár* 2010. februári számban megjelentek az alapító okiratokkal kapcsolatosan továbbra is iránymutatók.

* * *

A következőkben a nyilvános könyvtárak jegyzékének 2010. évi változásait szeretném összefoglalni.

2010-ben négy nyilvános könyvtári jegyzék¹ jelent meg, amelyekre összesen nyolc könyvtár kérte felvételét, végül *6 könyvtár*, vagyis a jelentkezők 75 százaléka került fel ténylegesen. A 6, jegyzékre felkerült könyvtár alaptevékenység szerinti megoszlása:

	29. jegyzék	30. jegyzék	31. jegyzék	32. jegyzék
főiskolai könyvtár			1	
községi könyvtár		1		1
szakkönyvtár	1			1
városi könyvtár	1			

A 2009. év végi állapothoz képest² 1234-ről 1181-re csökkent a nyilvános könyvtárak száma. Egyrészt az említett 6 könyvtárat felvettük a jegyzékre; másrészt a 29. jegyzékről 16, a 30. jegyzékről 21, a 31. jegyzékről 16, a 32. jegyzékről 6 könyvtárat, azaz összesen 59 könyvtárat töröltünk az önkormányzatok, illetve a fenntartók kérésére vagy a szakfelügyeleti jelentések alapján. Mindazonáltal megállapítható, hogy (2009-ben és) 2010-ben az előző évekhez képest drasztikusan kevesebb könyvtárat töröltünk a jegyzékről.³

A nyilvános könyvtárak jegyzéke 2002–2010

Alaptevékenység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010. február	2010. május	2010. július	2010. december	2010. törlés	2002–2010 összesen
Megyei könyvtári feladatok ellátása	19													19
Városi könyvtári feladatok ellátása	219	5			2		-1		1				-1	225
Városi és országos szakkönyvtári feladatok ellátása	1													1
Városi és iskolai könyvtári feladatok ellátása	42	-11	1					-1						31
Községi könyvtári feladatok ellátása	1132	37	26	-14	-116	-323	-161	-57		1		1	-36	490
Községi és iskolai könyvtári feladatok ellátása	455	27	24	-1	-42	-99	-83	-24					-19	238
Nemzeti könyvtári feladatok ellátása	1													1
Nemzeti gyűjtőkörű és egyetemi könyvtári feladatok ellátása	1													1
Digitális könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	1													1
Országos szakkönyvtári feladatok ellátása	11			-1			1							11
Szakkönyvtári feladatok ellátása	26	4	11	7	3	-1	6	5	1			1	-1	62
Egyetemi könyvtári feladatok ellátása	30			-1	1		-1							29
Főiskolai könyvtári feladatok ellátása	35	-3	1	1		1	4	-1			1		-1	38
Egyházi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	14	2					1	-1						16
Egyházi és iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	2													2
Iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	1		1											2
Munkahelyi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	16	-1				-5								10
Munkahelyi és városi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	5		1		1	-1	-2							4
ÖSSZESEN	2011	60	65	-9	-151	-428	-236	-78	2	1	1	2	-59	1181

Az idei és a tavalyi táblázat adatait összevetve megállapítható, hogy továbbra is csökken a községi (és iskolai) könyvtárak száma, de már csak 7 százalékkal.

A teljesség igénye nélkül fontosnak tartom kiemelni, hogy 2010-ben a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola Könyvtára és a Magyar Nemzeti Bank Könyvtára is kitárta kapuit a nagyközönség előtt.

A 2009-ben a jegyzékről elutasított két könyvtárból egy szakkönyvtár és egy városi könyvtár volt. Az elutasítás oka a szakkönyvtár esetében az volt, hogy a be-

küldött iratokban nem volt egységes a könyvtár elnevezése, illetőleg “korlátozottan” nyilvános könyvtárként definiálta magát. A városi könyvtárat pedig szakfeladaton működtetik, holott a kulturális törvény egyértelmű e tekintetben, amikor kimondja, hogy a városokban elsődlegesen önálló intézményben kell a nyilvános könyvtári ellátást biztosítani.⁴

A köztársasági elnök 2010-ben egy nagyközségnek sem adományozott városi címet. Év végéig 7 önkormányzat⁵ küldte be a Könyvtári Intézetbe a hitelesített, módosított alapító okiratot. 2 városi könyvtárat⁶ pedig a 2011. évi első jegyzékről töröltünk, mivel szakfeladaton működnek.

**Városi címet kapott települések,
amelyek módosított alapító okiratát továbbra is várjuk⁷**

Megye	2004	2005	2008	2009
Bács-Kiskun			Hajós	
Borsod-Abaúj-Zemplén				Sajóbábony
Pest	Örkény			
Szabolcs-Szatmár-Bereg		Kemecse		Vaja
Tolna				Gyönk

JEGYZETEK

¹ Hivatalos Értesítő, 2010. 8. sz. 1256–1261. p.; Hivatalos Értesítő, 2010. 34. sz. 7326–7330. p.; Hivatalos Értesítő, 2010. 61. sz. 10031–10036. p.; Hivatalos Értesítő, 2010. 100. sz. 14315–14321. p.

² Vö.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 5. sz. 11. p.

³ 2005-ben 71, 2006-ban 165, 2007-ben 439, 2008-ban 256, 2009-ben 86 könyvtárat töröltünk a jegyzékről.

⁴ 1997. évi CXL. tv. 67. § (1) bek.

⁵ Beled, Igal, Jászkisér, Nyírmada, Tápiószele, Vép és Zsámbék

⁶ Bodajk és Pacsa

⁷ 2006-ban és 2010-ben egy nagyközség se kapott városi címet, a 2007-es városok nyilvános könyvtárainak hitelesített, módosított alapító okirata pedig maradéktalanul beérkezett a Könyvtári Intézetbe.

Lépésről lépésre az európai minősítés meghonosítása felé

A magyar könyvtárosok már több ízben ismerkedhettek a CERTIDoc nevű európai minősítési programmal. A Könyvtári Intézet az *Eurotéka*-sorozatban közreadta a *LIS Euroguide* című alapidokumentumot,* majd a minősítés gondolata „bejárta” az egész országot: a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) által szervezett roadshow-k (*Versenyképes ország – versenyképes könyvtárossal*) alkalmával minden helyszínen elhangzott egy-egy előadás arról, hogy mi ennek az európai minősítésnek a célja, és hogyan alkalmazható a francia, német, spanyol és olasz könyvtáros-egyesületi kollégák vezényletével kidolgozott önértékelési módszer a gyakorlatban. Legutóbb 2010 júniusában a TÁMOP-program keretében kerülhetett sor ismét a CERTIDoc-kal kapcsolatos eseményre. A Könyvtári Intézet arra nyert támogatást, hogy – a TÁMOP nyelvén szólva – minőségfejlesztési és minőségbiztosítási módszereket alkalmazzon, illetve fejlesszen ki a könyvtárügy számára. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy kétnapos szemináriumot szervezhettünk, ahol a minősítési rendszer meghonosítása érdekében a könyvtáros szakma néhány jeles képviselőjét kiképezték arra, hogy majdan el tudják látni a minősítést végző értékelő zsűri teendőit.

Amint talán az már közismert, az előzmények az 1990-es évek elejéig nyúlnak vissza, amikor Magyarország képviseletében az MKE részt vett egy, a könyvtárosképzés rendszeréről végzett nemzetközi felmérésben. Ezt a kezdeményezést követte az Európai Unió által is felkarolt CERTIDoc projekt, amely a már említett országok szakmai egyesületeinek nevéhez fűződik. Ezeknek az országoknak a szakemberei dolgozták ki azt az összetett és kifinomult európai minősítési rendszert, amely az egyéni kompetenciák értékelésére szolgál, és megfogalmazták a rendszer alkalmazásához szükséges útmutatót. Az említett országokban a minősítési rendszert szakmai önértékelésre használják, és jól működik a gyakorlatban.

A közép-európai országok (különösen Csehország, Románia, Horvátország és Magyarország) kezdettől fogva érdeklődéssel kísérték figyelemmel a rendszer kialakítását, később pedig meghonosítására is készenek mutatkoztak. Ezekben az országokban főként a könyvtáros egyesületek népszerűsítették a CERTIDoc eszméjét. A *LIS Euroguide*-ot (amit a franciák Rэфérentiel néven emlegetnek) lefordították az egyes nyelvekre, és közreadták, nyomtatásban vagy az interneten (<https://www.certidoc.net>). 2005 júniusában a minősítéssel már dolgozó és a bevezetését fontolgató országok Párizsban konzultációt tartottak arról, hogyan csatlakozhatnak az utóbbiak a CERTIDoc-közösséghez. Az eseményt követően elsőként a

* LIS Euroguide. Kompetenciák, tulajdonságok, minősítési szintek. (Sorozatszerkesztő: Bartos Éva. Bp., Könyvtári Intézet, 2007. 133 p. /EuroTéka/). Ism.: Pálvölgyi Mihály: Kompetenciák, tulajdonságok, minősítési szintek. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2007. 10. sz. 54–60. p.

román kollégák szerveztek képzést, és minősítettek néhány szakembert, akik a tervek szerint a későbbiekben az értékelő zsűri tagjai lesznek.

Az eredeti projektpartnerek időközben újra európai uniós finanszírozásért folyamodtak; céljuk a CERTIDoc-projekt folytatása lett volna COMPETIDoc néven. Ebben a közép-európai országok is részt vettek volna. Sajnos, a pályázat nem járt sikerrel, így a projekt jövője függőben maradt.

Az MKE annak idején a Könyvtári Intézetet bízta meg a CERTIDoc-kal kapcsolatos ügyintézással. Így készült el és jelent meg a *LIS Euroguide* magyar fordítása. A kötet mondandóját különböző szakmai összejöveteleken népszerűsítették – a tényleges kipróbálás lehetősége a TÁMOP-program keretében érkezett el. Két szakértő, Eric Sutter és Agnes Grebot érkezett erre az alkalomra Budapestre a francia könyvtáros-egyesület (ADBS) képviselőjében. Meghívott résztvevők számára tartottak kétnapos, angol nyelvű szemináriumot és gyakorlati képzést. Az értékelés jól definiált „koreográfia” szerint zajlott. Hat, a szakmában elismert könyvtáros (különböző típusú könyvtárak vezetői, oktatók stb., név szerint Barátné Hajdu Ágnes, Bognárné Lovász Katalin, Czeglédi László, Horváth Sándor Domonkos, Orbán Éva, Tószegi Zsuzsanna) vett részt meghívottként, hozzájuk csatlakozott a Könyvtári Intézet vezetője és néhány munkatársa (Bartos Éva, Gaálné Kalydy Dóra, Hangodi Ágnes, Havas Petra, Hegyközi Ilona).

A szervezőknek sikerült egy önként jelentkező könyvtárost találniuk, aki vállalkozott a megmértetésre. A jelölt a kíváncsiak szerint elkészítette portfólióját (a franciák ezt dossziének hívják). Az előkészületeket és magát a tréninget nagymértékben segítették a CERTIDoc-anyagok előzetesen elkészült magyar fordításai (az általános szabályok, a minősítő testület és az értékelő zsűri akkreditálása, a jelentkezők számára szóló kalauz, az értékelési útmutató).

A jelölt – Haizler Lászlóné Párdi Bea, büki városi könyvtáros, aki a minősítési rendszerrel már főiskolai tanulmányai során is foglalkozott, és készül szakdolgozatát is erről írja – benyújtotta személyes adatait, az eddigi szakmai pályafutására vonatkozó információkat, jövőbeli terveit, valamint a szaktudására és kompetenciái szintjére vonatkozó „bizonyítékokat”. A követelmények összhangban voltak az Euroguide előírásaival, amely a kompetenciákat öt kategória (információ, technológia, kommunikáció, menedzsment, egyéb tudományos ismeretek) és 33 szakterület szerint csoportosítja, valamint az elérhető minősítés négy szintjével (könyvtári és információs asszisztens, technikus, menedzser, szakértő). A jelöltnek lényegében önértékelést kellett végeznie, és össze kellett gyűjtenie mindazokat a dokumentumokat, amelyek az említett kompetenciáit és azok szintjét igazolják. Az önértékelés és a csatolt bizonyítékok alapján a zsűri számította ki a megadott szabályok szerint az elért pontszámot. A jelölt által benyújtott összeállítás kiválóan bizonyult. A képzés résztvevőinek módjuk volt arra, hogy az értékelés módszereiről a francia vendégekkel alaposan konzultáljanak. Az európai tanúsítvány, amelyet az arra érdemes jelöltek az „éles rendszerben” kézhez kapnak, öt évig lesz érvényes.

Ez a rendezvény kísérlet volt arra, hogy a CERTIDoc rendszert Magyarországon adaptáljuk, és egyfajta esettanulmányként szolgált. A könyvtáros szakmának ezek után mérlegelnie kell, hogy értelmes módon adaptálni lehet-e helyi használatra a CERTIDoc-rendszert, és mindenekelőtt azt, hogy mire való ez a rendszer, mi motiválhatja a hazai szakembereket arra, hogy európai minősítést szerezzenek.

Számos egyéb kérdésre is gondolni kell: hogy az egyes országokban a különböző célokra definiált szakmai követelmények és az európai minősítési szintek miképp illeszkednek egymáshoz; hogyan igazolható, hogy a bizonyítékok „szerzője” maga a jelentkező stb. Ezen túlmenően adminisztratív teendők is vannak: a CERTIDoc előírásai szerint titkárságot kell felállítani, amely fogadja és megőrzi a jelentkezéseket és azok csatolt dokumentumait; lebonyolítja a vizsgáztatás pénzügyi teendőit (kezeli a vizsgadíjakat); működteti és összehívja a minősítő testületet és az értékelő zsűriket és így tovább. Más országokban crrc a feladatra a könyvtáros egyesületek vállalkoztak.

A következő lépés sok tekintetben függ az MKE-től, amelynek egyik fő célja a könyvtárosok egyéni szakmai érdekvédelme, és amely reményeink szerint, továbbra is felkarolja a CERTIDoc-rendszer meghonosításával és továbbfejlesztésével kapcsolatos kezdeményezéseket. A tréning után úgy tűnik, hogy érdemes lenne mindezzel érdemben foglalkozni, és mindenekelőtt a működési kereteket megteremteni. Az eredeti CERTIDoc-partnerek eltökéltek, hogy folytatják a munkát, és újszerű módszereket ajánlottak az együttműködésre (például a *LIS Euroguide* frissítését és a terminológiai egyeztetést egy wiki formájában tervezték el). Az említett korábbi európai uniós pályázat céljaira már kidolgozták a közös munka menetét, és tavaly ősszel felmérést végeztek a lehetséges partnerek körében.

Hegyközi Ilona

Ingyenes és térítéses könyvtári szolgáltatások Magyarországon

Tanulmányom a magyar könyvtárak ingyenes és térítéses szolgáltatásainak kérdéseivel foglalkozik, a kilencvenes évektől napjainkig. Az elemzésemben azt vizsgálom, hogy a különböző társadalmi változások hogyan hatottak a könyvtárainkra és mennyiben befolyásolták szolgáltatásaikat.

Könyvtári szolgáltatások

„Korunkat a társadalomkutatók információs kornak nevezik.”¹ „Az információs társadalom alapvető információs szolgáltatási rendszere a nyilvános könyvtári ellátási rendszer, amely állampolgári jogon biztosítja az információhoz való szabad hozzáférést”²

A könyvtári rendszer az állomány, az olvasó, a könyvtáros, a szolgáltatások, az infrastruktúra, és a fenntartó széles körben való összefonódását, integrálódását jelenti. Működésének a végső célja a szolgáltatás nyújtása. A szolgáltatás felöleli az

adott könyvtárban valamennyi tevékenységet. A könyvtári szolgáltatás tehát komplex fogalom: magába foglalja a könyvtárak gyűjteményét, és lehetővé teszi az ebből való szolgáltatást. Résztevékenységekből áll, amelyek összefüggésben állnak egymással: kapcsolatteremtés a felhasználóval, tájékoztatás, dokumentum-szolgáltatás stb.

- A kapcsolatteremtés területéhez tartozik a *felvilágosítás, beíratkozás*. A felvilágosítás az újonnan belépő használó tájékoztatása a könyvtárról és elérhető szolgáltatásairól. A beíratkozás a szolgáltatás első fázisát jelenti.

- A tájékoztatás különböző szinteken és mélységben jelenik meg:
 - *Felvilágosítás*, a felhasználóval való kapcsolatteremtést jelenti, amely főként módszertani eligazítást nyújt.
 - *Adatszolgáltatás* két típusát különböztetjük meg, az egyik típusa a faktográfiai: tények, adatok gyors tájékoztatása; a másik a bibliográfiai, amely az információforrások bibliográfiáiból nyújt tájékoztatást.
 - *Irodalomkutatás* a tájékoztatás legmagasabb szintje. Formáját tekintve lehet aktív és passzív. A passzív a felhasználó igényeinek kielégítését jelenti, míg az aktív az olvasói igények elébe megy, ilyenek például a tömörítvények, referáló áttekintések.

- A dokumentumszolgáltatás a teljes szövegű szolgáltatást jelenti, ilyenek a hagyományos, audiovizuális, offline-elektronikus, online elérhető vagy más könyvtárak gyűjteményében őrzött dokumentumok nyújtása. Más megközelítésben lehetnek helyben használt, másolatszolgáltatással készült (másolás, digitalizálás) dokumentumok. A helyben használat és a kölcsönzés a könyvtárakban együtt élő terület. A helyben használat általában a nemzeti könyvtárakra vagy a nagyobb, illetve szakkönyvtárakra jellemző, de a könyvtárak prézensz gyűjteményei is helyben használattal vehetők igénybe.

A könyvtárközi kölcsönzés „*A könyvtárak közötti forrásmegosztás előfeltétele, hogy bármely pontról vagy legalább bármely résztvevő könyvtárból lehetőség nyíljon az információhoz, illetve a dokumentumokhoz való hozzáférésre.*”³ A könyvtárközi kölcsönzés az idők folyamán ingyenes szolgáltatásból térítéses szolgáltatássá vált.

A rendszerváltozás könyvtárügye

Az 1990-es évek elején, a rendszerváltozás utáni időben a politikai, gazdasági, társadalmi változások közelről érintették a magyar könyvtárügyet is. A könyvtárakban is dilemmát okozott az a tény, hogy képesek lesznek-e igazodni a megváltozott feltételekhez, képesek lesznek-e a rájuk bízott értékeket megőrizni. Addig meglehetősen nagy biztonságban éltek; olcsó volt a munkaerő, az olcsón működő könyvtárakban biztosított volt a szolgáltatások rendszeres fejlesztése. „*Most azonban? Megdrágult a munkaerő. (Nem a keresetek nőttek annyira, hanem a munkabér után fizetendő biztosítási járulékok, s a kifizetendő béreket megnövelte a sze-*

mélyi jövedelemadó bevezetése is.) Meredeken emelkedtek a hazai könyvtárak. Az infláció felgyorsult. S azt vettük észre, ahhoz, hogy ugyanolyan szinten működjünk, mint korábban, sokkal több pénzre van szükségünk. Érthető, hogy egzisztenciális félelem lett úrrá könyvtáron, könyvtárosokon egyaránt”.⁴

A politikai, gazdasági, társadalmi változások hatására a könyvtáraknak társadalmi hasznosságukat is bizonyítani kellett. A könyvtárak működését nagy mértékben befolyásolta a fenntartó támogatása, finanszírozása. Felmerült a kérdés: az információ áru vagy nem áru? Sokan azt a nézetet vallották, hogy az információ bizony áru. „*A könyvtári információ a gazdaság fejlődését szolgáló áru, aminek értéke, ára van. A könyvtár léte attól függ, mennyire képes megfelelni a társadalmi információrendszerben a rá osztott feladatának, képes-e előállítani piacképes árut vagy szolgáltatást, s ezzel saját gyarapodását, szükségességét biztosítani.*”⁵

Bármennyire is igyekeztek a könyvtárak önmagukat fenntartani, nyereséget nem tudtak termelni, csak annak töredékét állították elő. Az tény, hogy a költségvetési források beszűkülése miatt a könyvtárak kénytelenek voltak bevételeiket növelni. Kérdésként merült fel, hogy a térítés megállapítása országosan egységes legyen-e, vagy pedig ki állapítsa meg a térítés mértékét: a kormány vagy a fenntartó (önkormányzat)?

A könyvtáraknak rá kellett ébredni arra, hogy a rendszerváltozás illúziókat is hozott számukra. A szolgáltatások ingyenessége is veszélybe került, megjelentek a térítéses szolgáltatások. A beíratkozási díjak is jelentősen megemelkedtek. A könyvtárak különféle alapok létrehozásával, pályázatok írásával, helyiségeik bérbeadásával igyekeztek anyagi helyzetükön javítani.

Elmondható, hogy a rendszerváltozás utáni magyar társadalomban a kultúra, különösen a könyvtárügy semmiféle prioritást nem élvezett. Könyvtárosoknak és a könyvtáraknak önállóan kellett boldogulniuk. A könyvtárakat innovációra kényszerítette a politika, még inkább a gazdasági nyomorúság.

Könyvtáraink az 1997. évi CXL. kulturális törvény tükrében

A sok problémát okozó szolgáltatási térítések kérdéskörére tett pontot az 1997. évi CXL. kulturális törvény azzal, hogy kimondta: a nyilvános könyvtár egyik alapkövetelménye, hogy a helyben nyújtott alapszolgáltatások ingyenesek.

Az 1990-es évek hazai közgyűjteményei, könyvtárai rendszerint követték a fejlett világ fejlődési trendjeit. Felismerték, hogy új feladataikat a régi struktúrában teljesíteni nem tudják. Elsőként a tudományos-felsőoktatási és akadémiai könyvtárak léptek. Létrehozták az *országos szakirodalmi információs rendszert*. A fejlesztések megvalósítására pályázati forrásokat használtak fel. A közgyűjtemények, különösen a könyvtárak fejlesztésében meghatározó volt az IIF (Információs Infrastruktúra Fejlesztés), majd a NIIF (Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztés) programja, amely a hazai kutatási szféra információs infrastruktúrájának fejlesztését támogatta. „*A könyvtárak és a könyvtári rendszer alapfeladata az értékek megőrzése és szolgáltatása. Az információs társadalom szempontjából lényegi kérdés az intézményrendszerek fejlesztése, hogy az információs és kommunikációs technológiák területén újdonságait innovatív módon alkalmazzák, illetve az alkalmazási kényszerek visszacsatolása is végbemenjen*”⁶

A díjköteles szolgáltatásokat elsőként a felsőoktatási intézmények és a kutató-intézetek könyvtáraihoz kötik, mivel a szolgáltatások körét az (ingyenes) belső használókról kiterjesztették külső ügyfelekre. A nyilvános könyvtáraknak viszont nincs belső köre. Az ALA (az Amerikai Könyvtár Szövetség) állásfoglalása szerint az információszolgáltatások megfizetése diszkriminatív jellegű. Ettől függetlenül a közkönyvtáraknak is meg kellett fontolnia, hogy mely szolgáltatások legyenek ingyenesek és melyek fizetősek. További kérdés, hogy a szolgáltatás díja profitot is termeljen, vagy csak a felmerült költségeket fedezze?

A díjköteles szolgáltatások minimális célja, hogy legalább a könyvtár ráfordításai térüljenek meg. Ez a célkitűzés nehezen volt megvalósítható, ugyanis a költségek megtérülése minden intézménytípusnál változó eredményű volt. Ettől függetlenül az árakat úgy kellett megállapítani, hogy azok legalább nullszaldót eredményezzenek. Az árszerkezet kialakításánál a könyvtár külső és belső környezetét kellett volna pontosan ismerniük.

Könyvtári szolgáltatások változása az Európai Unióban

„A hazai könyvtári ellátásnak, a könyvtáraknak feltételeiket és szolgáltatásait tekintve, egyenrangúnak kell lenniük az Európai Unió könyvtáraival. Ugyanakkor a hazai könyvtári ellátásban is prioritást kell élvezniük a könyvtárhasználóknak és a szolgáltatásoknak. Ennek érdekében alkalmazni kell minden olyan technikát és módszert, amely alkalmas az új szolgáltatások és feladatok bevezetésére és a teljesítmény mérésére.”⁷

A könyvtári törvény létrejötte óta mára megszilárdult a jogszabályi háttér. Továbbá teljes jogú uniós taggá váltunk. Egy ideig fel sem eszméltünk arra, hogy az európai normák már nemcsak érdekes információkat tartogatnak számunkra, hanem kötelezettséget is jelentenek. Elkezdődött a felsőoktatás átszervezése, hamarosan indult az új továbbképzési ciklus, az új stratégiai időszak, összekapcsolva az új Nemzeti Fejlesztési Tervvel. Új struktúrában kell működniük, új intézményi keretek között (pl. régiók kialakítása) kell a követelményeknek megfelelniük.

A csatlakozás alkalmat adott könyvtárainknak, hogy a szolgáltatás színvonalában felzárkózhassunk az Európai Unió országaihoz. Ezekben az országokban az élethosszig tartó tanulás, a felnőtt kori átképzés központi helyévé vált a könyvtár. A példát érdemes volt követni, és ez szolgáltatásbővítést eredményezett.

Abból kellene kiindulni, hogy „milyen információszolgáltató intézményrendszer van az EU-nak. Magyarországon, milyen információhordozó típusa, a szolgáltatott adatok jellege, hogyan lehet azokhoz hozzáférni, milyen szervezeti formában történik a tájékoztatás.”⁸

Az Európai Unió hazai intézményrendszerében alapvetően három intézménytípust lehet megkülönböztetni: az üzleti világ, a civil szerveződések információszolgáltatóit, az EU, illetve a magyar állam által támogatottakat. Ezek a szolgáltatók tárolják és szolgáltatják a különböző információkat. A társadalom legnagyobb része számára az adataik hozzáférhetők. Az információt nyújtó szervezetek természetesen sokszor könyvtárak, amelyek Magyarországon jelentős részben hálózatban működnek.

„A stabilitásunk megőrzése érdekében a humán erőforrás, az emberi tényező megerősítése látszik a legfontosabbnak. A humán erőforrást erősítő befektetés

sokszorosan térülhet meg, ha – az európai gyakorlatnak megfelelően – a könyvtárak jövőbeni fokozottabb társadalmi, közösségi szerepvállalása megvalósul.”⁹

Az Európai Unióban a kijelölt feladatainkat időarányosan kell teljesítenünk, egy gátló tényezővel azonban számolnunk kell: a finanszírozási források csökkenésével.

Az információ továbbításában egyre jelentősebb szerepet kap az internet, ezért az unió egyik feladata volt az internet fejlesztése, ennek egyik formája az *e-Europe projekt* volt. Magyarországon ekkor még nem volt meg a szükséges technikai háttér e projekt adaptálásához. A Külügyminisztérium létrehozta az *Európai Információs Pontok* hálózatát: minden megyében kialakított Európai Információs Pont elnevezésű irodákat. A fenntartásukat a minisztérium és a megyei önkormányzatok támogatták.

A felhasználó szempontjából nem mindegy, hogy online kapcsolattal, telefonos vagy élőszóbeli ügyintézésel, esetleg könyvtári dokumentumokkal elégítik ki információs igényét. A felhasználó számára szintén nem mellékes, hogy az információt szolgáltató szervezet vagy intézmény milyen minőségben nyújt tájékoztatást az adott témában. A szolgáltatás e tekintetben is lehet ingyenes és térítéses. Ugyanakkor nem lehet egyértelműen kiválasztani olyan kategóriákat, amelyek a térítéses és az ingyenes szolgáltatásokat különválasztják. Például amennyiben az adott információhordozó ingyenes, az ebből készült nyomtatás és fénymásolás már fizetős.

Üzleti információs rendszerek

„A hazai könyvtári rendszer tudásgazdasághoz igazodó fejlesztésének szükségessége nem kérdőjelezhető meg. A szolgáltató-ellátó rendszer fontos részterülete a könyvtárak üzleti információközzvetítése.”¹⁰

Hazánk számára fontos az üzleti információ gyűjtése, kezelése, szolgáltatása – térítés ellenében. A felhasználók, magánszemélyek, vállalkozások egyre jobban igénylik a kívánt minőségű, naprakész, gyorsan szolgáltatott gazdasági információkat. Azzal kapcsolatban, hogy a könyvtárak-e azok az intézmények, amelyek ezt az információt szolgáltatassák, már megoszlanak a szakmán belül a vélemények.

Mikulás Gábor szerint: *„Üzleti információszolgáltatók jól megvannak könyvtárak nélkül is, és tanulságos módon – könyvtárosokat csak elvétve alkalmaznak. Szintén a közszolgáltatásokat kikerülve nyújtanak sajtófigyelési, adat-, információ- és dokumentumgazdálkodási, vagy egyszerűen információs tanácsadást.”¹¹*

Kiszl Péter szerint viszont: *„Az üzleti információszolgáltatás nagyon is könyvtári kategória. Tudni kell, hogy nem csak az üzletemberek kereshetnek (sőt: keresnek) üzleti információt a könyvtárakban, hiszen a mindennapi életben, az átlagpolgároknak is egyre gyakrabban van szükségük üzleti vonatkozású információkra.”¹²*

A szakkönyvtáraink közül a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Egyetemi Központi Könyvtára és a Budapesti Műszaki Egyetem és a megyei könyvtárak közül, pedig a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárat lehet megemlíteni, ahol vállalatok, vállalkozások számára üzleti információszolgáltatás folyik. Magyarországon – ezektől a könyvtáraktól eltekintve – a vállalkozói kör számára nyújtott könyvtári információszolgáltatás még gyermekcipőben jár.

A WEB 3.0

A weben az elérhető információk mennyisége rohamosan és jelentősen nő, emiatt mindinkább szükség van az adatforrások rendszerezésére, összekapcsolására. A web1 az online megjelenésről, az információk elhelyezéséről, a web2 a közös tartalom létrehozásáról, közösségépítésről, a web3 pedig a weben elérhető információk rendszerezéséről szól. A szemantikus web – vagyis a web 3.0 – célja, hogy a világhálón elérhető információt számítógépen feldolgozza és keresésre alkalmassá tegye. Célja, hogy a világhálón fellelhető információkat a számítógépek ne csak olvasni, hanem értelmezni is tudják. Ennek érdekében az információkhoz megfelelő metaadatokat kell társítani, valamint a számítógépeket úgy kellene korszerűsíteni, hogy a metaadatokkal kapcsolatos következtetéseket el tudják végezni. A web 3.0 olyan szolgáltatás, amely lehetővé teszi, hogy bárhol, bármikor gyors, megbízható és biztonságos hálózaton keresztül el tudjuk intézni üzleti ügyeinket, letölthetünk szórakoztató tartalmakat, és akár részt vehetünk közösségi hálózatok életében.

A MINERVA PLUS

„Napjainkban egyre nő a kulturális értékek megjelenítésének jelentősége az interneten. A kulturális intézményeknek számolniuk kell a megváltozott felhasználói igényekkel. A digitalizálás európai szintű összehangolására és támogatására vállalkozott a Minerva projekt, amelybe idén hazánk is bekapcsolódott.”¹³

A Minerva projekt célkitűzése, hogy összehangolja a különböző országok digitalizálási feladatait. Tagjai az uniós tagállamok kormányai és a központi állami intézmények képviselői, a nemzeti levéltárak, könyvtárak, múzeumok munkatársai. A Minerva célja a nemzeti digitalizálási programok európai szintű támogatása.

E-KÖNYVEK

Az e-könyvek (eBooks on Demand, EOD) szolgáltatást nyolc ország 13 könyvtára közreműködésével 2006-ban hozták létre az innsbrucki Leopold Franzen Egyetemi Könyvtár munkatársai. A projekt azzal a céllal jött létre, hogy profitorientált modellt alakítson ki a szerzői jogvédelem alatt álló művek digitalizálására. A szolgáltatás célja, hogy a digitalizált európai kulturális örökséget mindenki számára elérhetővé tegye. A szolgáltatás lényege pedig, hogy minden régi könyvről legyen e-könyv elérhető áron. A könyvek kora és értéke miatt korábban a hozzáférésük korlátozott volt. Ezzel a szolgáltatással az eddig nehezen hozzáférhető, ritka könyvek mindenki számára egy csapásra elérhetővé válnak. Az olvasók könyvtári katalóguson keresztül rendelhetik meg az e-könyveket, az EOD-re kattintva. A digitalizált könyvek bekerülnek a digitális könyvtárakba vagy az e-könyvesboltokba.

Az e-könyvek igény szerinti szolgáltatás abban különbözik a digitális könyvtárraktól, hogy valós olvasói igények alapján digitalizál. Az EOD szervesen illeszkedik az OSZK digitális szolgáltatásainak körébe (Matarka, Libinfo, MEK).

Az e-könyveknek jelentős szerepe van a távhasználók körében. Az EOD-technológia elsősorban a kutatókat, diákokat, könyvgyűjtőket célozza meg, akik az otthoni használatot részesítik előnyben.

Az e-könyvek jövője abban rejlik, hogy minél több nemzeti könyvtár-csatlakozik a szolgáltatáshoz, annál több felhasználó jut hozzá az e-könyvekhez. Az online könyvek iránt az igény elég magas, de a szerzői jogi problémák miatt az interneten

nagyon kevés érhető el. A megrendelők véleménye szerint jó lenne a szolgáltatást ingyenessé tenni, és a szállítási időt le kellene rövidíteni – azzal, hogy azonnal le lehessen tölteni a kért könyvet.

E-TANANYAGOK

Az e-tananyagok a könyvtárak szolgáltatásában már több helyen jelen vannak. A könyvtárakban őrzött és tárolt e-tananyagok funkciója „*a szellemi, anyag, valóság és a tárgyasult emlékezet átöröktetése, a különböző oktatási szintek és képzések virtuális támogatása didaktikai módszerek segítségével, figyelembe véve az életkori sajátosságok alakulását, valamint az úgynevezett általános műveltség és szakirányú ismeretek tartalmi változásait.*”¹⁴

Az e-tananyagok formailag is követik a hagyományos dokumentumokat, három fontos célt valósítanak meg: feltárni, átvenni és használni.

A feltárás területén a vita tárgya a tartalomszolgáltatók körében és az e-learning kapcsán a megfelelő metaadatbázisok létrehozása, illetve adatainak szabványosítása. A másik kérdéses része a feltárásnak a leíró eszközök kiválasztása, az USMARC vagy Dublin Core kérdése. Czeglédi László szerint a problémákat nézve, arra a következtetésre juthatunk, hogy az e-tananyagoknak nem kellene új adatbázist létrehozni, hanem ugyanazon adatbázisban kereshető lenne a nyomtatott és az e-tananyag. „*Az e-tananyagok problémája már anyagi gondokat is felvet. Elsősorban az átvett tananyagok átalakítása, testre szabása ütközik erős ellenállásba.*”¹⁵ A pénzhiány továbbra is nagy gondja az e-tananyagok szolgáltatásának. A hazai e-tananyagok a helyi tananyagok szolgáltatásaival próbálkozik, amelyek egyszerű elektronikus szövegalkotást tesznek lehetővé.

MÁSOLATSZOLGÁLTATÁS, ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÁS

Az utóbbi években a technika fejlődése és a rohanó tempójú világ miatt a felhasználók egyre jobban rászoktak a másolatszolgáltatásra. Eleinte ennek praktikus okai voltak, hiszen a használók idő hiányában a prezensz gyűjtemény anyagából kértek másolatot. Utóbb mind jobban kiteljesedett ez a szolgáltatás, egyre nagyobb lett a kereslet iránta, így a kialakult tendencia jelentősen befolyásolta a könyvtári információszolgáltatás alakulását. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás még inkább elősegítette a másolatküldés elterjedését.

Az ingyenes és térítéses szolgáltatások 2009-ben a magyar könyvtári gyakorlatban

Napjainkban mind több könyvtár szenved attól a helyzettől, hogy az önkormányzatok évről-évre arra kényszerítik a könyvtárakat, hogy bevételeiket növeljék. Ez a bevétel bizonyos határon túl már nem növelhető, mivel hatása ellenkezőjére fordul, csökken a kereslet. A nagyon magas térítési díjak esetén azzal a veszéllyel nézhetünk szembe, hogy könyvtárainkból elfogynak az olvasók. A kulturális intézmények egy bizonyos határon túl nem vagy alig képesek ellensúlyozni az állami alulfinanszírozást.

Számos komoly változtatást kell megtennünk ahhoz, hogy könyvtáraink igazi információs térré váljanak, ahová a belépő, felhasználó a szolgáltatásai miatt tér

be. Változásra van szüksége a könyvtáraknak szervezetükben, szakmai felfogásukban, szolgáltatásukban és a felhasználói kommunikáció tekintetében egyaránt.

A 2009-ben jóváhagyott ingyenes és térítéses szolgáltatásokat vizsgáltam meg az internet segítségével, a könyvtárak honlapjain keresztül. A vizsgálódásom a megyei, a városi, a felsőoktatási és a szakkönyvtárak körére terjedt ki.

Ingyenes szolgáltatások

A vizsgált könyvtárak a kulturális törvénynek megfelelően alakították ki ingyenes szolgáltatásaikat. Kivételt képez a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár. Az MTA könyvtárában ingyenes a kézikönyvtár és a katalógus használata. A helyben olvasás és kölcsönzés továbbra is ingyenes maradt az alábbi kutatók részére: az MTA és a Széchenyi Akadémia rendes és levelező tagjai, az MTA Könyvtára és az MTA Titkárság munkatársai számára, továbbá az MTA kutatóintézeteinek tudományos munkatársai, a KKDSZ tagjai, valamint munkahelyi igazolással rendelkező könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok, pedagógus-igazolvánnyal rendelkező pedagógusok, 70 éven felüli kutatók. A kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban a magazinolvasó, a „Gyermekvilág”, a tájékoztatás, a nyomtatott dokumentumok helyben használata, a cédula- és gépi katalógus használata ingyenes.

Térítéses szolgáltatások

BEÍRATKOZÁSI DÍJ

A megyei könyvtáraknál, az aktív keresőknél 1200 és 2000 Ft között kérnek beíratkozási díjat. A debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Információs Központ emelt szintű tagsági díjat kér: 1500 Ft/negyedév, 5000 Ft/év. Ingyenes tagsága van a 16 éven aluliaknak és a 70 éven felülieknek, a közgyűjteményi dolgozóknak, a megyei önkormányzat képviselőinek és dolgozóinak. A napijegy ára 400 Ft. A kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban az éves díj 1200 Ft, fél évre: 600 Ft, a kedvezményes tagsági díj diákoknak, nyugdíjasoknak, KKDSZ-tagoknak és mozgássérülteknek 500 Ft. Ingyenes: a 16 éven aluliaknak és a 70 éven felülieknek, az ún. Otthon Könyvtár tagjainak, a vak és gyengénlátó embereknek, közgyűjteményi dolgozóknak, pedagógusoknak. Ennél a könyvtárnál figyelembe veszik a beíratkozásnál a hátrányos helyzetű használókat, ugyanis számukra kedvezményes vagy ingyenes hozzáférést biztosítanak a könyvtár szolgáltatásaihoz. A győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban a beíratkozás 365 napra (január 1-től december 31-ig) szól, az aktív keresők 1600 Ft-ot, a 16 év feletti diákok és felsőoktatási intézmény érvényes diákigazolványával rendelkező hallgatók 800 Ft-ot, a 70 év alatti nyugdíjasok 300 Ft-ot fizetnek. Ingyenes a beíratkozás a 16 éven aluliak és 70 éven felüliek számára, továbbá könyvtári dolgozóknak, múzeumi és levéltári alkalmazottak részére, ha jogosultságukat hitelt érdemlően igazolják.

A városi könyvtárak 1000 és 1200 Ft közötti beíratkozási díjat szednek az aktív használóktól. A Jászberényi Városi Könyvtár és Információs Központ a felnőttektől 1200 Ft/év, a nyugdíjasoktól, diákigazolvánnyal rendelkezőktől 600 Ft/év beíratkozási díjat kér. A napijegy: 120 Ft. Ingyenes a beíratkozás a 16 éven aluliaknak és a 70 éven felülieknek. A Mogyoróssy János Városi Könyvtárban Gyulán 1000 Ft/év a díj; diákoknak, pedagógusoknak: 500 Ft. Ingyenes a beíratkozás a 16

éven aluliaknak és a 70 éven felülieknek, valamint a könyvtári, levéltári, múzeumi dolgozóknak, fogyatékkal élő személyeknek. Itt is kiemelhető a fogyatékkal élők-re való odafigyelés. Napijegy viszont nincs. A Székesfehérvári Városi Könyvtárban a diákok, nyugdíjasok, munkanélküliek, gyermekgondozási segélyben részesülők, gyermekgondozási díjon lévők 500 Ft-ot fizetnek egy évre.

A törvényben megfogalmazott ingyenesség minden könyvtárban jelen van, de ezen kívül egyéb kedvezményeket is adnak a könyvtárak. Két könyvtárban figyelhető meg a pedagógusok kedvezménye, illetve ingyenes beíratkozása.

A felsőoktatási könyvtárakban 1500 és 6000 Ft közötti beíratkozási díjat szednek. A beíratkozás rendszerint egy tanévre szól. Az Eszterházy Károly Főiskola Könyvtárában ingyenes a beíratkozás az oktatóknak, dolgozóknak (nyugdíjasok, mellékfoglalkoztatásúak és megbízások részére egyaránt), a gyakorló iskola pedagógusainak, dolgozóinak. A Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában ingyenes a PTE aktív és nyugdíjas dolgozóinak, hallgatóinak, a Diplomások Körének, a gyakorló gimnázium diákjainak, könyvtárak, levéltárak, múzeumok dolgozóinak, a Pécsi Hittudományi Főiskola hallgatóinak és a 16 éven aluliaknak, valamint a 70 éven felülieknek.

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban az olvasójegy egy tanévre csak helyben használatot biztosít. Hallgatóknak, tanulóknak, nyugdíjasoknak, pedagógusoknak 500 Ft, minden más olvasó számára 1000 Ft, a napijegy 300 Ft. A kölcsönzés és számítógép-használat: az egyetem hallgatóinak, oktatóinak, dolgozóinak, pedagógusoknak, nyugdíjasoknak 1500 Ft, más tanintézmények érvényes diákigazolványával rendelkező hallgatóknak 1800 Ft, minden más olvasó 6000 Ft-ot fizet egy tanévre. Aki csak kölcsönöz: 3000 Ft-ot fizet egy fél-évre. A kölcsönzés és számítógép-használat: 3200 Ft.

Szakkönyvtárak esetében a beíratkozási díj 3000–6000 Ft között van évente. Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban Budapesten ingyenesen iratkozhatnak be a 16 éven aluliak, a 70 éven felüliek, a 67 százalékos vagy annál is súlyosabb rokkantak, látás- és hallássérültek, mozgáskorlátozottak, regisztrált munkanélküliek, közgyűteményi dolgozók, KKDSZ-tagok. A napijegy: 500 Ft. Ingyenes még a beíratkozás az Országgyűlési Könyvtárban Budapesten a 70 éven felülieknek, közgyűteményi dolgozóknak, pedagógusoknak, fogyatékkal élőknek, a Bundetag 90 Klub tagjainak, országgyűlési képviselőknek, szakértőknek és az Országgyűlés munkatársainak.

Fizetni kell a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában Budapesten a beíratkozásért. Az olvasójegyek egy évre érvényesek, a kölcsönzőjegy 4000 Ft, a látogatójegy helyben használatra 2600 Ft, egyetemi hallgatóknak 1300 Ft, nyugdíjasoknak 500 Ft. A heti látogatójegy 800 Ft, a napi látogatójegy ára 500 Ft.

AZ ELVESZETT OLVASÓJEGY PÓTLÁSA

A megyei könyvtárak esetében 100 és 400 Ft közötti összeget kérnek az olvasójegy pótlásáért. A városi könyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak esetében nincs feltüntetve adat. A szakkönyvtáraknál általában 500 vagy 600 Ft.

DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÁS

– Kölcsönzés

A nyilvános könyvtárak esetében a törvénynek megfelelően a kölcsönzés díjmentes. Kivételt képez a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, ahol a kézi-könyvtári, hangtári, olvasótermi, valamint többes példányú helyismereti

könyvek kölcsönzése művenként 200 Ft. Minden könyvtár maga határozza meg, hogy bizonyos dokumentumokat hány napra kölcsönöz.

– Hangzó dokumentumok

A könyvtárak összességét nézve a hangzó dokumentumok kölcsönzése eléggé változó képet mutat. A legtöbb helyen helyileg határozták meg a kölcsönzés idő hosszát és a térítési díjakat. A megyei könyvtáraknál például a Katona József Megyei Könyvtárban, Kecskeméten az Otthon Könyvtár tagjainak, a vak és gyengénlátó, a súlyos fogyatékossgát igazoló emberek számára hangoskönyv, hangosújság négy hétre 6 doboz ingyenes; hanglez, hangkazetta két hétre 6 darabig ingyenes; a zenei CD ugyancsak két hétre 6 darabig ingyenes.

A városi könyvtárak esetében viszont térítéses. A térítés mértéke különböző. A Jászberényi Városi Könyvtár és Információs Központban a hanglez, műsoros hangkazetta, hangoskönyv ingyenes 10 db 30 napra. A CD kölcsönzése klubtagsághoz kötött: 720 Ft/hó; kölcsönzés: 10 db/hét. A Mogyoróssy János Városi Könyvtárban Gyulán naponta kérik a térítést a dokumentumok után: Videokazetta 100 Ft/nap/db, a DVD kölcsönzési díja 250 Ft/nap/db. A székesfehérvári Városi Könyvtárban 1500 Ft külön eljárási díj befizetése után nincs más díj.

– Elektronikus dokumentumok

Erre nézve alig található adat, kivétel a székesfehérvári Városi Könyvtár, ahol 1500 Ft külön eljárási díj ellenében vehető igénybe az elektronikus dokumentumok szolgáltatása.

ELŐJEGYZÉS

A legtöbb könyvtár esetében ingyenes. Térítéses a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban, Győrött, 100 Ft-ért; a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Információs Központban a sikeres teljesítés estén 100 Ft/db; a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban 100 Ft/értékesítés; a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában 60 Ft/db; az Országos Idegennyelvű Könyvtárban 100 Ft/cím. A többi könyvtár nem tüntette fel ezt az adatot.

KÉSEDELMI DÍJ

Szinte minden könyvtárban szednek késedelmi díjat. Ezek árszabása dokumentumtípusok estén más és más. Úgy látszik, a késlekedést minden könyvtár nagyon komolyan veszi és „bírságolja”.

KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS

A törvény megjelenése és a szolgáltatás postaköltsége központi térítésének bevezetése után a könyvtárak saját állományból, eredetiben térítés nélkül küldik el a dokumentumot, a másolatokért pedig reprográfiai díjat kérnek. A postaköltségért és a másolatokért kért díjat a könyvtárak az olvasókkal fizettetik meg. Ezt a díjat általában a kölcsönadó könyvtár szabja meg. A győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés értesítés díját 100 Ft-ban szabta meg. A székesfehérvári Városi Könyvtár 200 Ft-ot kér az ODR-kérések után. A külföldi könyvtárközi kölcsönzés mindenhol 4500 Ft.

TÁJÉKOZTATÁSI SZOLGÁLTATÁSOK

– Irodalomkutatás

A közművelődési könyvtárakban is találunk ilyen szolgáltatást. A Katona József Megyei Könyvtárban, Kecskeméten 30 Ft/tétel; a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban, Győrben 500 Ft; a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Információs Központban, Debrecenben 40 tételig 2500 Ft/téma, 40 tétel felett tételenként plusz 50 Ft az irodalomkutatás díja.

Az Eszterházy Károly Főiskola Könyvtárában, Egerben a munkatársak és a főiskolán jogviszonyban álló könyvtárhasználók részére ingyenes, a többi beiratkozott olvasó fizet a szolgáltatásért 50 Ft/tétel mértékben. Kérésre végez a könyvtár SDI (Selective Dissemination of Information = szelektív információterjesztés) irodalomkutatást 50 Ft/találat áron. A többi könyvtárról nincs adat.

– Témafigyelés

A témafigyelés tipikusan szakkönyvtári feladat, illetve szolgáltatás; a közművelődési könyvtárakban kevésbé terjedt el. A szakkönyvtárak közül az Országgyűlési Könyvtárnál találtam adatot a témafigyelésre, a többi könyvtárnál nem tüntették fel a honlapon a díjat. Az Országgyűlési Könyvtárban a jogi témafigyelés 5750–11 500 Ft/téma/év, jogi bibliográfia készítése 63 Ft tételenként. Folyóirat címlapfigyelés (másolattal) 10 folyóiratig 5750 Ft, folyóirat címlapfigyelés (másolattal) 10 folyóirat felett 11 500 Ft. Eseti keresések (írásos megrendelésre) 1000 Ft+találati díj: 200 találatig 10 Ft/találat. Eseti keresések (írásos megrendelésre) 1000 Ft+találati díj: 200 találat felett 5 Ft+áfa/találat; cikkszolgáltatás találati lista alapján 25 Ft/találati tétel.

SZÁMÍTÓGÉPES SZOLGÁLTATÁSOK

– Adatbázis-használat

Majdnem minden könyvtárnál ingyenes, kivéve a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárat, ahol ugyan szintén ingyenes az adatbázis-használat, kivétel a tájékoztatás távoli adatbázisok segítségével.

– Nyomtatás

A megyei könyvtárakban a számítógéppel való nyomtatásnak különböző díjai vannak, attól függően, hogy a könyvtáraknak milyen eszköz áll a rendelkezésükre. Például a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban szöveg nyomtatása adatbázisból, internetről 30 Ft, kép nyomtatása adatbázisból, internetről 100 Ft, nyomtatás mikrofilmről 200 Ft.

A városi könyvtáraknál az A/4-es fekete-fehér nyomtatás 20 és 36 Ft között; a kétoldalas 20 Ft/db, a színes nyomtatás például a Jászberényi Városi Könyvtár és Információs Központban 180 Ft/oldal; a Mogyoróssy János Városi Könyvtárban, Gyulán a színes szöveges oldalak nyomtatása 100 Ft/db, a képeket tartalmazó oldalaké 150 Ft/db.

A felsőoktatási könyvtáraknál nem nagyon található adat, kivéve a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárát, ahol a szöveg: A/4 fekete-fehérben: 15 Ft/db, A/4 színesben: 100 Ft/db, kép A/4-es méretben, fekete fehérben: 25 Ft/db, A/5 színesben: 200 Ft/db, A/4 színesben: 300 Ft/db.

A szakkönyvtárak közül a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában nyomtatás számítógépes adatbázisból, kétoldalas másolat esetén 25 Ft+20% áfa/oldal. A gyorsmásoló szolgálat díjtételei: másolatszolgáltatás saját állományból A/4-es oldal 20 Ft+20% áfa+postaköltség, A/3-as oldal 26 Ft+20% áfa+postaköltség. Olvasóteremben önkiszolgálással A/4-es oldal 15 Ft/oldal, amely 16,67% áfát tartalmaz. Kézirattárban Xerox DC 230-as gépen A/4-es oldal 29 Ft/oldal+20% áfa, A/3-as oldal 38 Ft/oldal+20% áfa. A színes papírkép nyomtatása A/5-ös méretben 250 Ft/db+20% áfa, A4-es méret esetében 600 Ft/db+20% áfa, A/3-as méretnél 1200 Ft/db+20% áfa. A fekete-fehér nyomtatás (Canon-papírra) A/4-es méretben 35 Ft/db+20% áfa, A/3-as méretben 45 Ft/db+20% áfa.

– Internethasználat

A megyei könyvtárak térítést kérnek az internet használatáért: a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban, Győrben az internethasználat óránként 200 Ft, fél óra 120 Ft, negyed óra 65 Ft.

A városi könyvtárak közül a székesfehérvári Városi Könyvtárban ingyenes az interneten való böngészés, a többi könyvtárban általában fizetős.

A felsőoktatási könyvtáraknál ingyenes az internethasználat, kivételt képez a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, ahol 600 Ft két órára.

A szakkönyvtárak estében az Országos Idegennyelvű Könyvtár szed térítést az internet használatáért: beiratkozott olvasóknak napi egy óra ingyenes, ezen felül negyedóránként: 125 Ft, Vezeték nélküli hálózatban az internet-használat ingyenes. Online belépési jelszó: 100 Ft.

REPROGRÁFIAI SZOLGÁLTATÁSOK

– Fénymásolás

A könyvtárakban legnépszerűbb, legelterjedtebb szolgáltatás, napjainkban a szerzői jogvédelem miatt korlátozott. A könyvtárak zöme csak saját állományból ad fénymásolatot.

A másolási díjak a *megyei és a városi könyvtáraknál* hasonlóak: az A/4-es oldal 10–25 Ft között van, a kétoldalas másolat 20–40 Ft, az A/3-as 24–30 Ft. Színes másolásra lehetőséget csak a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban találtam, az A/4-es oldal 200 Ft, az A/3-as 300 Ft.

A felsőoktatási könyvtárak közül az Eszterházy Károly Főiskola Könyvtára már kártyarendszerben biztosítja a lehetőséget a fénymásoláshoz. A másik két könyvtárnál, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár fénymásolási lehetősége karonként változó; a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában az A/4-es oldal 15 Ft-ba, az A/3-as oldal 25 Ft-ba kerül.

Szakkönyvtárak másolására vonatkozó lehetőségei bizonyos esetekben eltérnek a többi könyvtártétől. Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban a megrendelt fénymásolás díja: 30 Ft/oldal. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában a másolatkérés külföldről, a külföldi könyvtár tarifája szerint történik. Az Országgyűlési Könyvtár Budapesten sürgős másolás esetén: 50 Ft-ot kér oldalanként. Másolat készítése mikrofilmről: 20 Ft/oldal, folyóiratcikk kikere-

sése másoláshoz 30 Ft/oldal. Színes másolat (megrendelésre): A/4-es méret esetében 200 Ft/, A/3-as méretben 300 Ft/oldal.

- Elektronikus dokumentum másolása, digitalizálás, konvertálás, spirálozás, letéti díjak és egyebek

A megyei könyvtáraknál a spirálfűzés az, ami figyelemre méltóan elterjedt szolgáltatás. A felsőoktatási könyvtárakban is találtam a spirálozásra példát a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárnál.

A szakkönyvtáraknál az Országos Idegennyelvű Könyvtárban digitális másolat készítése (CD-vel együtt): 625 Ft/alkalom; (floppyval együtt): 200 Ft/alkalom. Saját adathordozóra: 100 Ft/alkalom. Az Országgyűlési Könyvtár CD-R (egyszer írható, kiíratás céljából) 250 Ft/lemez, DVD (kiíratás céljából) 300 Ft/lemez.

Összegzés

„A könyvtári szolgáltatások tartalma és technikája számos változáson esett át a könyvtárak megjelenése óta. Változott a funkció és az információszolgáltatás birtoklásának megoszlása. Hosszú ideig nem háborgatta semmi a könyvtári munka megszokott menetét, mígnem az elektronikus világ rohamos fejlődése versenybe hozta a könyvtárakat egymással, valamint a különböző tartalom- és információszolgáltatókkal.”¹⁶

Ugy látszik, hogy a nyomtatott és a digitális dokumentumok tartós egymás mellett élésének korát éljük és fogjuk élni. Ez azt a vélekedést támasztja alá, hogy a könyvtárak hagyományos szolgáltatásai tovább élnek, igaz, „gépesítve”, és továbbra is szükség lesz rájuk. A könyvtári munka módszereiben is változott, hiszen ezeknek a területeknek a nagy része integrált számítógépes rendszeren fog majd működni, automatizálva. A dokumentumokkal kapcsolatos információkat pedig a könyvtáros online katalógusból nyújtja.

A felhasználói igények és szolgáltatási formák változásainak leszünk tanúi, amelyek a könyvtárakat magukat is át fogják alakítani. A felhasználók többnyire interneten, otthonról fogják kérni az információkat.

A könyvtárakhoz forduló érdeklődőknek mindenképpen más szolgáltatásokra lesz szükségük, mint korábban, ugyanis az információt igénylő szakembereknél egyre erőteljesebben jelentkezik az az igény, hogy az adott feladatban jártas információs szakemberekre bizzák az adatkeresést. Ez utóbbiak lesznek az információs brókerek. Tevékenységük hasonlít majd a könyvtároséra, mégis más lesz. Ügyfeleik problémáinak megoldásában testre szabott információt, tudást kínálnak. Egyre többször vagyunk már ma is annak a tanúi, hogy használóink inkább a konkrét információt igénylik, azt a néhány oldalt vagy könyvfejezetet, amely a holnapi felelethez, zárthelyi dolgozathoz, projekt-tervhez szükséges. A használók növekvő hányada a feldolgozott információt kívánja és fizeti meg, bár ez a hányad egyelőre nagyon csekély. Az információbróker tevékenységét nagyobb vállalatok, kutatóintézetek tudják megfizetni, tehát egy szűkebb réteg; az egyszerűbb használó marad a hagyományos könyvtáraknál. Az elkövetkező évek kialakulóban levő tudástársadalma egyre többször az információbrókereket keresi meg majd, és csak

bizakodhatunk abban, hogy az információbrókerek maguk a könyvtárosok lesznek. Napjainkban könyvtáraink önkormányzatoktól kapott költségvetése nagyon alacsony, szinte csak a fennmaradáshoz elég. Fejlesztani nem tudnak, csupán pályázatokból. Pályázatokat pedig nem mindig arra a területre, témakörre írják ki, amire igazán szükségük van, emiatt kénytelenek bevételt termelni. A könyvtárosoknak tehát egyre többet kell gondolkodniuk azon, hogy információbrókké is váljanak: megrendelésre információt keressenek, gyűjtsenek, elemezzenek, és a feldolgozott információt értékesítsék. A kérdés most már csak az, hogy anyagi fedezetet hogyan tudnak hozzá teremteni? Ehhez (is) fontos a könyvtárak együttműködése, a könyvtárosok együttes gondolkodása.

JEGYZETEK

- 1 Babinszky László: Az információ és a kutatás kapcsolata napjainkban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 11–12. sz. 497. p.
- 2 Skaliczki Judit: A hazai könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervének telematikai koncepciója. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1999. 1. sz. 3. p.
- 3 Ferenczy Endréné. Szolgáltatás. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 347. p.
- 4 Papp István: Könyvtárpolitika és közművelődési könyvtárak finanszírozása Magyarországon. = Könyv Könyvtár Könyvtáros, 1993. 3. sz. 20. p.
- 5 Rác Ágnes: Ingyenes és térítéses szolgáltatások a magyar könyvtárakban. Szakirodalmi szemle. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 283. p.
- 6 Mader Béla: Információs és kommunikációs technológiai kutatási, fejlesztési és innovációs irányai és a könyvtárak. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2001. 9–10. sz. 373. p.
- 7 Skaliczki Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye a könyvtár: a könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 között. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003. 9–10. sz. 379. p.
- 8 Hegyi Ádám: Az Európai Unió hazai információs intézményrendszere. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2002. 2. sz. 77. p.
- 9 Bartos Éva: A könyvtárosok jövője: a könyvtáros képzés jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 9. sz. 408. p.
- 10 Kiszl Péter: Hogyan tovább? Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2004. 9. sz. 371. p.
- 11 Mikulás Gábor: Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 2. sz. 71. p.
- 12 Kiszl Péter: Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban: megjegyzések Mikulás Gábor hozzászólásához. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 2. sz. 73. p.
- 13 Szalóki Gabriella: Digitális kultúra Európában – a Minerva Projekt. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2005. 1. sz. 6. p.
- 14 Czeglédi László: A könyvtári szolgáltatások újabb rétegei: az e-tananyagok könyvtári szolgáltatásának lehetőségei és problémái. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2005. 4. sz. 185. p.
- 15 Czeglédi László i. m. 186. p.
- 16 Czeglédi László i. m. 181. p.

Sándor Gáborné

Új utak a felsőfokú könyvtáros képzésben

35 év mérlege Nyíregyházán*

Nyíregyházán 1975-től folyik felsőfokú, főiskolai szintű könyvtáros képzés. Eleinte nappali tagozaton, kétszakos formában, majd 1977/78-tól levelező tagozaton is megindult a képzés földrajz, illetve magyar szakkal párosítva. A szakpárok sora folyamatosan gyarapodott, így lehetőség nyílt a könyvtár mellett magyar, történelem, idegen nyelvek (angol, német, orosz, francia), számítástechnika, matematika, biológia, ének, ügyvitel szakokra jelentkezni és diplomát szerezni. A hallgatói létszám folyamatosan gyarapodott, míg a képzés történetében a 2006/2007-es tanévre elérte a 660 fős csúcst. Az oktatási rendszer átalakítása, a Bologna-rendszerű képzés bevezetése óta a hallgatói létszámunk az egyszakos alapképzés miatt csökkent, a 2010/11-es tanévben 76 beíratkozott hallgatónk van.

Személyi és tárgyi háttér

A szak alapítása Csendes János nevéhez fűződik, ő 1990-ig vezette a Könyvtár tanszék munkáját. Érdemei elévülhetetlenek, hiszen megteremtette azokat az alapokat a könyvtáros szakmai képzés számára, amelyekre építhettek az őt követő tanszékvezetők, szakfelelősök. Emlékét ápoljuk, az MKE területi szervezete nevét viselő díjat, emlékérmét alapított, amelyet évente egy, a megye könyvtári kultúrájáért sokat tevő kollégának ítél oda. 1990 és 1996 között Tóvári Judit, majd rövid ideig, 1996. szeptember 1-jétől 1997. február 28-áig Fülöp Géza, ezt követően az 1997/98. tanévben Kovács Zoltán, majd 1998-tól én kaptam megbízást a tanszék, később – a Matematika és Informatika Intézet megalakulásakor – a csoport vezetésére, a szakfelelősi munkára. A kollégák száma fokozatosan emelkedett egészen a kilencvenes évek elején elért tízfős létszámig. A második tanévtől fokozatosan kapcsolódtak be az új kollégák az oktatómunkába: Jakab Károlyné, Berecz Andrásné, L. Nagyné Bandi Emília, Pető Hajnalka, Vraukóné Lukács Ilona, Tóvári Judit, Bordé Katalin, Lupkovicsné Major Edit, V. Kokovay Zsuzsanna, Németh Kornél, Simonné Gőz Ágnes, Laskai Erika, Eszenyiné Borbély Mária, Salgáné Medveczki Marianna, Tóth Erzsébet. Neves szakemberek (Doszlop Miklós, Merkowszky Pál, Rába Tamás, Rába Tamásné, Nagy László, Bényei Miklós, Bihari Albertné, Gál Józsefné, Zselinszky Lászlóné, Kovács Zsuzsanna, Pappné Angyal Ágnes, Kovács Tibor,

* A „35 éves a Nyíregyházi könyvtáros képzés” alkalmából 2010. november 8-án, Nyíregyházán megrendezett tudományos konferencia nyitóelőadásának szerkesztett változata.

Toldi Gyuláné, Varga Józsefné, Virágos Zsoltné, Gellér Ferencné, Vavrinecz Veronika, Berecz József, Sári Mihály, Szabó Sándor, Szepesváry Tamás, Blaskóné Brösztl Márta, Cserhalmi Ferenc, Horváth Zoltánné, Koczkané Kiss Ildikó, Takács Béla, László Gézané) is segítették az oktató munka zavartalanását, amikor egyszerre több fiatal tanársegéd gyermekgondozási szabadságon volt.

Az 1995-ös létszámleépítéskor elvesztettünk három oktatói státust, ami nagyon érzékenyen érintette tanszékünket. Később három debreceni lakóhelyű kolléga választotta a Debreceni Egyetemet munkahelyéül. Jelenleg hat oktatói hellyel rendelkezünk, amelyből egy mostanában ürült meg, és egy intézeti adminisztrátor segítségével folyik a képzés. Jelenlegi oktatóink: Szerafinné Szabolcsi Ágnes főiskolai docens, szakfelelős, Boda István főiskolai tanár, Iszály György Barna főiskolai adjunktus, Kührner Éva főiskolai docens, Tanyiné Kocsis Anikó főiskolai docens.

Képzésünk szervezetileg 2000. január óta a Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Karán a Matematikai és Informatikai Intézet keretein belül működik a programtervező informatikus, informatika tanár mesterszak, matematika alapszak és tanári mesterszakkal együtt, csoport formájában. Intézetigazgatóink voltak az első évben Varcza Árpád, 2001 és 2005 között Czeglédy István, jelenleg Gát György támogatja mindenben képzésünket. Az integráció során kialakított intézet jól működik. Nagyobb szervezeti egységként jelentősebb anyagi forrásokhoz jutottunk az elmúlt évek pályázatainak során, ami nem elhanyagolható a gépigényes szakokon. Mára elértük azt, hogy tíz számítógépes laborral, megközelítően 180 számítógéppel az intézmény legjobban felszerelt intézete lettünk. Oktatóink folyamatosan képzik magukat, publikálnak, kutatnak, szerepelnek a szakma hazai és nemzetközi fórumain. Nagy örömmel tölt el bennünket az a tény, hogy egy kollégánk habilitált, és az elmúlt öt év alatt minden oktatónk megszerezte a szak akkreditálásához szükséges PhD-fokozatot. Az eredmények mögött sok munka, kitartó tanulás és kutatás áll. A fokozat megszerzése további szakmai tervek kidolgozására sarkall bennünket. Az oktató munka mellett csoportunk kiterjedt szakmai kapcsolatokat ápol a hazai társtanszékekkel, könyvtárakkal és külföldi könyvtáros képző intézményekkel. (Danmarks Biblioteksskole, Koppenhága; Robert Gordon University, Aberdeen). 1994-től ingyenesen használjuk a ProQuest részeként a DIALOG adatbázis-szolgáltató központ több mint 900 adatbázisát a *Haladó online információ-visszakeresés és az Üzleti információs források* című tárgyakhoz. Az 1993–1997 közötti években a TEMPUS projekt lehetőséget teremtett nagy tapasztalattal rendelkező nyugat-európai könyvtárosképző intézmények megismerésére, oktatóink külföldi szakmai továbbképzésére, konferenciákon való részvételre, gépésítésre, tantervfejlesztésre és a szombathelyi társtanszék oktatóival való baráti kapcsolat kialakítására. Tanszéki koordinátorként lehetőségem volt megismerni a projektmenedzsmentet a gyakorlatban, és mindnyájunk számára nyelvi és szakmai ismereteink gyarapodását hozta az együttműködés.

A könyvtáros képzés tantervének változásai

A kezdetekben a szakma mai napig meglévő elméleti ismereteit tanultuk igen magas óraszámban, intenzív könyvtárhasználattal. Mi még szorgalmasan jegyeztünk, és fél napokat töltöttünk a szükséges tananyagok tanulmányozásával a fő-

iskola központi könyvtárában. A tanult tantárgyak megnevezése – saját indexemből véve – igen beszédes, például *Művelődéstörténet, Művelődéstudomány, Könyvtártan, Katalógizálás, Olvasáspszichológia, -pedagógia, Osztályozás, Olvasószolgálat, Könyvtári tájékoztatás, Könyvtári technika, Könyvtárszervezés, -vezetés*. Kezdetben az óráink a mindenki számára emlékeztető „Nyárfásban”, egy felvonulási épületben voltak. Ezek a hagyományos szakmai ismeretek természetesen a '80-as évek végén és a '90-es évek elején is jelen voltak a képzésben. A számítástechnika könyvtári elterjedése azonban hatott az akkoriban érvényes tantervre, Tóvári Judit integrálta programunkba ezeket az új ismereteket. Nagy jelentőségű tantervi fejlődés az 1993–1997 között zajló TEMPUS-program segítségével történt, hiszen ekkor alakult ki a megfelelő infrastruktúra, és végső soron a nyugat-európai tapasztalatokat felhasználó korszerű tanterv. Rövid ideig, a program végén Fülöp Géza, a minden tanítványa által nagyra tartott, kedves egyetemi professzorunk bekapcsolódott a nemzetközi projektbe. A TEMPUS programot követően az 1997/98-as tanévtől bevezethettünk egy teljesen megújult, modulokba szervezett, két szakirányt kínáló (*információs menedzser, közművelődési könyvtáros*) új tantervet. Mindkét szakirány az információs technológia magas szintű használatát fejleszti, ötvözve az új könyvtári trendek ismereteivel. A szakma elméleti anyagai között helyet kapott az angol szaknyelvi terminológia és a korszerű menedzsment módszerek megismertetése is. Az akkoriban kétszakos, tanár szakkal párban álló képzés során elsajátított pedagógiai, pszichológiai, módszertani ismeretek mellé a közművelődési könyvtáros szakirány *Iffúsági és gyermekkönyvtári, Zenei és Helyismereti munka* című tárgyat kínált. A képzést három éven keresztül könyvtári gyakorlatok kísérték, követve a megszerzett elméleti ismereteket.

A szak tantervét a 129/2001. (VII. 13.) Korm. rendelet megjelenését követően az előírásoknak megfelelően átalakítottuk. A 2002/2003-as tanévtől kezdődően intézményünk áttért a kredites képzésre, így ennek megfelelően oktattuk hallgatóinkat a korábban bevált két szakirányon. Legnagyobb igény az információs menedzser szakirányra volt. A két szakirányon megegyezve oktattuk a *Haladó internet, Haladó online, az információ-visszakeresés, az Angol szaknyelv* tárgyakat. Ezekén kívül a következő hat-hat tárgy szerepelt tantervünkben: *Információs menedzser szakirányon*: Elektronikus adatbázisok, Alkalmazói programok, Home-page szerkesztés, Elektronikus publikálás, Információs rendszerek, Adatbázis és rendszer-menedzsment. *Közművelődési könyvtáros szakirányon*: Könyvművészet, Könyv- és sajtótörténet, Iskolai és gyermekkönyvtári munka, Helyismereti munka, Zenei gyűjtemények, Kézirattári, levéltári ismeretek.

A szakirány oktatói közé bevontuk a szakma nagy tapasztalattal bíró könyvtárosait. Néhány tárgy oktatási helyszínétől a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Gyermekrészlege, Zenei gyűjteménye és Helyismereti részlege, valamint a főiskolai Központi Könyvtár Folyóirat-olvasója szolgált. 2003 szeptemberében főiskolánk új épületszárnnyal gazdagodott, amelyben az ország legmodernebb, 200 számítógéppel felszerelt olvasótermében egy megújult Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ kapott helyet a korábbi terek teljes körű felújításával és bővítésével. Külön öröm ez oktatóinknak, hiszen az első könyvtári gyakorlatok színtere is ez a korszerű könyvtár.

A legújabb képzést érintő változás a Bologna-rendszerű lineáris képzésre való átállás volt, 2006 őszén megkezdődött főiskolánkban az informatikus könyvtáros

alapszak oktatása *információs menedzsment* szakirányon. Tantervünk kialakítása-
kor követtük az ország képzőhelyei által konzorciumban kidolgozott, majd a mi-
nisztérium által jóváhagyott képesítési követelményeket.

A képzés szerkezete

A tanulmányok kezdetén tíz kreditpontot kell megszerezniük hallgatóinknak olyan tárgyak teljesítésével, amelyek az általános értelmiségi képzésbe tartoznak (filozófia, szociológia, nyelvmuvelés, EU-ismeretek, etika, közgazdaságtan). Ezzel párhuzamosan az alapozó modul 18 kreditjével az informatikus könyvtáros szak alapozó ismereteit szerezhethi meg a hallgató (bevezetés a könyvtári ismeretekbe, kommunikációelmélet, kutatósmódszertan, informatika, művelődéstörténet, bibliográfiai adatfeldolgozás, kommunikációelmélet II. szociológia II., angol szaknyelv). A tanterv szakmai törzstárgyai keretein belül 56 kredit teljesítése történik. Az itt megszerzett ismeretek tovább építik a szakmai tudást. A hagyományos bölcsész tartalom mellett erőteljesen megjelenik a számítástechnika könyvtári felhasználásának minden lehetséges oldala, kiegészülve a korszerű menedzsment módszerekkel. (művelődéstörténet, információ-visszakereső nyelvek, gyűjteményszervezés, szolgáltatásmenedzsment, információforrások, adatbázis-kezelés, online információkeresés, adatbázis- és rendszermenedzsment, interneteszközök és -szolgáltatások, menedzsment). A felsorolt stúdiumokat a képzés első négy félévére helyeztük. Kiegészíti ezeket az ismereteket tíz kredit kötelező pedagógiai modul, ennek keretein belül négy tantárgy foglalkozik a pedagógia, a pszichológia, valamint a személyiségfejlesztés tudnivalóival. Az utolsó két félévben az *Információs menedzsment* szakirány tantárgyai mélyítik tovább a szakmai ismereteket 40 kreditponttal. A szakirány megtervezésekor kollégáimmal arra törekedtünk, hogy olyan tárgyakat oktassunk, amelyek az információs társadalom kihívásaira választ adva, valóban naprakész, korszerű ismeretekkel vétezik fel hallgatóinkat valamint a kultúra számos területén hasznosítható tudásra tegyenek szert. Tanulmányoztuk ezért az angol, dán, skót könyvtáros képzés jelentős intézményeit (Robert Gordon University, Aberdeen, Royal School of Librarianship, Koppenhága), amelyekkel a korábban, még 1997-ben lezárult közös TEMPUS-projekt keretein belül sikerült új tantervet kidolgoznunk, megismerkednünk. Több skót és dán kollégával mind a mai napig élő szakmai kapcsolatot ápolunk. A külföldi curriculumok és saját tapasztalataink alapján dolgoztuk ki a szakirány tartalmi kereteit tíz tantárgyban (információ- és tudásmenedzsment, internetkeresők, interneteszközök és -szolgáltatások, multimédia, PR, elektronikus publikálás, elektronikus adatbázisok, vállalkozói ismeretek, üzleti információ, minőségbiztosítás). A választható tárgyak kínálatával hallgatóink egyéni érdeklődés alapján tovább bővíthetik szakmai ismereteiket 12 kredit megszerzésével. Foglalkozhatnak a szerzői jog, a tudománymetria, a könyvművészet, a sajtótörténet, a helyismereti gyűjtemények, a zenei dokumentumok és gyűjtemények, a gyermekkönyvtári munka, valamint az internet programozása című stúdiumokkal. A képzés befejezéséhez további kreditet az intézmény által meghirdetett tárgyakból kell teljesíteni hallgatóinknak. A két félév során gondozott szakdolgozatért kapott 10 kredittel együtt jut el a tanuló a záróvizsgáig. A diploma feltétele még egy élő idegen nyelv-

ből megszerzett középfokú nyelvvizsga. Sajnos, igen magas azoknak a hallgatóknak a száma, akik a képzés végére nem tudják teljesíteni ez utóbbi előírást, annak ellenére, hogy intézményünk szervezett segítséget nyújt ebben is. Az angol szaknyelv tantárgy tantervébe integrálását is ez a körülmény indokolja. A helyzet javítására a hallgatók motiválásán kívül további hatékonyabb megoldásokat kell még kidolgoznunk a közeljövőben. Az elméleti ismereteket a képzés során 300 óra, 15 kredit (öt féléven keresztül 40 órás, valamint a negyedik félév után egy 100 órás nyári) szakmai gyakorlat egészíti ki. Gyakorló helyként kiválóan működő, különböző típusú könyvtárakkal alakítottuk ki munkakapcsolatunkat. A képzés megkezdésekor intézményünkön belül, az országos szinten is elismert Központi Könyvtár és Szakirodalmi Információs Központ elhívatott szakemberei vezetik be hallgatóinkat a felsőoktatási könyvtáros munkába és az akadémiai szféra számára elérhető adatbázisok használatába. Az elméleti ismeretek fokozatos gyarapodását követve a pályánkat választók a későbbiekben részt vehetnek a szervezettileg intézményünkhöz tartozó a két gyakorló iskola könyvtárának munkájában. Ezeket a féléveket követve jutnak el tanulóink a Jósa András Oktatókórház Kállay Rudolf Orvosi Szakkönyvtárába, ahol a speciális használói igényeket, a sajátos orvostudományi tájékoztatást, az orvos- és egészségtudományi adatbázisokat ismerhetik meg a gyakorlatban. A képzés végéhez közeledve bekapcsolódhatnak hallgatóink a város impozáns intézményének, a legmodernebb technikával ellátott, átépített Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár tevékenységébe. A nyári gyakorlatok színhelyét hallgatóink egyénileg választhatják, így szinte a könyvtárügy minden szintjén és területén tapasztalatokat gyűjthetnek. A gyakorlatok vezetői kiváló, jól képzett szakemberek, akik szinte jelképes összegért, gyakran azt is visszatartva, végzik munkájukat. Sokan közülük, ha lehetőségünk nyílik a pénzügyi fedezet előteremtésére, óraadói munkát is szívesen vállalnak. (Hatvani István, Bihari Albertné, László Gézáné, Bajnok Lászlóné, Szász Péter).

Oktatási módszerek

A hagyományos frontális osztálymunka évfolyam előadás formájában kiegészíti a kisebb csoportokra bontott team-munkát, a szemináriumokat. A felsőoktatásban alkalmazott évfolyamdolgozatok, kiselőadások, gyakorlati referenzs kérdések megoldása, tartalmi feltáró műfajok elkészítésének gyakorlása mindennapos a képzésünkben. Törekszünk arra is, hogy prezentációk, önálló értékelések készítését is elsajátíthassák hallgatóink. A tudományos munka módszereit, technikáját nemcsak szakdolgozatuk elkészítése érdekében, de a könyvtárosi munkában is megjelenő felhasználóképzés miatt is igyekszünk alaposan megismertetni hallgatóinkkal. Számos tantárgyunk esetében lépéseket tettünk a távoktatás módszereinek hasznosítására, elektronikus tananyagok kidolgozására. Az ország jelentős képzőhelyeivel közös TÁMOP-pályázatban (*Kurzusmegosztás elvén [OCW] alapuló informatikai curriculum és SCORM kompatibilis tananyagfejlesztés Informatikus könyvtáros BA, MA lineáris képzésszerkezetben*) digitalizált tananyagok tesztelését vállaltuk, amely feladat elvégzése épp az utóbbi időben történik. Önálló, oktatási céllal működtetett szervert (Moodle) üzemeltetünk. Az informatikai ismeretek, készségek elmélyítését intézetünkben több számítástechnikai labor tá-

mogatja, ahol a tanórákon kívül is gyakorolhatnak hallgatóink. A különböző tárgyakba folyamatosan integráljuk oktatóink legújabb kutatásainak eredményeit, hiszen a PhD-képzés során felhalmozott eredmények sajátos arculatot adnak képzésünknek. Számos tantárgyban fellelhetők így az internetes keresők, a programozás, a zenei dokumentumok, a menedzsment, a könyv-, könyvtár- és művelődéstörténet, a szakirodalmi tájékoztatás valamint az üzleti és EU-információk terén folytatott kutatások tapasztalatai. Eredményeinkről szakmai előadásokon, konferenciákon és publikációk formájában adunk számot. Szakmai műhelyként közös publikációk, előadások készítésével jól együttműködő közösséget alkotunk. Figyelemmel kísérjük a szakmai gyakorlatokról kapott gyakorlatvezetői értékeléseket, ezek is hatással vannak képzésünkre. Hallgatóinkat támogatjuk demonstrátori pályázatok benyújtásában, bár itt elég nehéz eredményt felmutatni. Törekszünk arra is, hogy a helyi szervezésű könyvtárszakmai rendezvényeken részt vegyenek. Néhány tanórában neves szakmai előadókat hallgathatnak a megyei könyvtár továbbképzésében. Minden félévben törekszünk egyéb közgyűjtemények rendezvényére elvinni hallgatóinkat – pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár szakmai rendezvénye, a *Műltről mindenkinek* című előadás-sorozat, múzeumi kiállítás megtekintése. Informáljuk őket országos szakmai rendezvényekről, ezekre gyakran sikeres pályázatukkal több tanítványunk el is jutott. (Kovács Máté-émlékkülés – Hajdúszoboszló, 2007; MKE-vándorgyűlések). Az ilyen események megismerése nagymértékben hozzájárulhat a fiatalok szakmai kötődésének erősítéséhez. Hallgatóink számára ezek az események megerősíthetik a közvetlen tanár–diák kapcsolatot is. Többen közülük sokszor utaltak már arra, hogy családiás, jó légkör veszi őket körül, ezért szívesen járnak a mi képzésünkre. Több hátrányos helyzetű tanítvány továbbtanulását támogattuk már, sorsuk alakulását az évfolyamfelelős, a szakfelelős is szívügyének tekinti. A tehetséges hallgatók közül pedig többen közreműködésünkkel tudták első szakmai publikációikat megjelentetni a könyvtári szakajtóban. Ez örömmel tölti el az oktató kollégákat. A képzés szempontjából viszont nem tartjuk helyesnek, hogy szakmánk elveszítette a kétszakos, tanári szakkal párosított oktatás lehetőségét, és attól tartunk, hogy ezzel a későbbi elhelyezkedés lehetőségei is szűkülnek. Tanítványainkat ezért gyakran buzdítjuk párhuzamos képzés keretein belül második alapszak megkezdésére.

Terveink

A jövőben több energiát szeretnénk fordítani olyan, a képzéshez kapcsolódó tevékenységekre, amelyekre az éves hallgatói létszám és a fokozatok megszerzése miatti leterheltség okán nem volt módunk. Aktuális terveink, feladataink a következők:

- Csendes János, Fülöp Géza és neves helyi kötődésű könyvtáros személyiségek, mint Kovács Máté emlékének ápolása (szakdolgozat, pályamunka, Kovács Máté Alapítvány bemutatása). Mivel jómagam tagja vagyok a Kovács Máté Alapítvány Kuratóriumának, így különösen fontosnak érzem Kovács Máté emlékének ápolását. Évente külön tanórát szánok életműve megismertetésére és az Alapítvány tevékenységének bemutatására, a pályázati kiírások megismertetésére.

- Tananyagok digitalizált változatainak készítése – képzőhelyekkel közös TÁMOP-pályázat útján.
- A megye speciális közgyűjteményeivel szorosabb együttműködés kialakítása,
- Továbbképzések szervezése könyvtárosok számára (legutóbb a Megyei Pedagógiai Intézet szervezésében iskolai könyvtárosok részére).
- Bekapcsolódás szakmai képzésekbe (pl. segédkönyvtáros OKJ képzés a megyei könyvtár szervezésében).
- Végzett hallgatók számára kerek évfordulón „tanár–diák” találkozó szervezése.
- Szorosabb kapcsolattartás a társtanszékkel.

Végzett hallgatóink közül egyre többen tanulnak tovább a debreceni, a szegedi egyetem és az ELTE informatikus-könyvtáros, a könyvtárpedagógia-tanár mester képzésén, valamint gazdasági informatikus, web-programozó, igazgatásszervező, jogi, külkereskedelmi szakokon. Reméljük, hogy az egyre nehezebb gazdasági körülmények ellenére kollégáimmal együtt tovább dolgozhatunk a könyvtáros szakma társadalmi megítélésének javításán, és minél több érdeklődő, kreatív gondolkodású, a szakma iránt elhivatott informatikus könyvtárost képezhetünk. Érdeklődéssel figyeljük a bolognai folyamat, a képzések felülvizsgálatára, átalakítására vonatkozó friss híradásokat, amelyek – reményeink szerint – kedvezően fogják a mi képzésünket is érinteni.

IRODALOM

- Az információtechnika térhódítása az oktatásban / Eszenyiné Borbély Mária, Szerafinné Szabolcsi Ágnes, Per Knudsen. – In: A könyvtáros és információs szakemberképzés megújítása: Renewing the Education and Training of Librarians and Information Professionals: A LIS-TEN TEMPUS JEP (1994–1997) zárókonferenciájának előadásai / szerk. Murányi Péter. – BDTF. Szombathely, 1997. – 113–119. p.
- Teaching Information Sources and Business Information Sources and Services at the Department of Library and Information Sciences at György Bessenyei Teacher's Training College in Nyíregyháza / Ágnes Szerafin Szabolcsi, Anikó Tanyi-Kocsis. – In: Education for Information / ed. R. F. Guy, J. A. Large. – Amsterdam [etc.]: IOS Press, Volume 15., No. 3. (1997). Oct. – 235–239. p.
- Information technology and curriculum development at the Department of Library and Information Sciences at György Bessenyei Teacher's Training College; Szerafin-Szabolcsi, A.; Tanyi-Kocsis, A.; Eszenyi-Borbely, M. Focus on International & Comparative Librarianship; 1997 Vol. 28, 168–170. p., 3. p.
- Változások a könyvtáros képzésben Információforrások és Üzleti információ./ Szerafinné Szabolcsi Ágnes, Tanyiné Kocsis Anikó. = Könyvtári kis híradó : a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei könyvtárak lapja. –1997. 2. sz. 10. p.
- Renewal of LIS education from the point of view of international trends and social needs / Ágnes Szerafin Szabolcsi, Anikó Tanyi Kocsis, Mária Eszenyi Borbély. In: Proceedings of the 6th BOBCATSSS Symposium. Budapest, 1998.

- Európai Unió információs képzés a BGYTF Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Tanszékén. / Szerafinné Szabolcsi Ágnes. = Könyvtári Levelező/lap, 1999. 6. sz. 37–39. p.
- A könyvtáros-informatikus szakemberképzés jövője a BGYTF Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Tanszékén. / Szerafinné Szabolcsi Ágnes. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2000. 6–7. sz. 279–281. p.
- Az iskolai könyvtárosok szerepe az új ismeretek közvetítésében – informatikus könyvtáros képzés Nyíregyházán. / Szerafinné Szabolcsi Ágnes. In: A könyvtár és információtudományi képzés helyzete és jövője: Tanulmányok. Budapest, OPKM. 2005. 144–151. p.
- Fülöp Géza a rendszerváltás tanszékvezetője a Nyíregyházi Főiskolán. / Szerafinné Szabolcsi Ágnes. = Könyvtári kis híradó : a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei könyvtárak lapja. 2008. 3. sz. 14. p.
- A multimédia felhasználásának lehetőségei a Nyíregyházi Főiskola informatikus könyvtáros BA képzésében. / Tanyiné Kocsis Anikó, Szerafinné Szabolcsi Ágnes. In: „Multimédia az oktatásban 2010” Nemzetközi konferencia előadásai. DVD. Nyíregyháza, 2010. (megjelenés alatt)
- Tudásmenedzsment a weben, valamint a tárgykör oktatása a Nyíregyházi Főiskola informatikus könyvtáros BA képzésében. / Tóth Erzsébet, Szász Péter. = Képzés és Gyakorlat. 2010. 1. sz. 63–71. p.

Szerafinné Szabolcsi Ágnes

Változik a világ

Egy szabolcsi felmérés tanulságai

Miért jó olvasni? A válasz sokféle lehet. Mindenkinek van saját gondolata erről. Novák Péternek például a következő: „...*együtt lélegzem azzal, amit – általában csinálók –, de főleg az olvasmányélményeimmel, tehát ott vagyok, szereplő vagyok, lovaglok, kardozom, leugrok. Tehát ez gyerekkorom óta így megy és mindig képszerű élménynek élem meg ezeket a dolgokat. Tehát valamiféle filmként.*”¹

Fábry Sándor televíziós műsorvezető a könyvtárban szeret olvasni. Szavai szerint „*sört tudsz otthon is inni, de nem ugyanaz, mint amikor egy gyalult asztalhoz leülsz és csapolt sört iszol. Ugyanez igaz a könyvtárra. Van egy olyan szakrális jellege, amikor az ember valóban kikapcsol minden egyéb mást; nem vesz fel telefont, mert nem lehet, nem rohan ki kenyeret kenni, (...) de elvileg mindenki olvas és ez egy jó érzés. És, ha elfáradsz, akkor odanézel: – Nézd, ez még ott van! Ez még jegyzetel. Akkor még én is bírom...*”²

Olvasni tehát jó! De olvasunk-e eleget? És ki olvas? És mit olvasunk? Hol olvasunk? Tudjuk, hogy a nyomtatott könyvpiac a válságát éli, és van-e még egyáltalán igény az olvasásra? Eltérőek a különböző társadalmi csoportok olvasási szokásai? Korosztályonként mások az emberek olvasási igényei? Kutatásomban ezekre a kérdésekre próbáltam meg választ keresni, kérdőíves módszer segítségével.

Az országban már számos alkalommal végeztek olvasási szokásokról felmérést, számos esetben a felnővekvő fiatalokat kérdezve. Én azonban az ország három leginkább szem előtt lévő társadalmi rétegére összpontosítottam. Az úgy-

mond *értelmiségre*, amely leginkább gondolati, értelmi úton dolgozik, bele foglalva tanárokat, jogászokat, könyvelőket, írókat, orvosokat, könyvtárosokat. A *munkásságra*, azokra, akik két kezük munkájával keresik meg fizetésüket: postásokra, szakmunkásokra, építőmunkásokra, műszerészekre stb. És végül a *diákságra*. Őket is kérdésekkel ostromoltam. Vajon a felnövekvő új generációk hogyan viszonyulnak az olvasáshoz és az azt körülvevő kultúrához? Megértik-e és tudják-e vajon, milyen feladat hárul majd rájuk az elkövetkező évtizedekben?

Felmérésem – hála az internetnek – országos szintű, bár válaszadóim túlnyomó többsége Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szülöttje.

Vizsgálattal nem az olvasásról szóló kutatási jelentések mennyiségét kívántam szaporítani, hanem az olvasásért, az „*olvasás tekintélyének megőrzéséért, netalán növeléséért*”³ folytatott erőfeszítéseket szerettem volna a magam szerény eszközeivel segíteni.

A felmért társadalmi csoportok összetétele

Célom a lehetőségeimhez képest megbízható helyzetjelentés elkészítése volt a magyar lakosság értelmiségi, munkás és diák társadalmi osztályok olvasási, művelődési és internetezési szokásainak, lehetőségeinek struktúrájáról.

Elsőként egy táblázatban mutatom be a válaszolók nemi hovatartozását és munkahelyi, adott esetben iskolatípus szerinti megoszlását. (1. táblázat)

Nemek	Értelmiségi	Munkás	Általános iskolás	Középiskolás	Felsőoktatásban tanuló
Fiúk/férfiak	22	98	35	29	35
Lányok/nők	110	42	26	40	35
Összesen	132	140	61	69	70

Szemmel láthatóan a nők, lányok voltak túlsúlyban a válaszadók tekintetében. Ez részint érthető, hiszen a lakosság demográfiai aránya kezd egyre jobban eltolódni, egyre több nő születik, míg kevesebben vagyunk férfiak. Emellett az értelmiségi munkakört betöltők nagyobb hányada is nő. A férfiak aránya a munkás rétegben volt számottevőbb, ez is nyilvánvaló okokból: fizikai munkát leginkább a férfiak végeznek. Az iskolások körében közelített egymáshoz a megkérdezett lányok és fiúk aránya.

Ha már a foglalkozásokat említettem, meg kell figyelniük, hogy az értelmiségi és fizikai dolgozók körében befolyásoló tényezővel bír, hogy ki milyen munkaterületen dolgozik. Két példával szeretném ezt alátámasztani. Vegyünk a megkérdezettek közül egy Nyíregyházán dolgozó könyvtárost és egy nyíregyházi könyvelőt. A könyvtáros ismeri a szép-, szak- és lektűr irodalmat. Ezek közül nemcsak a munkájából kifolyólag, hanem saját érdeklődési területei szerint a szép- és lektűr irodalmat olvassa leggyakrabban. Míg a könyvelő elsősorban a szakterületének anyagait és kiadványait ismeri és forgatja leginkább. Emellett pedig kikapcsolódásként a bulvársajtót lapozgatja. Lássuk hát táblázatban az értelmiségiek munkahely, munkakör szerinti megoszlását. (2. táblázat)

Foglalkozás	Nők száma	Férfiak száma
Könyvtáros	12	3
Tanár	30	9
Könyvelő	25	4
Munkaügyi adminisztrátor	20	–
Jogász	2	2
Orvos	2	4
Egyéb	19	–
Összesen	110	22

Most jöjjön a „munkások” csoportjának összetétele. Elsősorban a nyíregyházi postásokra, illetve nagyvállalatok dolgozóira támaszkodtam felmérésem elkészítésekor. Itt meglepő eredményekre bukkantam. A postások tekintélyes hányada (kb. 77%) folyamatos olvasó. A maradék 23 százalék is több-kevesebb rendszerességgel olvas valamit. A legtöbben munkaidejük lejártával, miután hazatérnek, szívesen vesznek kezükbe egy-egy könyvet vagy folyóiratot, míg néhányan inkább az elektronikus dokumentumokat böngésszik az interneten.

A vállalatok alkalmazottai között már nagyobb különbségeket találunk. A dolgozók kisebb része vallotta magát rendszeres olvasónak, a döntő többség sajnos, csak néha vesz kezébe „igazi” olvasnivalót. Nagy részük megelégszik a bulvársajtó nyújtotta sekélyes izgalmakkal. A nemi arányok tekintetében is voltak meglepő különbségek. Először vegyük a postás dolgozókat. Tény, hogy ebben a rétegben magasan a férfiak közül kerülnek ki az alkalmazottak, de nők is dolgoznak postásként. A vállalatok, boltok dolgozói nemi arányaiban megoszlanak, és fele-fele hányadban képviseltetik magukat. (3. táblázat)

Foglalkozás	Nők száma	Férfiak száma
Postás	9	41
Bolti eladó	20	6
Árubeszerző	4	5
Hentes	1	12
Árufeltöltő	2	11
Szakmunkás	6	23
Összesen	42	98

Legnagyobb érdeklődéssel a diákság felé fordultam kérdőívemmel, de adott válaszok nem töltötték el örömmel.

Sajnos, a diákság nagy része nem szeret olvasni, és unalmasnak is találja. A tévé, mozi, internet olyan csábberővel bír, amivel nem képesek a könyvek versenyre kelni. A megkérdezettek egy része a kötelező olvasmányokkal is mozgókép formában ismerkedik meg, feltéve, ha érdekli őket egyáltalán. Ez nagyon szomorú, de szerencsére nem minden fiatal gondolkodik így. Vannak közöttük, akik nap, mint nap olvasnak és nem csak tankönyveket. Elsősorban a középiskolák érettségi előtt álló tanulói és a felsőoktatásban résztvevők forgatnak rendszeresen könyveket és folyóiratokat. Ízlésük persze nagyon eltérő. A középiskolások leginkább bulvár-

sajtót olvasgatnak, illetve ifjúsági regényeket, míg a felsőoktatásban tanulók olvasási szokásai nagyon sokszínűek.

Olvasási szokások

Milyen gyakran olvasnak az emberek?

Elég általános és naiv kérdésnek tűnik, pedig a válaszok többnyire meglepőek. A megkérdezettek nagyobbik hányada (70%) naponta olvas valamit. Ez nagyon jó eredmény. Kisebb része (19%) csak hetente, de még ez sem lebecsülendő. Voltak olyanok is, akik csak két-három hetente vesznek kezükbe nyomtatott dokumentumot (bár köztük sokan e-dokumentumokat napi rendszerességgel olvasgatnak). Ami viszont megdöbbenéssel töltött el, hogy jó néhány százaléknyi (pontosan 4%) a válaszadók közül szinte sohasem olvas semmit.

Kíváncsi lennék, vajon mit gondol a kedves olvasó, a munkás, a diák vagy az értelmiségi réteg képviselői olvasnak-e gyakrabban. A válasz valószínűleg az lenne, hogy természetesen az értelmiség vagy a diákság. Ez azonban nem teljesen igaz. Felmérésem eredményei ugyanis majdhogynem egált mutatnak. Vagyis a munkások közel olyan gyakran olvasnak, mint az értelmiségiek és a diákok. Ez pedig nagy szó!

Egy dologra még kitérek. Döbbenetes volt látni, hogy mindhárom rétegből kerültek ki olyanok, akik szinte soha nem vesznek a kezükbe semmilyen olvasnivalót. A nemek szerinti különbségek nem okoztak túlzott meglepetést: a nők voltak azok, akik gyakrabban olvasnak

Mit szoktak olvasni?

Ha ezt a kérdést szóban szegezi a kérdező a vele szemben ülő válaszadónak, akkor az esetek túlnyomó részében elhangzik a könyv, folyóirat és manapság talán már az elektronikus dokumentum szó is. A válaszadóm e tekintetben (természetesen azok, akik kézbe vesznek bármiféle olvasnivalót) egyensúlyban vannak. Az értelmiségiek, munkások és diákok majdnem ugyanannyit olvasnak mindhárom típusból. Azért születtek számomra is meglepő eredmények. Az egyik: a munkások valamivel többet olvasnak könyveket. A másik: az értelmiségiek kicsivel jobban szeretnek újságot olvasni. Sajnos, az újság szó jelen esetben inkább a bulvársajtót jelenti. Harmadik: a diákok mindig is szerettek újítani, akár nyelvezetükben, akár öltözködésükben, az olvasási szokások terén és változtatnak. Nagy részük szereti az interneten található e-dokumentumokat böngészni. Természetesen könyvet (kisebb részük a kötelezőket, nagyobb részük az egyéb kategóriákat) is olvasnak, illetve folyóiratokat is forgatnak.

A munkások tehát több könyvet olvasnak, mint a másik két csoport, de meglepő módon számukra a folyóirat és az elektronikus dokumentumok is „vonzóak”. Az értelmiségiek szintén szeretnek könyvet olvasni, ám a folyóiratok, periodikák fontosabbak nekik. A diákság „hivatásból” mindent olvas.

A Magyar Művelődési Intézet, a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával, néhány évvel ezelőtt, 2003-ban felkérést kapott a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától arra, hogy végezzen országos vizsgálatot „Magyarország kulturális állapota az EU-csatlakozás küszöbén” címmel. E felmérés eredményeit tar-

talmazó tanulmányt később kiadták könyv alakban, így a nagyközönség is megfigyelhette, hogyan alakult a helyzet a rendszerváltozás óta. Egy külön fejezetet szenteltek a kérdésnek megfelelő válaszoknak. Vagyis mennyien olvasnak könyvet, folyóiratot, más dokumentumtípust? Felmérésük eredménye szerint „a lakosság 86%-a nyilatkozta azt, hogy kisebb-nagyobb gyakorisággal olvas könyvet, ám szűkebb értelemben véve összesen 73%-ot tekintünk olvasónak, hiszen kutatásainkból kiderül, hogy az emberek 27%-a saját elmondása szerint vagy egyáltalán nem szokott olvasni, vagy egyszer sem vett könyvet a kezébe az elmúlt egy esztendőben.”⁴

Vagy nekem volt szerencsém, és olyan emberekkel beszéltem, akik nem ilyenek, vagy három-négy év alatt ennyit változott a helyzet? De nézzük tovább a kutatók munkáját: „elsősorban a felsőfokú végzettségűek és a 14–17 éves fiatalok olvasási kedve kimagasló – 95, illetve 91%-uk olvas könyveket –, de a fővárosiak és az érettségizettek is átlag felett képviseltetik magukat a könyvolvasók csoportjában. A fiatalok, különösen a 18 éven aluliak, valószínűsíthetően nagyrészt tanulmányaik révén kerülnek kapcsolatba a könyvekkel, s ahogy kikerülnek az iskolapadból, sokan közülük már nem olvasnak olyan gyakran, mint korábban. Amennyiben kizárólag a 25 év alatti tanulókat tekintjük, az tűnhet szembe, hogy a középiskolából és a felsőfokú intézményekből már kikerültek körében alacsonyabb a könyvolvasók aránya, mint azok körében, akik még jelenleg is iskolába járnak!” – Ez érdekes. A felmérésem ugyanis nem teszi egyértelművé ezt. Épp ellenkezőleg, akik elhagyják az iskolát, többségük ugyanúgy olvas könyvet, mint azelőtt, sőt vannak, akik az iskola elhagyása után érzik csak igazán szükségét az olvasásnak, hogy kicsit elszakadjanak a nehéz, egyhangú hétköznapiaktól. Leginkább az értelmiségiek körében gyakori ez a jelenség, de a munkások közt is sokan olvasnak „tovább”. – „Az olvasási kedv azonban nemcsak az iskolapadból kikerülve, hanem a teljes 14–70 éves népességet vizsgálva is csökkenő tendenciát mutat az életkor előrehaladtával, s ez a trend különösen a már említett 14 és 27 év közötti korosztály tagjai, valamint az 55 év fölöttiek körét tekintve feltűnő. A 14–70 éves lakosság 14%-a könyvet egyáltalán nem olvas, újságot viszont igen. Leginkább az alacsony iskolázottságúak és az idősek között találunk olyanokat, akiknek olvasási szokásai így alakulnak. A szakmunkásképzőt végzetek körében 17% »éri be« újságokkal, de az érettségizettek 7%-áról is elmondható, hogy a könyvek nem, újságok viszont szerepelnek olvasmányaik között. A lakosság elsőprő többsége (95%) pedig sosem használja az internetet olvasásra”⁵

Nagyrészt egyet kell értek – bár vannak ellentétek az én felmérésemben –, a folyóiratok tekintetében igazuk volt és van a kutatóknak: azokat, akik periodikákat szeretnek olvasni, kevésbé érdekli a könyv. Az internetes olvasással kapcsolatos megállapítással viszont nem tudok egyetérteni. Hiszen e-dokumentumot, weblapokat a megkérdezettjeim nagy része olvas és használ. A munkások ugyanannyira, mint az értelmiségiek. A diákok megosztottak, hiszen a felsőoktatásban tanulók előnyben részesítik az elektronikus formátumot, míg az alacsonyabb végzettségűek kevésbé tartják előnyösnek.

Milyen típusú könyveket olvasnak?

Be kell vallanom, ennél a kérdésnél egy kicsit bajban voltam, amikor a feldolgozást végeztem. Nekiállhattam volna saját típusrendszer kidolgozásának, ám az

nem biztos, hogy szakmailag adekvát lett volna. Ezért egy 2003–2004-es felmérés eredményét hívtam segítségül. A kutatások során hat olvasói típust állítottak föl, ezekbe én is be tudtam sorolni válaszadóimat. Néhol kicsit változtattam a jellemzőiken, de céloom a minél pontosabb jellemzés volt.

- ① *„MINDENEVŐK: széles érdeklődési körrel rendelkező intenzív olvasóknak nevezhetnénk, hiszen az ebbe a táborba tartozó olvasók szinte »minden-evőknek« számítanak, ha a könyvekről van szó.”⁶*

Ebben a csoportban valamennyi általam vizsgált réteg képviselte magát. Válaszadóim közül érdekes módon azonban a munkások közül kerültek ide legtöbben, őket követte a diákság, végül és legkisebb arányban az értelmiségiek.

- ② *„INTENZÍV SZTORI-KERESŐK: jellegzetes olvasói típus, akiknél a szépirodalom, a lektűr-könnyű irodalom és a romantika iránti intenzív érdeklődés figyelhető meg. Az ebbe a csoportba tartozók körében a legmagasabb a klasszikus szépirodalmat, a krimi, akció-regényt, thrillert, romantikus könyveket és a tudományos-fantasztikus, valamint fantasy könyveket olvasók aránya és döntő többségük kalandregényeket is olvas.”⁷*

Ebbe az olvasói csoportba többségében diákok és munkások kerültek, bár értelmiségiek is akadtak, de kisebb részben. A munkások és diákok viszont pont megfeleltek ennek a csoportnak.

- ③ *„ÉRZELMESEK: a harmadik, egyben az egyik legnépesebb csoport, a szépirodalom és romantika iránt érdeklődő átlagos olvasók tábor. A klasszikus szépirodalmat, illetve a romantikus könyvet olvasók aránya körükben is jóval meghaladja az átlagot, ám más műfajokhoz való viszonyulásuk és olvasási intenzitásuk egyértelműen eltér az első két csoportétól.”⁸*

Ebbe a csoportba válaszaik alapján elsősorban az értelmiségieket tudtam sorolni. Kisebb részben a diákok is képviselik magukat. Munkások egy-két példát leszámítva nem sorolhatóak ide. E tekintetben nyilván meghatározó volt a férfiak túlsúlya.

- ④ *„KALANDOROK: a negyedik olvasói csoport tagjait leginkább az különbözteti meg a többi olvasótól... hogy sokkal inkább a könnyű irodalom és az ismeretterjesztő könyvek vonzzák őket.”⁹*

Ebben a csoportban felmérésem szerint minden osztály tagjai képviseltetik magukat. A munkás, az értelmiségi éppúgy besorolható ide, mint a diák.

- ⑤ *„GYAKORLATIASAK: az ötödik csoportba sorolt könyvolvasók legfőbb jellemzője, hogy a reáltudományok és a gyakorlatias dolgok iránt (szakirodalom) rendkívüli érdeklődést mutatnak, az úgynevezett humán területeket (szépirodalmat, lektürt) többnyire elutasítják.”¹⁰*

Ebbe a csoportba vegyesen tudtam a válaszok alapján az általam kérdezetteket besorolni, a diákságot kivéve. Ők ugyanis „hivatásuk” miatt kénytele-

nek szépirodalmat is olvasni, nem beszélve arról, hogy többségük nagyon szereti a lektűrt.

A munkások egy része számos hobbinak is él, amihez gyakran kell szakanyagot igénybe venniük. Említve egy konkrét példát: az egyik megkérdezett postás szabadidejében egy zenekarban basszusgitáros. Amellett, hogy van megszerzett tudása e téren, folyamatosan fejleszti, ehhez pedig sokféle szakirodalmat olvas.

Az értelmiségiek egy kisebb hányada szintén besorolható a gyakorlatiasak csoportjába, hiszen a munkájához szükséges szakmai háttérrel csak ilyen módon tudja megszerezni.

- ⑥ „*KOCAOLVASÓK: e tábor olvasói tipikusan keveset és műfajilag sem változatos könyveket olvasnak. A hobbikönyveket és a könnyű irodalmat a többi olvasmányhoz képest előnyben részesítik. A könyvolvasók közül e csoport tagjai vesznek a legritkábban könyvet a kezükbe.*”¹¹

Ebbe a csoportba is kerültek válaszdadók: meglepő módon ide értelmiségiek sorolhatók nagyobb számban.

Legkedveltebb szép-, szak- és lektűr irodalom

Számos felmérés azzal az eredménnyel zárul, hogy a szépirodalom olvasótábor a lassan, de biztosan csökken. Számos média közvetíti azokat a híreket, amelyek megpróbálnak meggyőzni arról, hogy a szépirodalom lassan elveszíti pozícióját, és eltűnik a magyar népszerűségi listákról. Ennek a rémképnek némiképp ellentmond a „2005. december végén zárult Nagy Könyv nevű országos kampány végeredménye. Akkor ugyanis a legnépszerűbb 12 olvasmány döntő többsége az iskolai kötelező olvasmányokból került ki, vagyis a tényleges olvasói gyakorlattól meglehetősen távoli, kétségtelenül értékkonzervatív elemeket tartalmazó”¹² művek kerültek a lista élére.

Összességében az én felmérésem is hasonló eredménnyel zárult. Kiderült, hogy a mai magyar lakosság egyáltalán nem felejtette el a szépirodalmat. Ellenkezőleg, a kérdőíveim alapján azt figyeltem meg, hogy bizonyos fokú növekedés jellemző a szépirodalom olvasóinak táborára. Lássuk hát a három vizsgált csoport kedvelt íróit és műveit!

SZÉPIRODALOM

Először a munkásokat nézzük meg. Az eredmények elgondolkodtatók. Ugyanis a munkások nagy része nagyon szereti a szépírók műveit. Elsősorban a XX. századi magyar és külföldi írók műveit, de a klasszikus irodalmat is. A legismertebbek és kedveltebbek a következők (a teljesség igénye nélkül):

Külföldiek: Gabriel García Márquez (*100 év magány*, *Bánatos kurváim emlékezete*), Franz Kafka (*Az ítélet*, *Az átváltozás*), George Orwell (*1984*, *Állatfarm*), Samuel Beckett (*A megnevezhetetlen*).

Beckett kitűnő példa arra, hogy csak mert valaki kétkezi munkát végez, még lehet intellektuális ember.

Magyarok: Wass Albert (*Adjátok vissza a hegyeimet*, *Mire a fák megnőnek*), Márai Sándor (*Válás Budán*, *Egy polgár vallomásai*), Örkény István (*Tóték*), Móricz Zsigmond (*Rokonok*), Jókai Mór (*Az arany ember*).

A felsorolást még sokáig lehetne folytatni, de valahol határt kell szabni, így csak a legtöbbször ismételt – illetve egyes kiemelkedő – szerzőket és műveiket említem.

Térjünk át az *értelmiségiek* szépirodalmi olvasási szokásaira. A megkérdezettek többsége legalább egy felsőfokú diplomával rendelkezik, kisebb része középfokú végzettséggel. Akik egyetemet vagy főiskolát végeztek, azok nagyobb részt többet és változatosabban olvasnak, mint érettségizett társaik. Összességében azonban elmondhatom, hogy a szellemi munkát végzők a klasszikus magyar és külföldi irodalomtól a mai kortárs írókig számos szerzőt ismernek és olvasnak. Lássuk hát, kiket is részesítenek előnyben.

Külföldiek: Alexandre Dumas (*Három testőr*), Viviane Villamont (*Kisdarázs*), John Steinbeck (*Egerek és emberek*), Jerome David Salinger (*Zabhegyező*).

Magyar írók: Wass Albert (lásd fent), Janikovszky Éva (*Aranyeső*), Mikszáth Kálmán (összes), Jókai Mór (összes), Móricz Zsigmond (összes), Faludy György (*Őszi harmat után*), Dallos Sándor (*Az aranyecset*), Petőfi Sándor (összes), és még sokan mások. Két nevet azonban kiemelek: Faludy Györgyét és Petőfi Sándorét. Nevüket ugyanis többen is említették, más költőkkel egyetemben. Ez hatalmas különbség a kétkezi és a szellemi munkások között. A munkások verseket szinte egyáltalán nem olvasnak. Az értelmiségiek viszont nemcsak a prózát, hanem a lírát is kedvelik és olvassák.

A végére hagytam a *diákságot*, ők napi „munkájuk” során állandó kapcsolatba kerülnek a szépirodalommal. Nagyközönség előtt nem sokan mernék bevallani, hogy nemcsak muszájból olvassák a klasszikus és modern szerzők műveit, hanem mert szeretik is.

SZAKIRODALOM

A szakirodalmat olvasók tábora egyre népesebb. Ráadásul nem kizárólagosan az értelmiségiek, hanem mindinkább a munkásság körében is növekszik a számuk.

Munkások: Mivel számos szakma képviselőjét kérdeztem meg, így elég vegyesek a válaszok. Gyakori felelet volt: építészet, barkácsolás, kertészet, számítástechnika, PC-s játékok, PC-s hardverek, zeneművészet, zenei stílusok, hangszerek stb.

Értelmiségiek: Válaszaik alapján azt lehet elmondani, hogy egy részük a hobbija alapján választ szakirodalmat, míg mások a munkájuk alapján. Lássuk a legnépszerűbb témákat: történelem–életrajzok, földrajz–útleírások, néprajz, könyvtár, biológia, kémia, ezotéria, növények, csillagászat, gasztronómia, irodalom, nyelvészet stb.

Diákság: Megint őket hagytam a végére, mert az ő szempontjuk különleges. Általános és középiskolában még csak a „megszállottak” azok, akik szakirodalmat vesznek a kezükbe, vagy azok, akik valamilyen kiselőadáshoz, tanuláshoz kapcsolódó feladathoz keresnek kiegészítést, de a számuk meglehetősen alacsony. A felsőoktatásban tanulókkal már más a helyzet, mivel számukra a tanulás azt jelenti, hogy a szakjuknak megfelelő, jelenleg kurrens szakirodalmat olvassák. Az általuk kapott válaszok túlnyomó többsége tehát azt tartalmazta, hogy sokféle témában olvasnak szakirodalmat.

LEKTŰR

Mivel kevés ember akad a Földön, aki ne szeretne szórakozni, így nyugodtan kimondhatjuk, hogy lektürt minden ember és réteg olvas (kivéve, akik sohasem ol-

vasnak semmit). A munkás, a diák, az értelmiségi is. Ennél a kérdésnél volt leginkább szerepe annak, hogy a megkérdezett milyen korcsoporthoz és melyik nemhez tartozik, hiszen ez nagyjából már meg is határozta, hogy milyen típusú szórakoztató irodalmat olvas. Lássuk hát, hogy melyek a legnépszerűbb típusok: *kaland, tudományos-fantasztikus, romantikus, krimi, bűnügyi, fantasy, thriller, horror, detektívtörténet*.

Ahogy fentebb írtam, itt tényleg leginkább az életkor és a nemi hovatartozás alapján lehetett besorolni az embereket. Először a *nők szokásait* boncolgatom. Korosztályos elosztást a következőképpen osztottam el: 35 éven aluliak és 35 éven felüliek. Mindkét korosztálynál jellemzően a romantikus művek, a kalandregények és a bűnügyi-, detektív-, krimi regények voltak a legnépszerűbbek. A majdhogynem tipikusan férfi műveknek mondható fantasy és tudományos-fantasztikus irodalom alig-alig került elő a női olvasók körében. A romantikus regényírók közül leginkább: Nora Roberts és Danielle Steel a népszerűek. A bűnügyi-, detektív-, krimírók közül pedig: Leslie L. Lawrence, Allan Folsom, Robin Cook, Agatha Christie, Vavyan Fable, Arthur Conan Doyle, Dorothy Uhnak stb.

A *férfiak* kedveltjei sok tekintetben különböznek a nők kedvelt olvasmányaitól, de sok mindenben meg is egyeznek. Hogy érthető legyen: a férfiak ugyanannyira szeretik a krimit, a detektív történeteket, a bűnügyi regényeket, mint amennyire a nők. A különbség abban van, hogy míg a nők a fantasztikus műveket nemigen olvassák, addig a férfiakat leginkább ezek a művek szórakoztatják. Természetesen a korosztályos függvény az erősebb nem körében is igaz. Általában fiatalabb korban a fantáziadús művek vonzzák a férfiakat: a tudományos-fantasztikus és a fantasy témák. Válaszadóim legkedveltebb szerzői a következők: J. R. R. Tolkien, Jude Fisher (*A Gyűrűk ura*), Raymond E. Feist, William King (*Warhammer*), Richard A. Knaak (*Warcraft*), Robert Jordan (*Az idő kereke-sorozat*), a fantasy típusában. Kedvelt *science fiction*-írók: Dan Abnett (*Warhammer 40000 – Gaunt szellemei-sorozat*), Ian Watson (*Warhammer 40000 – Teljes univerzum*), Kevin J. Anderson (*Star Wars*), Isaac Asimov, Jeff Grubb (*Starcraft*), Harry Harrison, Frank Herbert (*Dűne*), Stanislaw Lem és még sokan mások. A férfiak között kevésbé kedvelt a romantikus irodalom. Azonban szeretik a hátborzongató, sötét (dark) történeteket, mint amilyen a thriller és horror műfaja.

Teret nyer az elektronikus média?

Talán már közhelyszerűen hangzik, hogy a lakosság egyre inkább a tömegmédia befolyása alá kerül, és elfordul az olyan egyszerű, ugyanakkor rendkívül szórakoztató tevékenységtől, mint az olvasás. Az emberek gyors szórakozásra vágyanak, ezt a televízió meg is adhatja nekik. Ezzel pedig nem „tudnak” versenyezni az olvasnivalók. Az internet előretörésével talán megváltozhatott volna a helyzet, mégsem történt jelentős változás. Ugyan sokan olvasnak a neten, még ha bulvárhíreket is, mégsem akkora tömeg választja olvasásra a netet, mint ahányan multimédiás szórakozásokra (játékok, filmek, zenehallgatás). Kíváncsi voltam, ki, hogyan szeret kikapcsolódni? Mivel töltik az emberek a szabadidejüket?

Mivel leginkább a tévénézés, internetezés és olvasás egymáshoz való viszonyára voltam kíváncsi, erről kérdeztem a válaszadóimat. Megoszlásában leginkább az

értelmiségiek voltak olvasás pártiak, ha kikapcsolódásról volt szó. Kisebb lemaradással a munkások követték őket, míg bőven lemaradva a diákság zárta a sort.

A megkérdezett értelmiségiek 53 százaléka (70 fő) vallotta, hogy pihenésképp egy jó olvasmányt szokott keresni a napi munka után (legyen szó könyvről vagy folyóiratról). Ez egész jó aránynak mondható. Közel ugyanennyien, 49 százaléknian (65-en) válaszolták, hogy szeretnek olvasni, de a televízió és az internet is fontos szórakozási lehetőség számukra. Sajnos, a tévé nyomást gyakorol az emberekre: olcsó, gyors szórakozás. Nem csoda hát, hogy 40 százalék (52 ember) fő szórakozása a televíziózás. Az értelmiségiek köréből meglehetősen kevesen válaszolták, hogy szabadidejükben tanulnak, a megkérdezettek alig 20 százaléka (27 fő). Ugyan nem tartozott kutatási témámhoz, de érdekes volt látni, hogy az értelmiségiek körében mennyire népszerű a kirándulás mint szabadidős tevékenység. Közel 75 százalék (99 ember) válaszolta, hogy szeret utazni hosszabb idejű szabadsága idején.

A válaszolók közül 22-en vallották, hogy a netet keresik föl leginkább, ha pihenni vágnak. Ezen leginkább a neten játszható online játékokat értették. A munkások csoportja érdekes módon egyáltalán nem szakadt le az értelmiségiectől e tekintetben sem.

Az olvasási szokásaikat figyelembe véve, közel azonos szinten állnak az értelmiségiekkel. Míg ők 53 százaléknian olvasnak a szabadidejükben, addig a munkások 48 százaléka (63 fő) teszi ugyanezt. A televíziót nézők aránya azonban kimagaslóan magas a munkások körében. Majdnem 85 százalék (119 ember) szokott munka után tévézni. Ebbe beletartoznak olyan emberek is, akik olvasni is szoktak a tévézés mellett. Érdekes, hogy az internetezők a munkások körében is tartják magukat ahhoz, hogy leginkább a neten szörfölve, vagy azon keresztül játszva szórakoznak. Ők többen vannak valamennyivel, mint az értelmiségiek: pontosan 30 százaléknian (40 fő). A tanulást közülük csak elvétve húzták be válaszként: 3 százaléknian (5 fő).

A végére hagytam a felnövekvő új nemzedéket, a *diákságot*. Rajtuk, a jövő olvasóin sok minden múlik. Sajnos, a mai fiatalok nagyon sok tekintetben megváltoztak, mások, mint szüleik. Inkább elmennek bulizni vagy leülnek a gép elé, mintsem, hogy szórakozásképp könyvet olvassanak. Aki mégis szeret olvasni, azt gyakran különcnek nézik. Ez meglátszik a válaszokban is. Olvasni pihenésképp nagyon kevés diák szokott, elenyésző 16 százalék (32 diák). Televíziót már sokkal többen néznek „pihenésképp”: 60 százalék (120 fő). Az internetezők tábora a diákok körében a legnépesebb, a három csoportot figyelembe véve. Náluk leginkább a számítógépes játékok, illetve a chatelés a „haverokkal” számít pihenésnek (40%, 80 fő).

Összegzés

Írásomban az értelmiségiek, munkások és diákok olvasási-művelődési szokásait kutattam. Érdemes eltöprengeni azon, kik is tartoznak ezekbe a rétegekbe. Ki az értelmiségi? Mondhatnánk, hogy azok, akik legalább középiskolát, egyetemet, főiskolát végeztek, és az eszükkel keresik a kenyerüket. Ez azonban nem teljesen

igaz. Rengeteg – általam csak – ál-értelmiséginek nevezett ember dolgozik értelmiségi munkakörben. Olvasási kultúrájuk – amely általában megelégszik a bulvársajtóval – nagyon lehúzzák az igazi értelmiségiek százalékait.

Az igazi értelmiségiekre nagy feladat hárul. Nekik kell példamutató szerepet játszaniuk. Ki kell emelkedniük az ál-értelmiségiek egyre bővülő táborából, és az élre állva, utat kellene mutatniuk.

A munkások lennének a kétkezi dolgozók, akik fizikai munkával keresik a pénzüket. Sok író, költő, művészt adott ez a társadalmi csoport. Ideje lenne, hogy megmutassák; vannak, lehetnek annyira műveltek, mint akár az értelmiségiek.

A diákság a mindenkori tanulórét, a nyolc általánostól a négy- és hatosztályos gimnáziumokon át a főiskoláig és egyetemig bezárólag. Sok esetben azt a választ kaptam tőlük, hogy a családi háttér miatt nem lelkesednek az olvasás iránt. A megkérdezettek szülei sosem olvastak fel gyerekeknek, a gyermek sem látta soha, hogy szülei akármilyen olvasnivalót kezükbe vettek volna. Ilyen háttérrel valóban nem csoda, hogy nem alakult ki a felnövekvő generációkban fogékonyság az olvasásra. Pedig rájuk hárul majd a feladat, hogy továbbvigyék, tovább éltessek a magyar kultúrát, hogy új és jó irányba vigyék az olvasási szokásokat.

JEGYZETEK

- 1 http://tudasdepo.fszek.hu/hirek/?article_hid=164 – Interjú Novák Péterrel.
- 2 http://tudasdepo.fszek.hu/hirek/?article_hid=164 – Interjú Fábry Sándorral.
- 3 Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest, Gondolat, 2003. 10. p. /Nemzeti Téka/
- 4 Gyenes Edina: Olvasási szokások. 5. kiad. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, 2005. 28. p. /Találkozás a kultúrával/
- 5 Gyenes Edina i. m. 28–30. p.
- 6 Gyenes Edina i. m. 55. p.
- 7 Gyenes Edina i. m. 56. p.
- 8 Gyenes Edina i. m. 57. p.
- 9 Gyenes Edina i. m. 58–59. p.
- 10 Gyenes Edina i. m. 59–60. p.
- 11 Gyenes Edina i. m. 62. p.
- 12 Nagy Attila: Olvasás és értékrend. = Könyvtári Figyelő, 2007. 53. sz. 10. p.

Páll Zoltán

Könyvet a könyvtárból!

Arculatváltás az amerikai könyvtárakban?

Felmérések szerint az amerikai lakosság kevesebb, mint fele olvas szépirodalmat. A szépirodalom értelmezése jelen írásban magában foglalja a populárisabb címeket is; némelyiktől ugyancsak elkerekedne a legtöbb magyar-könyvtár szakon végzett kolléga szeme. Mi tagadás, az amerikaiak kikapcsolódás céljából kézbe vett könyvei (a munkakör miatt, szakmai továbbképzés céljából olvasott szakirodalom és iskolai kötelező olvasmány kizárva), ugyanolyan változatosságot mutatnak műfajilag, mint az amerikai könyvtár olvasóközönsége etnikai, kulturális, iskolázottsági, anyagi és egyéb szempontból.

A szigorúan ellenőrzött költségvetésből gazdálkodó amerikai könyvtárak mindent megtesznek azért, hogy minél többen járjanak könyvtárba. A könyvtárhasználat sokféle módon számszerűsíthető: a kölcsönzési adatok, a könyvtári programok száma, összóraszáma és egyéb részvételi adatai, a tájékoztatópultnál megválasztott kérdésekkel töltött idő mellett az elektronikus források letöltéseinek száma, a könyvtár honlapjának látogatottsága vagy épp az online érkezett kérdések mennyisége ugyancsak gyorsan és egyszerűen rögzíthető adatokkal szolgál. A mennyiségi értékelés mellett az amerikai könyvtárak sokat adnak az olvasói feedbackre, visszacsatolásra, akár tömeges és célzott kérdőívek szabadon fogalmazott válaszai, akár spontán módon, kéretlenül a könyvtár honlapjára beküldött olvasói visszajelzések formájában. Az országos adatokkal összevethető teljesítménymutatók ugyancsak összemérhetők más, hasonló adottságú intézmény adataival, és jól jelzik egy-egy könyvtár szerepét és jelentőségét is az adott közösségben. A statisztikai adatok nyilvánosak, és az anyagi támogatásokról döntést hozó testületek kedvelt forrásai. Bár a könyvtárlátogatók nem feltétlenül könyvet kölcsönözni mennek be az épületbe, viszont ha már ott vannak és használják a könyvtár infrastruktúráját az adott olvasói igénynek az adott pillanatban megfelelően, a könyvtár jó helyzetbe kerülhet, hogy tegyen valamit az olvasási készségeik fejlesztéséért is.

A szűkülő anyagi források miatt a könyvtáraknak létérdekük, hogy mindenkinek, mindenhol és mindenkor nyújtani tudjanak valamit. A potenciális olvasó bármely korosztályból kikerülhet nullától 99 éves korig. A könyvtár igen demokratikus hely, megfordul itt a filmsorozatokból ismert unatkozó kisvárosi feleségektől kezdve a kevésbé ismert, de lényegesen nagyobb számú, angolul alig beszélő illegális bevándorlóiig mindenki. A valós és a könyvtárat a honlapon keresztül felkereső virtuális látogatók információs igényei és olvasnivalóra lefordítható érdeklődése sokféle, így a könyvtár igyekszik több célra alkalmazható állománnyal és közvetlen hasznot nyújtó szolgáltatásokkal megnyerni olvasóit. A könyvtárlátogató pillanatnyi és hosszabb távú érdeke túllép az intézmény hagyományos keretein, legyen

az tanulás, tájékozódás, szórakozás vagy épp társasági élet és ismerkedés. A formai sokféleség ugyancsak a fenti törekvés eredménye, az elképzelhető összes változatban találhatunk olvasnivalót: hagyományos nyomtatott, nagybetűs, hangoskönyv, egyszerűsített angol nyelvű, két nyelvű, közösen olvasható, e-book, mobiltelefonon olvasható kiadványt stb. Az új korszak új olvasói igényeinek megfelelően a könyvtárnak és könyvtárosnak minden időben rendelkezésre kell állni, munkaidő alatt, iskolaidőben, nyári szünetben, este, éjszaka, vásár- és ünnepnap, nonstop, illetve ahogy az amerikai reklámban hirdetik a szolgáltatásokat: 24/7, vagyis huszonnégy órán keresztül a hét minden napján. A könyvtár maga is szolgáltatássá vált a szolgáltatói-fogyasztói társadalomban: az üzleti szemlélet egyre több megnyilvánulását látjuk, a legtöbb esetben jól átgondolt és sikeresen megvalósított formában. Az olvasó mint felhasználó vagy fogyasztó előtérbe kerülése a maga azonnali választ sürgető információs igényével, a technológia követhetetlen fejlődési üteme és az információs szolgáltatások felhasználóbarát hozzáállása nem feltétlenül tesz rosszat a könyvtáraknak, illetve az olvasás ügyének. Mert hosszabb távon erről van szó: a könyvtár – mint a tudás tárháza – továbbra is feladatának tekinti az olvasás népszerűsítését, az értő olvasás központba helyezésével. Erről szól az információs írástudást oktató sok könyvtári foglalkozás kicsiknek és felnőtteknek, amelyek fő célja, hogy intelligens információszerzésre képes, kritikai gondolkodást gyakorló állampolgárokat neveljen a gyorsan változó munkaerőpiac számára.

Szolgáltatásaik megújításához az amerikai könyvtárak nemcsak a gazdag angol nyelvű kommunikációs és információtudományi, üzleti és egyéb szakirodalomra támaszkodhatnak, hanem országos és saját igényfelméréseik eredményeire, a szövetségi és állami könyvtáros szakmai szervezetekre, sőt a könyvkiadókra és terjesztőkre is. Úgy tűnik, utóbbiak követik talán a leggyorsabban és legrugalmasabban az olvasói elvárásokat, és szinte elé mennek az olvasónak ajánlataikkal. Hogy a tiszta búza közé az ocsú is bekerül időnként? Kérdés, hogy hol a hangsúly, kizárólag minőségi olvasnivalót propagálunk, vagy szemet hunyunk az egyáltalán nem olvasó, funkcionális analfabéta felnőttek tömege fölött? Az elfogultságoktól mentes amerikai könyvtárosok a tolerancia jegyében mintha megtalálták volna a középutat.

Könyvtáros szakmai szervezetek az olvasás népszerűsítéséért

A könyvtáros szakmai szervezetek elől járnak az olvasás népszerűsítésében. A legnagyobb szervezet, az Amerikai Könyvtár Szövetség sokféle módon nyújt szakmai támogatást a helyi könyvtáraknak. A hatvanezer fölötti taglétszám befolyásos szervezetre utal országos és állami viszonylatban is. A szövetségnek a legtöbb könyvtáros tagja, akik közül sokan aktívan részt vesznek az országos, állami vagy speciális, kisebb szakmai szövetség munkájában (például a könyvtáros egyszerre tagja az Amerikai Könyvtár Szövetségnek, a New York Állam Könyvtár Szövetségének és a Közkönyvtárosok Szövetségének). A konferenciák és egyéb szakmai fórumok, álláshirdetések, továbbképzések és a honlapon elérhető gazdag online információs bázis mellett a könyvtárosok legbefolyásosabb szervezete állást foglal a könyvtárosokat is érintő politikai és társadalmi kérdésekben. A mindennapi gyakorlati munka könnyítése érdekében szabályzatokat és protokollt állít

össze a kényes kérdések kezeléséhez, például: mit tegyen a könyvtáros, ha a rendőrség vagy a Szövetségi Nyomozóiroda munkatársai megjelennek a könyvtárban, vagy hogyan reagáljon az aggódó anyuka kérésére, aki azonnal töröltetni akar egy könyvet a katalógusból.

Az Amerikai Könyvtár Szövetség honlapja (*ala.org*) a könyvtári hírek, események és kampányok központi gyűjtőhelye. A közzétett ötletek és a segédanyagok gyakran frissülnek, de találunk évről évre visszatérő programokat is az ismételt állásfoglalás és tudatosítás fő céljával, ilyen például az országos könyvtári hét, olvasójegy-kampány, az iskolai könyvtárak vagy a tinédzser olvasók hete. Az egyik legnépszerűbb esemény a betiltott könyvek hete, amely az olvasás szabadságát hivatott ünnepelni. Országosan minden típusú könyvtárban egyszerre egy teljes héten át programok, kiállítások és felolvasások hívják fel a figyelmet a tiltott könyvekre kiváló szeptemberi időzítéssel. A tiltott könyvek listájára felkerül az összes könyv, amit az Egyesült Államokban valahol betiltottak, a hely, idő és az ok megjelölésével. Az okok közt leggyakrabban a vulgáris nyelv, homoszexualitás, erőszak és vallási megfontolások szerepelnek. A tiltott klasszikusok között találjuk a következőket: *A huszonkettes csapdája*, *A legyek ura*, *A nagy Gatsby*, *Az ötös számú vágóhíd*, *Érik a gyümölcs*, *Hidegvérrel*, *Lolita*, *1984*, *Míg fekszem kiterítve*, *Elfújta a szél*, *Száll a kakukk fészkére*, *Mechanikus narancs*, *Szép új világ*, *Szülők és szeretők*, *Ulysses*, *Zabhegyszó*. Minden évben közzéteszik a listát, hogy hol és mit tiltottak be vagy kérdőjeleztek meg valahol Amerikában.

A szövetség elismertségét és erejét mutatja az alábbi lista, amely az elmúlt huszonöt év során az egyik olvasást népszerűsítő plakátjukhoz megnyert híres színészeket, popzenészeket, sportolókat és más közéleti személyiségeket sorolja fel. *Sztárok az olvasásért* (1985–2010): Jonas Brothers, Hugh Laurie, Eva Mendes, Sasha Cohen, Anthony Hopkins, Serena Williams, Britney Spears, Muhammad Ali, Cindy Crawford, Bill Gates, Mel Gibson, Antonio Banderas, Shaquille O'Neil, Whoopi Goldberg, R.E.M., Denzel Washington, Phil Collins, Oprah, Sting.

Családi olvasási programok kisebbségeknek

A statisztikai adatok szerint az USA 300 millió lakosa közül 90 millió felnőtt alapszinten vagy alatta olvas, és 11 millió írástudatlan. A középiskolai diákok 30 százaléka lemorzsolódik, ezek fele kisebbségi, főleg afro-amerikai vagy latin-amerikai. A családi olvasó programok arra építenek, hogy a gyermek első tanítója a szülő és a nagyszülő, és hogy a gyerek iskolai előmenetele nagymértékben függ a szülők olvasáskészségétől.

Az Amerikai Könyvtár Szövetség soros elnökének (Camila Alire) kezdeményezésre született néhány éve egy megoldás a kisebbségek számára: többgenerációs olvasásfejlesztés a kisebbségi kultúrának és etnikumnak megfelelően. A szövetség kisebbségi fiókszervezetei irányításával a közkönyvtárak innovatív és másol is megvalósítható családi olvasásfejlesztő programokat szerveznek, majd tapasztalataikat másokkal megosztva eredményesebben tevékenykednek az olvasásfejlesztés ügye érdekében. A résztvevő szervezetek (American Indian Library Association [AILA], Asian/Pacific Americans Library Association [APALA], Black Caucus of the American Library Association [BCALA], Chinese-American

Library Association [CALA], és a REFORMA) mindegyike más-más elemre összpontosítva szervezi programjait részben a nagy országos szervezet támogatásával, amin nem csupán a pályázati pénzforrás értendő, hanem a korcsoportra lebontott olvasmánylisták, előregyártott kiadványok, letölthető brosrák és szinte kizárólagos programok is.

A Mondj egy mesét! (Talk story) az amerikai indiánok kultúráját kívánja megőrizni történetek és mesék segítségével, és a mesekönyvek mellett épít a szájhagyomány által megőrzött történetekre és művészeti alkotásokra is (<http://www.talkstorytogether.org>). A nagyszülőkre építő, *Az olvasás nagyszerű! (Reading is Grand!)* program az unoka és gyermek közös élményeire hagyatkozik. A hagyományosabb meseírás és rajzolás, családfa-kutatás mellett a javasolt események között szerepelnek olyanok is, mint olvasópártner szerzése az öregek otthonából vagy a *Hozd el nagyit a könyvtárba!* A könyvtárak a nyitóbulihoz egységesített segédcsomagot igényelhetnek (<http://bcalarereadingisgrand.weebly.com/uploads/4/3/6/7/4367030/readingisgrantookit.pdf>). Az Amerikában élő nagyszámú kínai közösség és az amerikai szülők által örökbefogadott ázsiai származású gyermekek olvasási készségének fejlesztését célozza az *Add tovább a tudást! (Dai Dai Xiang Chuan)* program (<http://daidai.cala-web.org>), amelynek során a hagyományoknak megfelelően a tudással teli zsák továbbadásával őrzik kultúrájukat. A zsák egy valós zsák, amelynek tartalma könyvek, audiovizuális anyagok, társasjátékok, forrásmagyok és családi tevékenységek dokumentumai. A *Mesék estje (Noche de cuentos)* az ugyancsak nagyszámú spanyol anyanyelvűek közösségében törekszik a mesemondás hagyományainak ápolására, hiszen a mese anyanyelvi kultúrát megőrző és olvasásfejlesztő szerepe közismert (<http://www.reforma.org>).

A kisebbségeket és hátrányos helyzetűeket célzó könyvtári programoknak nagy hagyományai vannak Amerikában. A könyvtárak fontos szerepet vállalnak abban, hogy a bevándorlók megismerkedjenek az amerikai kultúrával és minél előbb beilleszkedjenek a társadalomba. Az ingyenes angol nyelvi társalgási órák mellett sok helyen oktatnak állampolgári ismereteket, amelyek az amerikai állampolgársághoz előírt vizsgára készítene fel, egyben új közösségeket is teremtenek hasonló érdeklődésűek számára. A közkönyvtárak nemcsak reklámozzák az amerikai álmot megvalósíthatóságát, hanem eszközöket és forrásokat is kínálnak a bevándorlók-nak, és fennn hirdetik, hogy az „amerikai álom” a könyvtárban kezdődik (<http://americandreamtoolkit.org/>). A könyvtáros szervezetek és a könyvtárak szándékát a kisebbségek megnyerésére remekül szemlélteti egy közismert plakát, amelyen a világ sok nyelvéen egy szó áll: olvass!

Könyvkiadók és könyvterjesztők az olvasásért

Az olvasási készségek fejlesztéséhez legszükségesebb forrás az olvasó szintjének és érdeklődésének megfelelő könyv, ami alkalmas időpontban kerül az olvasó kezébe. Öröndetes, hogy a keresleti piachoz rugalmasan alkalmazkodó könyvkiadók és könyvterjesztők mennyire aktív szerepet vállalnak az olvasás terjesztésében is. Törekvéseik nyilván nem ütközhetnek üzleti érdekeikkel, sőt, a könyvtáraknak, egyéneknek és csoportoknak nyújtott kedvezmények valószínűleg inkább lendítenek a forgalmon, csakúgy, mint a bevált törzsvásárlói kedvezmény, ingye-

nes szállítás, előrendelés, valamint a használt könyvek forgalmazása és csereberéje is. Népszerű a könyvtárakkal közös szervezésben tartott felolvasóest és dedikálás mint reklámtevékenység. De legszembetűnőbb a kiadványok változatossága a formátum szempontjából. Ugyanazt a kiadványt megtalálhatjuk a közkönyvtárak által előnyben részesített keményfedeles kötetben, olcsóbb papírkötésben, nagybetűs kiadásban, e-book és hangoskönyv változatban is, a célközönség igényeinek megfelelően. Nem ritka a kétnyelvű kiadás sem, főként, ha ismeretterjesztő kiadványról van szó.

A kiadók és terjesztők, nyilván marketingfogásként, anyagi támogatást is nyújtanak a könyvtáraknak az olvasásfejlesztéshez az általuk körültekintően megválasztott könyvtári programok, könyvtáros szakmai rendezvények és továbbképzések szponzorálásával, illetve a könyvvásárokon ingyenes és kedvezményes árú könyvekkel könyvtárosok számára. A kiadói és terjesztői oldalak helyet adnak a szakmai és olvasói véleményeknek is egy adott kiadványról, ezek más olvasók választását jelentősen megkönnyítik. A terjesztők egy része részt vesz egy új állománygyarapítási modell formálásában: az olvasóközpontú könyvbeszerzés (patron-driven acquisition), amely a közvetlen olvasói igényekre épül, a gyarapítási irányelvek figyelembevételével. A kiadók hozzájárulnak a szükség szerinti nyomtatás (print on demand) gyakorlatához, vagyis amikor a terjesztőhöz beérkezett megrendelés után kerül a könyv csak kinyomtatásra. A rövid átfutási idő biztosítására a legmodernebb technológiák és egyéb feltételek költségei valószínűleg alacsonyabbak, mint a nagy példányszámban előre kinyomtatott kiadványok biztonságos tárolása és mozgatása az USA területén. Az előnyök mellett egy súlyos fogyatékosága mutatkozott e gyakorlatnak a közelmúltban, amikor egy szerzői magánkiadásban megjelent művet lehetett az amazon.com oldalain ily módon megrendelni. A kötet gyakorlatilag útmutatóként szolgált kezdő pedofilok számára. Az eset részben a szólásszabadság kérdéskörének újraértelmezését vetette fel, részben pedig az emberi beavatkozás hiányában könnyen figyelmen kívül maradó tartalmi és minőségi kérdésekre mutatott rá. A könyvtárosok véleménye és ereje azonban ez esetben is elegendőnek bizonyult, és a kérdéses művet egy napon belül eltávolították a megrendelhető könyvek listájáról.

A jobbnál jobb kezdeményesések közül mindössze egy, kifejezetten családoknak szóló, egy oktatási könyvkiadó által támogatott olvasási programot idéznék példaként, amelynek neve *Read for the Record* (szó szerint *Olvass a csúcsteljesítményért!* – readfortherecord.org). Ennek során ugyanazt a könyvet ugyanazon a napon olvassák felnőttek és gyerekek közösen, hogy megdöntsék az egy nap alatt legtöbb ember által elolvasott könyv rekordját, ami jelenleg: 2 057 513. A programot szervező anyaintézmény (jstart.org) online és nyomtatott segédanyagai közül kiemelkedik a nagyszülők számára készített tájékoztató, amely a modern oktatási módszereket és elméleteket hétköznapi nyelvre fordítva, gyakorlati szempontból nyújt útmutatót az érdeklődő felnőtteknek.

A New York-i Közkönyvtár nyári olvasóprogramja

Kutatások szerint a nyári vakáció alatt nem olvasó gyermekek olvasási készsége jelentősen visszaesik szeptember elejére. Az amerikai könyvtárak, állami óvo-

dai és napközis ellátás híján, rengeteg szolgáltatással állnak a gyermekolvasók rendelkezésére. A vakáció hónapjaiban szinte minden közkönyvtár szervez olvasási programokat a nyáron gyermekmegőrzési gondokkal küzdő szülők nagy örömére.

A New York-i Közkönyvtár elsősorban New York város lakói számára hirdeti virtuális és valós közösségformáló olvasási programsorozatát. A program elsőrangú időzítéssel, a média hatásának és hatalmának ügyes kiaknázásával, a szünet legelső hétvégéjén indul. A nagyvárosi közkönyvtár feladata egy minden korosztály számára alkalmas, több helyszínen és online elérhető program létrehozása és a kezdeti lelkesedés közel három hónapon át történő fenntartása. A cél az olvasás fejlesztése minden szinten, játékosan és versenyszerűen. A nyári olvasóprogramban bárki, bárhol és bármikor részt vehet, hiszen jelentős része online elérhető. A mai diákok kommunikációs formáit és érdeklődését figyelembe véve készült a 2010-es év víz témájú programja.

A résztvevő olvasók először egy online profilt állítanak össze, amelynek része az interaktív avatárgyártó modul, utalva az olvasók etnikai, korcsoportbeli, érdeklődési stb. változatosságára. A résztvevő önmagáról kialakított összképének fontos elemei a kedvenc olvasmányok, amelyeket könyvborítóval és értékeléssel együtt egy kis magánkatalógusban listázhatnak profil oldalukon. A testre szabott katalógusban az olvasó véleményén kívül szerepel a kötet könyvtári elérhetősége is, mivel mindezt a könyvtári katalógusból tölti le a lista készítője. A nyári célok – beleértve az olvasnivalókat is – kitűzése után pedig megindul a pontgyűjtés változatos online feladatok és játékos programok segítségével. Mindezekhez járul természetesen több nyomtatott és online könyvlista rengeteg ajánlott olvasnivalóval, korosztályok szerint lebontva. A web kettő alkalmazásainak közösségteremtő funkciói egészítik ki az online változatot: chat, Facebook, Twitter. A célzott korosztályok a csecsemőtől a nyugdíjasig mindenki, ez a tény magyarázza a források és segédanyagok formai és tartalmi változatosságát, az információ többszöri újracsomagolását. A hátrányos helyzetű rétegeknek külön figyelmet szentel a program, így a nem angol anyanyelvűeknek vagy a szegényebb negyedekben élőknek is lehetőségük nyílik a nyári hónapokban az olvasási készségek fejlesztésére.

Könyvklub a könyvtárban

A könyvklub mint közösségformáló könyvtári vagy civil kezdeményezésű olvasási program meglepő népszerűségnek örvend az Egyesült Államokban. Az olvasmánytípus, érdeklődési terület, korcsoport és hasonló elemek szerint szervezett, a könyvtárban, magánlakás nappalijában vagy a kertben tartott vita azonos érdeklődésű olvasókat hoz össze havonta egyszer, illetve virtuálisan az online változatban szinte bármikor.

A könyvtárak helybiztosítással, könyvbeszerzéssel, olvasmánylistával, könyvajánlóval, könyvklub-csomaggal és előregyártott vitakérdésekkel járulnak hozzá a könyvklubok programjához. A legtöbb könyvtár szervez saját könyvklubot is, de mindenképp segítséget nyújt honlapján a könyvklub alapításához, beleértve a helyszín- és névválasztást, a tagok toborzását és megtartását, a könyvválasztást és időbeosztást. A könyvtári honlap jó kiindulópont további adatbázisok, listák,

könyvismertetők tanulmányozásához. A könyvtár gyakran kész kérdéssort mellékel az állományában található könyvekről a könyvklubban rendezendő vitához, vagy javaslatokat ad vitaindító kérdések összeállításához. Mások a témaválasztásban segítenek a naptári időszak szerint. Újabb népszerű változat az online könyvklub és fórum, ahol a több szálon futó vita archívumát olvasgatva kap kedvet az olvasó a könyv kikölcsönzéséhez, és esetleg később maga is csatlakozik a könyvklubhoz.

A legnagyobb segítség a könyvklub számára a katalógusban *könyvklub a szatyorban* néven külön formátumként szerepel a segédanyagokat is tartalmazó könyvklub csomag. Az általános tájékoztató szerint a csomag egy olvasó által olvasójeggyel kölcsönözhető maximum hat hétre. A könyvtár logójával ellátott válltáskában elhelyezett csomag tartalmazza a könyv nyolc példányát, egy kölcsönzési ívet, amelyen a könyvcsomagot kikölcsönző olvasó nyilvántartja, kinek adta oda az egyes példányokat, és egy vitaindítót a könyvre vonatkozó, a könyvtárosok vagy a kiadó által előregyártott kérdésekkel és ötletekkel. Ez utóbbi kettő általában a könyvtár oldaláról is letölthető. A közkönyvtárakon kívül kifejezetten könyvklubok számára összeállított honlapok adnak további ötleteket klubok működtetéséhez (pl. *bookbrowse.com*, *bookmovement.com*, *litlovers.com*, *book-clubs-resource.com*).

A könyvklubok web 2.0 alkalmazásokkal párosítva (meetup, GIS, Facebook) a fiatalabb generációk érdeklődését bizonyítják, akik például az irányítószámukat a Google keresőjébe beütve azonnal találhatnak könyvklubokat a lakásuk közelében.

Mintakérdések a vitához (Cormac McCarthy: Az út)

1. Cormac McCarthy prózája egyedi stílusban íródott. Melyek e stílus legfőbb jegyei? Miért inkább költői mint elbeszélői ez a stílus?
2. Miért nem ad nevet szereplőinek? Hogyan hat a 'férfi' és a 'fiú' elnevezés az olvasóra? [...]
5. Miközben az apa haldoklik, azt mondja a fiának, hogy folytatnia kell az utat, hogy tovább vigye a tüzet. A fiú kérdésére, hogy a tűz valódi-e, az apa azt feleli: „*Benned van. Mindig is ott volt. Látom*” (279. old.). Mi ez a tűz? Miért fontos, hogy ne engedjék kialudni? [...]
11. Miért annyira erős és szoros a kapocs az apa és a fiú között? Mit éreznek egymás iránt? Hogy tartják meg a szeretetet és a hitet a brutális körülmények között?

Forrás: *bookbrowse.com*

Könyvajánló

Egy másik népszerű közkönyvtári szolgáltatás a Könyvajánló (Readers' Advisory), amelynek keretében az érdeklődő olvasó ötleteket kap, hogy mit olvasson legközelebb szórakoztató olvasmányként (vagyis nem tanulási célból kötelező olvasmányként, nem a munkájához vagy szakmai továbbképzéshez, hanem csak úgy). A legtöbb amerikai közkönyvtárban a könyvtárosok az olvasók rendelkezésére állnak e program valamely változatával: a könyvtáros házon belül ajánl könyveket, a honlap elektronikus változatban teszi ugyanezt. A legkézenfekvőbb válto-

zatban a könyvtáros állít össze előregyártott olvasmánylistákat az állományban szereplő népszerű könyvek alapján különböző célközönség számára.

A könyvajánló arra épül, hogy a neki tetsző könyv alapján az olvasó gyakran hasonló olvasmányélményre vágyik, és ennek megfelelően keres újabb olvasnivalót. A gyűjtemény ismeretében a könyvtáros egy vagy több hasonló elem alapján ajánl újabb könyvet (*read-alike*: hasonló könyv, *a look-alike*, hasonmás szó alapján). Például, ha valakinek tetszett *Az üvegpalota* Jeanette Walshtól, akkor talán szívesen olvasná Augusten Burroughs *Kiszáradva* című könyvét is, mivel mind a kettő önéletrajzi ihletésű, és az alkoholbetegséggel folytatott küzdelemről szól. A hasonló elem lehet szerző, történelmi kor, földrajzi hely, téma, tartalom, cselekmény, célközönség, műfaj, etnikum, főszereplő, stílus, vagyis szinte bármi hasonló motívum. A következő részletezés arra utal, hogy szabad teret engedhetünk a képzeletnek az olvasmánylista összeállításakor: műfaj, zsáner, típus (romantikus nőregény, FBI-thriller, folytatás), környezet, körülmények (középiskola, azonos nemű két szülő), főszereplő (örökbefogadott, computerzeni, szingli, Scarpetta), történelmi időszak (Holocaust, 9/11, vietnami háború), stílus (humoros, érzelmes, rövid mondatos), cselekmény (bonyolult, meglepetésekkel teli, váratlan befejezés), célközönség (tinédzserek, nyugdíjasok, született feleségek, könyvklub), központi probléma (alkohol- vagy kábítószer-függőség). Szemléletesebb változatban a hasonlóság szerint egy olvasmánytérképen is feltüntethetők a könyvek (*literature-map.com*).

Egy-egy olvasmánylista elkészítéséhez és frissítéséhez természetesen nem árt ismerni az adott műveket, hiszen a listán a szerző és cím mellett általában ott kell szerepelnie egy pármondatos kedvcsinálónak is, amelyet vagy a fülszövegből vesz át a könyvtáros, de még jobb, ha maga írja, célközönsége ismeretében. Az amerikai könyvtárosok szívesen adnak sokatmondó vagy hangzatos címeket a hasonló elemek alapján összeállított listáknak. Ezek közül némelyik magáért beszél, pl. *Ha szereti Gabriel García Márquezt..., I Love New York!, Időutazás, Krimi: náci műkincsrablás*; míg más címek esetében a fantáziánkra kell hagyatkoznunk, esetleg ismereteink hiányosságával kell szembesülnünk: *Falusi történetek, Románc a konyhában, Cyberpunk olvasmányok, Hogy éljük túl a Zombiapokalipszist: könyvek a felkészüléshez az elkerülhetetlenre*. Vagyis nem árt, ha esetleg a lista mibenlétét is magyarázzuk röviden: *A Contemporary Urban Dark Fantasy* című lista könyvei kortárs regények, amelyekben a szereplők az éjszaka paranormális lényei: vámpírok, boszorkányok, farkasemberek. A történet helyszíne valamelyik amerikai nagyváros. *Lad Lit (könyvek pasiknak)*: *A chick lit*, lányregények mintájára, olvasnivaló 25–35 éves férfiaknak, akik az igazit keresik vagy próbálják elkerülni, amolyan női Bridget Jones-regények.

Nemcsak könyvtárosok és könyvtárak, hanem kereskedelmi célú honlapok, könyvkiadók, terjesztők és szolgáltatók is készítenek könyvajánló listákat csalogató könyvismertetésekkel, könyvborítóval és linkekkel a hasonló könyvekhez, pl. *A Könyvböngésző (BookBrowse)*, *What Do I Read Next?* (Gale Thomson), *NoveList (EBSCO)*, *The Reader's Advisor Online* (Greenwood Publishing Group), *Fiction Connection* (Bowker), *Booklist Online* (American Library Association).

A könyvajánlók sokszor egyéni ízlést tükröznek, és nem feltétlenül csak a klasszikus irodalomból válogatnak. A könyvtár kettős célt próbál megvalósítani: a szórakoztató jellegű olvasmányok propagálása révén az olvasást népszerűsíti szer-

vezett formában, miközben kapcsolatot épít az olvasóval. A könyvtáros felkészültségén múlik, hogy a tájékoztatópultnál tud-e azonnal ajánlani valamit bármely elem alapján a hozzá forduló olvasónak, hogy mit olvasson legközelebb. A könyvek, források, ismertetések minél változatosabb tartalma ily módon a könyvtár látogatottságával szoros kapcsolatban lesz. Egyes könyvtárigazgatók nem is engedik a fiatal kollegát a tájékoztatópulthoz, amíg vagy száz könyvről nem tud egy-két mondatos ajánlót rögtönözni, mondjuk, egy tinédzser számára.

A könyvajánló sikere tehát igen összetett. A könyvtárosok mellett, akik ismerik az olvasókat és a könyveket, szükség van könyvkiadókra is, akik hajlandók könyveket kiadni bármilyen típusú olvasási igénynek és minden célközönségnek.

Olvasás kutyáknak

A csalogató címekkel ellentétben eme egyszerű elnevezés teljes mértékben az, amit a kifejezés takar: gyerekek hangosan olvasnak egy szelíd, barátságos és jól idomított kutyának a közkönyvtárban, iskolai könyvtárban vagy az iskolában délutáni foglalkozás keretében. A program lényege, hogy a könyvtár játékos, barátságos és előítélet-mentes körülmények között lehetőséget biztosít a gyermek olvasáskészségének fejlesztésére. A gyermek saját olvasási szintjének megfelelően olvashat hangosan, félbeszakítások és javítások nélkül.

A háziállatok kedélyt javító szerepe az egyedülállók és idősök körében közismert, és azt is kimutatták, hogy megnyugtató hatásuk akár a vérnyomást is csökkentheti. Kórházakban és idősök otthonában régóta tartanak állatos foglalkozásokat gyógyító céllal. Meglepően hangzik, de az első kutyás-olvasós program, R.E.A.D. (Reading Education Assistance Dogs – Olvasást tanító segítő kutyák) Utah államban indult 1999-ben. Azóta minden államban elterjedt, kivéve Dél-Dakotában, és népszerűvé vált Kanadában és az Egyesült Királyságban is. A tapasztalatok szerint a gyermek olvasási készségeinek fejlődése mellett önbizalma is növekszik és a tudása gyarapodik. Eredményei szembetűnően javulnak, például magasabb pontszámot ér el az értékelő olvasás felmérésben. A kis olvasó örömmel megy a könyvtárba, hogy újabb olvasnivalót keressen, egyszerűen az olvasás új távlatokat nyit számára.

A könyvtár számára ez a lehetőség az olvasók és a könyvtári programokban résztvevők számának emelkedéséhez vezethet. A kutyás programok annyira népszerűek, hogy hetekkel előre kell időpontot kérni, sőt, nemrégiben arról is olvashattunk, hogy a részvételi jegyeket hamisították... A program beindításához a következők szükségesek: idomított, gyógyterápiára kiképzett, állatorvos által megvizsgált és biztosítással rendelkező kutya, a megfelelő állatbarát személyzettel (kutyatulajdonos, könyvtári alkalmazottak stb.). Emellett szükség van még megfelelő helyre a könyvtárban, ahol bejelentkezés után félórás váltásban más és más gyermek, esetleg egyszerre több is felolvassza a kutyának. A kutyás programok ingyenesek, de adomány elfogadható.

Jól idomított kutya, személyzet vagy megfelelő helyszín híján más háziállatoknak is olvashat a gyermek, mint például cica, teknős, hörcsög és papagáj. Élő állat helyett a „közönség” lehet plüssállat, mesefigura vagy játékbaba is, akár egy olvasópajtas: kisebb testvér vagy a nagyszülő. Természetesen nemcsak a könyvtárban,

hanem más helyszíneken is megvalósítható a program, akár otthon vagy az állatmenhelyen.

Összefoglalóként, a kutya olvasóprogramokat szervező egyik társaság honlapja (readdogsmn.org/faq.html) a következőket emeli ki a programról:

- A gyermek figyelmét önmaga helyett a kívüllagra irányítja.
- Az aggodalom, düh vagy depresszió érzése megszűnik.
- Biztonság-érzést nyújt, közelség, intim kapcsolat alakul ki.
- Növeli az önmaga és mások iránti pozitív elvárásokat.
- Csökkenti a magány és elhagyatottság érzését.
- Pozitív társas viselkedésre ösztönöz.
- Lehetőséget ad érintésre, dédelgetésre.
- A *kapok* helyett az *adok* kerül előtérbe.
- Nevetésre ad alkalmat, jó kedvre derít.
- A szélsőségeket kordában tartja.
- Elfelelteti a fájdalmat és korlátokat.
- Szórakoztat.

Olvasásfejlesztés az egyetemen

Mielőtt kétségek merülnének fel az amerikai egyetemisták olvasási készségfejlesztésének szükségességéről, a felvehető tantárgyak listáját közelebbről megnézve szembetűnik, hogy az amerikai felsőoktatási intézmények jelentős része kínál írás- és olvasáskészség-fejlesztő kurzusokat, és nemcsak az angolt második nyelvként beszélők számára. A tanulóközpontok ugyancsak besegítenek az írás, olvasás, tanulási módszerek fejlesztése terén, akár kiscsoportos, akár egyéni konzultáció formájában. Jóllehet, ezen kurzusok némi eufémizmussal kreált neve többet mutat, a *tutoring* vagy *academic coaching* lényegében szintrehozást jelent („gyógyangolnak” neveztük nyelvtanárként, de a *remedial* szót már egyre kevésbé találjuk a tantervben). A nem angol anyanyelvűek angol órái (ESL – English as a Second Language) hagyományos nyelvórát jelentenek például a kétéves főiskolán, nyelvtannal és olvasásértés-fejlesztéssel együtt. Mesterfokon magas pontszámú TOEFL (Test of English as a Foreign Language) vizsgaeredmény előfeltétel, ha valaki első diplomáját nem az USA-ban szerezte, de angol nyelvórak itt is felvehetők. A külföldről érkezettek számára a nemzetközi osztály szervez informálisabb nyelvi programokat mind a négy készség (írás, beszéd-készség, olvasott és hallott szöveg értése) fejlesztése terén.

A könyvtárban a hagyományos könyvtári ismeretek tanítása bibliográfiai oktatás (*BI- bibliographic instruction*) névre hallgat, míg manapság inkább a hangzatosabb *Information literacy* (információs írástudás) elnevezést szokás használni. A hangsúly a *literacy*, vagyis az írástudás szón van.

A fenti gyakorlatot elsősorban a hallgatók demográfiai jellemzőinek változása indokolja. A korábban megszokott 18–22 éves egyetemisták helyett a mai hallgatóság életkora kitolódott (16–99). A mai gazdasági helyzetben újra iskolapadba kényszerülő sok pályamódosító, vagy az amerikai hadseregből épp leszerelt, ezáltal ingyenes oktatásra jogosult fiatal egyetemista megjelenése nagy megoszlást hozott az iskolázottság és az etnikai hovatartozás terén, nem beszélve egyéb meg-

lévő és jól dokumentált szociokulturális és földrajzi hátrányokról. Mindez magában hordja az információkeresési szokások sokféleségét is, ami elsősorban a tanulási formák változatosságában, az értékelés és kritikai gondolkodás módjában vagy annak teljes hiányában és a korábban szerzett gyakorlati tapasztalatok nyújtotta előnyökben és hátrányokban mutatkozik meg. Ehhez járul még az általánosan alacsony szintű olvasáskészség, különösen az értő olvasás terén.

A jelenleg felsőoktatásra is ható további fő tényező a nagy recesszió, amely megnövekedett hallgatói létszámot eredményez a kétéves főiskolákon. Az alacsony tandíj és az általános munkanélküliség miatt több a diák, országos tendencia a kétéves főiskola mint képzési forma iránti megújult érdeklődés. A megnövekedett hallgatói létszám azt indokolja, hogy a könyvtár egy helyiséget kifejezetten oktatási célnak szenteljen. Ez általában egy direkt erre a célra kialakított 25-40 fős, számítógépekkel jól felszerelt, internetcsatlakozással rendelkező külön oktatóterem. Az oktatás maga néha csak egy alkalomra korlátozódik, esetleg egy órányi időtartamú, ami nem kis nehézséget jelent a pedagógiai előképzettséggel és oktatási tapasztalatokkal nem rendelkező könyvtáros számára. Ezeket a foglalkozásokat ugyanis általában a fiatal, kezdő könyvtárosokra szokás bízni; ennek per se előnye is van: hasonló korú diákokkal könnyebben kapcsolatot tudnak teremteni. A könyvtárosnál idősebb, tapasztaltabb, esetleg nagy oktatási gyakorlattal rendelkező pályamódosító előtt viszont könnyen hitelét vesztheti az oktató.

A könyvtári honlapok szakértő (pedagógiai előképzettséggel, szaktárgyi ismeretekkel és oktatói tapasztalattal rendelkező) könyvtáros által készített online útmutatói sokat segítenek az egyetemistáknak. A kereskedelmi forgalomban is megjelentek kifejezetten ilyen célra készült szoftveralkalmazások, mint például a felhasználó-barát tartalommenedzselő rendszer, a LibGuides (erről a 3K 2009. 12. számában olvashattunk, egy példa itt látható: libguides.rutgers.edu/alcology). Ezek közös eleme, hogy egy adott sablon alapján tudja a mindössze felhasználói számítógépes ismeretekkel rendelkező könyvtáros összeállítani oktatóanyagát a célközönségnek megfelelően. Mivel nem kell folyamatosan egy programozóval is egyeztetni az oldal minden egyes frissítésekor, a tananyag könnyen és gyorsan alakítható és teste szabható a változó igényeknek megfelelően.

A könyvtári információs óra menete:

1. *A könyvtár elrendezése*: A könyvtár térképe és szerkezete, különbségek a tájékoztató és kölcsönzőpult szerepe között.
2. *A könyvtári katalógus*: Megerősíthetjük a kölcsönzésről és tájékoztatásról tanultakat a katalógus használata és a címleírás alapján. A raktári jelzet (esetünkben a Kongresszusi Könyvtáré) felépítése, szerepe. A Boolean-féle keresés logikája.
3. *Adatbázisok*: A témának megfelelő adatbázis megválasztása, a katalógusnál ismertetett keresési stratégia ismételt használata. Az adatbázisok összevetése ingyenes forrásokkal, mint a Google és a Wikipedia. Az órán bemutatott adatbázisok és példák ideális esetben közel állnak a hallgatók szakjához és érdeklődéséhez.
4. *Hivatkozás*: Az irodalomjegyzék értelmezése, a bibliográfiai adatok rögzítése, az idézés formái. Ha van hivatkozás-menedzselő szoftver, annak alkalmazása. Hivatkozási stílusok: különböző formátumok és források gyakorlati példák (könyv, könyvfejezet, cikk stb.).

5. *Kutatás:* Lehetőség egyéni munkára, könyvtáros felügyelete mellett. Több mindenre fognak emlékezni, ha általuk választott témán dolgoznak, és többet tanulnak saját hibáikból. A könyvtáros oktató rendelkezésre áll, amikor megakadnak.

Az egyetemi könyvtáraknak költségvetésükből általában csak az oktatáshoz szükséges könyvekre futja, így a diákság szórakoztató jellegű olvasmányokat nem talál a katalógusban. A könyvtárosok sincsenek felkészülve az ilyen jellegű igények kielégítésére a legtöbb helyen. Abban viszont szinte mindenki egyetért, hogy nemcsak a közkönyvtár feladata az olvasás fejlesztése a szabadidős olvasási tevékenység révén. A megoldások általában egyéni kezdeményezések, mint például a már meglévő könyvek újraértékelései ilyen szempontból, és a meglévő állomány propagálása, olvasnivaló ajánlása indirekt módon, a könyvek szembetűnő elhelyezésével, plakátokkal vagy kiállított borítókkal, esetleg egy szabadpolc felállításával, amelyre ingyen elvihető, csereberélhető könyveket tesznek. De ez már egy újabb írás bevezetője lehetne.

Sikeres programok a könyvtárban

A fent bemutatott programok csak illusztrálják, hogy milyen sokféle módon lehet olvasásra ösztönözni a könyvtárlátogatókat, illetve hányféle utat választhat a könyvtár újabb olvasók toborzásához. A programok sikere részben számokkal is mérhető (például a befektetés és annak hatása, vagyis a gazdaságosság révén), vagy a minél kisebb anyagi ráfordítással minél nagyobb 'haszon' elve szerint. Az üzleti szemlélet megnyilvánulása nem új az amerikai könyvtárakban. A vezetői réteg megújulása, a technológia fejlődése, az újabb és újabb marketing fogások sikeres könyvtári alkalmazása, beleértve a webkettős, internetes alkalmazásokat, lényeges változásokat hoztak az elektronikus környezetben, amelyek elemei a szemléletváltás (elsősorban a könyvtár szerepéről és feladatairól) és az olvasó mindenkori igényeinek tiszteletben tartása. A könyvtár tevékenységét pedig legjobban a következő szavak jellemzik: *átlátható, nyilvános és hozzáférhető*. A visszajelzések és olvasói vélemények ugyanolyan fontosak, mint a szakmai elismerés vagy a tudományos hivatkozás.

Az OSZK-ban, 2010. december 2-án vezetésemmel tartott workshop résztvevőinek az volt a délutáni feladata, hogy a fenti programokból egyet magyar körülményekre alakítsanak, vagyis honosítsanak, mint egy jó szoftvert, amelynek nemcsak a szövegét kell lefordítani, hanem a felhasználó kultúrájához kell idomítani. A magyar könyvtárosok ismét fantasztikus képzeleterőről és alkotókedvről adtak tanúbizonyságot, amikor a nap végén bemutatták a jobbnál jobb, magyarországi viszonylatok között is megvalósítható programokat. Közös értékelésünk eredményeként álljon itt az a lista, ami a jó programok elemeit foglalja össze.

- Az adott környezethez alkalmazkodik: könyvtártípus, falu–város, megközelíthetőség, könyvtári állomány korlátai, közösségi funkció.
- A célközönséghez alkalmazkodik: életkor, érdeklődés, olvasási szint, hátrányos helyzet.

- Jól választ időpontot: napszak, évszak, ünnepek, mikor ér rá a célközönség.
- Logisztikailag átgondolt, előre tervezett, figyelembe veszi a következő tényezőket:
 - A felkészüléshez rendelkezésre álló idő, minimum ráfordítandó órák;
 - Helyszín: terem, nyitott tér, csendes vagy zajos, esetleg a szabadban;
 - Könyvtári források: új beszerzés vagy meglévő újrahasznosítása;
 - Humán erőforrások: könyvtáros, számítástechnikai szakember, önkéntesek, diákok.
- Van marketing stratégiája, aminek részei a reklám, elnevezés, logó, arculat-építés (image és branding).
- A meglévő technológiai háttér értelmes kihasználása, internet, Web 2.0 program- és közönségspecifikus alkalmazása.
- Partnereket keres (szponzorok és potenciális résztvevők is): helyi önkormányzat, iskolák, cégek, vállalatok, intézmények, magánszemélyek, szülők.
- Anyagiak: az a megállapodás született, hogy nem mindig a legelső szempont!

A sokféle program egy helyen való összesítése, vagyis egy kereshető program-adatbázis nagymértékben segíti az időhiánnyal küszködő könyvtáros munkáját. Jó példa erre egy kis amerikai könyvtár honlapján található (support.midhudson.org/ezprogram), formailag egyszerű, de tartalmilag igen gazdag adatbázis, amely téma, közönség, programtípus és költségek szerint kereshető. Az alábbiak ízelítőként szolgálnak a választékból:

- Téma: utazás, tánc, internet, természet, tudomány, nyelv, zene, főzés, fényképészet, költészet, állatok, házi feladat, egyéni pénzügyek.
- Közönség: felnőtt, ifjúsági, szülő-gyerek, otthontanulók, nyugdíjas, alsó tagozat, óvodás, csecsemők.
- Típus: helytörténet, írói est, kézművesség, vitakör, írás, ünnep, mesemondás, irodalom, oktatás, szülőknak.

Ez az írás csak nagy vonalakban tudta összefoglalni az Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtári Intézet négy alkalomból álló olvasásfejlesztési sorozatának keretében 2010. december 2-án rendezett könyvtáros szakmai napon bemutatott módszereket és ötleteket, amelyekkel az amerikai könyvtárak próbálják az olvasást megszerettetni látogatóikkal. A cikk olvasói épp csak betekintést nyerhettek, hogy miként irányítja a mai amerikai könyvtár virtuális és valós látogatóit, miért célja az amerikai könyvtáraknak az olvasók visszacsábítása, és hogyan segíti a könyvtár digitális része a hagyományos könyvtári szolgáltatások igénybevételét. Sajnos, a rendezvény remek hangulatát, beleértve a közönség lelkes és aktív részvételét és a szünet alatti vidám szakmai beszélgetéseket is, nem adhatja vissza az írott szöveg. Ugyancsak kimarad az a különleges kapcsolat, ami a szervezők, az előadó és a résztvevők között pillanatok alatt kialakult. Eltekintünk a szakmai lapban túlzásnak tartható személyes vonatkozásoktól is, amelyek szerepe a tendencia érzékeltetésére szolgált, miszerint a könyvtárosok szakmai és személyes arculata, különösen az elektronikus környezetben, nem válik el szigorúan.

A résztvevő könyvtárosok előadás utáni visszajelzéseiből viszont világosan tükröződik, hogy hasonló céljaik megvalósítása érdekében a magyar könyvtárak

jobbnál jobb programokkal kísérleteznek, valamint sok könyvtáros megerősítést nyert a nap folyamán abban, hogy jó úton járnak az olvasás megszerettetésében. A legfontosabb az a kérdés, milyen újításokat lehet vagy érdemes itthon meghonosítani, és milyen áron. Ilyen szempontból teljesen mindegy, hogy a segítség, az ötlet honnan érkezik; érdemes körülnézni, mielőtt egy újítással próbálkozunk, valahol valakinek már biztosan eszébe jutott hasonló. Az ismeretek bővítése, a vélemények kikérése, a tapasztalatok megosztása, ugyanazon program többszemponútú megközelítése, vagyis egyáltalán valamiféle párbeszéd mindenképp jótékonyan hat a könyvtárosokra, a könyvtárak szolgáltatásaira és ezáltal az olvasás fejlesztésének ügyére. Ezért elengedhetetlen a szakma képviselőinek folyamatos kommunikációja, személyesen és virtuálisan is, függetlenül attól, hogy a világ melyik részén tevékenykednek a közös cél érdekében. Az Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtári Intézet sorozata példamutató szerepet vállalt ebben.

Hajnal Ward Judit

Kitüntetés március 15-e alkalmából

A miniszterelnök javaslatára
Schmitt Pál köztársasági elnök
a nemzeti ünnepen Széchényi-díjjal tüntette ki

MONOK ISTVÁN

művelődés- és irodalomtörténészt, egyetemi tanárt,
az Országos Széchényi Könyvtár volt főigazgatóját.

A magas elismeréshez szívből gratulálunk!



A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei

A Herzan-könyvtár; Sala Terrena, Múzeum
és Kincstár

A szombathelyi Martinus Kiadó által megjelentetett, szépen illusztrált sorozat első egysége *A Herzan-könyvtár* (harmadik részként ugyanez jelent meg, már bővített kiadásban) Szombathely második püspöke, gróf Herzan Ferenc bíboros (1735–1804) magánkönyvtárát mutatja be. A Prágában született, „...*európai műveltségű, széles látókörű és kifinomult kultúrérzékkel megáldott császári diplomata-főpap*” (5. p.) Bonaparte Napóleon és hadserege elől menekült 1796-ban Görcbe, később Grazba, majd Szombathelyre, ahol „...*egykori [római] kispap-társa, Szily püspök látta vendégül*” (7. p.). Szily János püspök halála után, 1799-től a szombathelyi püspökség élére került. 1804-ben bekövetkezett elhunytá után örökösei és a káptalan évekig elhúzódoan pereskedett, a per tárgya Herzan Ferenc értékes könyvtára volt. Az 1611. évi nagyszombati zsinat határozatának és I. Ferenc döntésének köszönhetően a könyvgyűjtemény Szombathelyen maradhatott, „...*levéltárának nagyobb részét Bécsbe vitték*” (7. p.). Gróf Mikes János püspök (1876–1945) elkülönítette a bíboros könyvtárát 1927-ben, a gyűjteményt lezárták, az állomány rendezésére Géfin Gyula (1889–1973) könyvtárigazgató, szemináriumi rektor kapott megbízást.

A könyvtár értéke felbecsülhetetlen: „*5196 kötetben 2025 mű ... továbbá ... 20 főlő kötet Piranesi-rézmetset, ...*” (bővített kiadás, 11. p.). Valamennyi kötet tartalmazza Herzan bíboros ex librisét. A művek többsége első kiadás, ennek következtében „...*a gyűjtemény érdekes forrása a 18. század szellemi műveltségének*” (9. p.). A bíboros polihisztor gyűjtő volt, a 24-féle nyelven írt állomány markáns részét kitevő hittudományi művek mellett könyvtárában megtalálhatóak bölcsészeti és történettudományi munkák, sőt Montesquieu, Voltaire, Rousseau művei is. A könyvtár különlegességei között – többek mellett – kiemelkedően érdekes a nyakláncperre vonatkozó anyag; az 1488-ban nyomtatott cseh nyelvű Biblia; Bonaparte Napóleon Herzan püspökhöz írt levele; valamint a velencei pápaválasztás (1799–1800) egy napjának szavazatösszesítő lapja (10–11. p.).

Nyolcvan évig elzárva őrizték e kincseket a Püspöki Palota második emeletén. Veres András megyéspüspök döntésének köszönhetően 2007 őszétől egy könynyebben megközelíthető helyre, a Brenner János Kollégium épületébe költöztették át e különleges bibliotékát, majd a restaurálási munkálatok után megnyitották az érdeklődők előtt. Az impozáns, XVIII. századi Dorffmeister-freskóval díszített teremben – az Egyházmegyei Könyvtár különgyűjteményeként – méltó elhelyezést kapott Herzan bíboros magánkönyvtára, amely 2009-től kutatható, látogatha-

tó. Ez nemcsak a gyűjteményt tudományos kutatási céllal felkeresők számára örvendetes, hanem megnyilvánul benne a püspök úr „A Magyar Katolikus Kultúra Napjai” című rendezvénysorozat 2010. október 7-i „Herzan Ferenc bíboros, szombathelyi püspök emlékezete” című kiállítása megnyitóján megfogalmazott szándéka is, hogy a Szombathelyi Egyházmegye kincsei, értékei ne csak az egyház tagjai számára, hanem a város, a megye lakói, a máshonnan érkezők, kirándulók, érdeklődők előtt is közkinccsé válják.

2010-ben megjelent *A Herzan-könyvtár* bővített kiadása. Mindkét kiadvány lektora Pogányiné Rózsa Gabriella, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének főiskolai docense. A közeljövőben várható az angol és a német nyelvű kiadás megjelenése is.

* * *

A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei sorozat második darabja a *Sala Terrena, Múzeum és Kincstár*. Az esztétikus, szépen illusztrált kötet lektora Kiss Gábor régész, történész, a Savaria Múzeum munkatársa. Az 1777-ben megalapított Szombathelyi Egyházmegye első püspöke, Szily János (1735–1799) művészetszeretetének, lendületes munkájának, valamint Hefele Menyhért (1716–1794) osztrák építésznek köszönhetően Szombathely jelentős építészeti kincsekkel gyarapodott: megépült a szeminárium, a püspöki palota, a székesegyház és az Eölbei-ház. Szily püspök gondos figyelmének köszönhető az építészeti munkálatok során felszínre került kő-, szobor- és oszloptöredékek összegyűjtése, valamint elhelyezésük a püspöki palota (díszterme a Sala Terrena) belső és külső udvarán. „*A kiállított legszebb római kö emlékeket 1784-ben a Sala Terrena falaira is felfestette, a kor kiváló festőjével, a bécsi születésű Dorffmeister Istvánnal (1725–1797)*” (7. p.). Néhány eredeti római kőtöredék napjainkban is ott látható a szépen restaurált falképek előtt. A Sala Terrena, hazánk „... legkorábbi múzeumának, gyűjteményének is tekinthető” (3. p.). Szily püspök érdeklődése nem csak a római kőmaradványokra terjedt ki, összegyűjtötte a város történetére vonatkozó írásos forrásokat is. „*Schoenvisner Istvánt (1738–1818), a pesti egyetem régészprofesszorát azaz a feladattal bízta meg, hogy a régiségi gyűjtemény, valamint az írott emlékek felhasználásával írja meg Savaria-Szombathely történetét a legrégebbi időktől kezdve*” (11. p.). Az 1800-as évek elején megszűnt a római emlékek gyűjtése.

A XIX. század második felében sem a vármegyének, sem a városnak nem volt múzeuma. A Szily püspök-alapította „archeológiai gyűjtemény” létezett, de „... nem állt mögötte egy szakmai szervezet, amely a folyamatosan gyarapodó gyűjteményt rendezte volna. ... 1872-ben megalakult a Vas megyei Régészeti Egylet ... a főpásztor (Szabó Imre [1869–1881]) múzeumi helyiségnek ajánlotta fel a Püspöki Palota Sala Terrenáját, és a birtokában levő kő és egyéb régiségeket az egyletnek ajándékozta” (13. p.). Az értékes Dorffmeister-freskók többsége sajnos, nem volt látható, ugyanis eltakarták a falak elé állított szekrények, amelyekben a régiségtár gyűjteménye kapott helyet. 1900 februárjában a Régészeti Egylet beolvadt a Vasvármegyei Kultúr Egyesületbe, nyolc évvel később megnyílt a Vasvármegyei Múzeum – Szombathely első állandó múzeuma – a Kultúrpalotában. „*A Sala Terrenában őrzött régészeti leleteket az egyházmegye ekkor átadta az új múzeumnak, s ezzel a gyűjtemény élete és a terem története két ágra szakadt*” (13. p.).

1945. március 4-én Szombathelyt tragikus bombatámadás érte, a püspöki palota is megsérült, viszont a Sala Terrena jelentős mértékben nem károsodott, de a helyiséget bezárták. A bezártság hosszú évtizedei alatt a freskók is károsodtak, a restaurálás után – a város, a püspökség és a műemlékvédelem közös, összehangolt erőfeszítéseinek köszönhetően – 1990-ben nyitották meg újból. „*A kiállítóhelyhez akkor új tereket is kapcsoltak, melyekben szobrok, festmények, miseruhák és a Székesegyház archív felvételei, valamint II. János Pál pápa ... szombathelyi látogatásának (1991) fényképei láthatók*” (17. p.). A kincstár különlegességei között megtekinthető az Egyházashetyéről származó, 1588-ban készült kehely; a VII. Pius pápa által Herzan bíborosnak küldött Kereszt-ereklyetartó; a Szily Jánosnak 1777-ben Mária Terézia által ajándékozott miseruha, paláttal és kiegészítőkkal.

2009-ben új kiállítóteremmel bővült a múzeum: a Brenner János (1931–1957) emlékkiállítás megrendítő anyagával. A tragikusan fiatalon elhunyt papot meggyilkolták – máig ismeretlenek az elkövetők. „*Hivatása teljesítése közben érte őt a halál, ezért a papi hivatás vértanúja*” (19. p.).

A *Szombathelyi Egyházmegye Kincsei* sorozat szerkesztője és az első három füzet szerzője Horváthné Simon Katalin, a Szent Márton Kölcsonkönyvtár, a Szombathelyi Egyházmegyei Kincstár és az Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményvezetője. Az egyházmegye kincseit bemutató kiváló sorozat folytatódik, a soron következő kiadvány majd a Sárlos Boldogasszony Székesegyházat mutatja be.

(Horváthné Simon Katalin: A Herzan-könyvtár. Szombathely, Martinus Kiadó, 2009. 16 p. /A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 1./)

(Simon Katalin, H.: Sala Terrena, Múzeum és Kincstár. Szombathely, Martinus Kiadó, 2010. 19, [1] p. /A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 2./)

(Simon Katalin, H.: A Herzan-könyvtár. Bővített kiadás. Szombathely, Martinus Kiadó, 2010. 20 p. /A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 3./)

Nagyvárad Enikő

Három Vas megyei helyismereti–helytörténeti kiadványról

A helyismereti–helytörténeti kiadványoknak – kis túlzással – se szeri, se száma. Sokan vélhetik úgy, hogy túlonként is sok van belőlük. Ki-ki leghamarabb valami ilyes művel állhat elő, hisz’ saját terepén dolgozik, saját hitbizományát műveli, az ő sajátos terepén nincs, nem lehet konkurense, bármit művel is, az egyedi, egyszeri, eredeti – már csak a téma okán is. Egy kétes hitelű egyetemi oktatónk egyszer (vagy többször is) azt okította nekünk, hogy nincs nagyobb öröm egy kutató számára, mint ha feldolgozatlan terepen dolgozhat. Akkor ott ő az úr. Az „igazi” kutató nem problémák megoldására tör, hanem arra, hogy olyasmit találjon, amiről előtte nem írt senki semmit. Persze, mondotta volt, nehéz ilyen terepet ta-

lálni, hisz' szinte mindent feldolgoztak már előttünk, de azért szerencsét lehet próbálni. Gyenge szakdolgozók számára kiváló recept volt az övé. Egy Isten háta mögötti falu dűlőneveinek bemutatása nyilván abszolút eredeti téma, ráadásul nem kell hozzá semmit elolvasni (hiszen nincs mit), nem kell ellenkoncepciókkal, né tán alapos feldolgozásokkal, igazi tudósok alkotásaival vitatkozni, csak leírni azt a néhány adatot, amit a nagypapa, nagymama vagy a szomszédok elmondtak. Sok tekintetben hasonlít(hat) ehhez a helyismereti–helytörténeti kutató helyzete. Erről és erről, épp erről a faluról vagy városról, épp erről a mi vidékünkön történt dologról még nem írt senki semmit, nosza hát. Mi leszünk az elsők, az igaziak! Ezért veszi gyanakodva az ember a kezébe a legtöbb helyismereti–helytörténeti munkát.

De van egy másik ok is. E sorok szerzője – persze mások nyomán – sokáig úgy vélte, hogy az igazi helyismereti könyvtári munka nem az, ha valaki helyismereti–helytörténeti munkákkal áll elő, hanem ha olyan gyűjteményt és annak olyan alapos feldolgozását állítja elő, amelyből – adatbázis – bármi lehívható, amelyből bármilyen összeállítás, könyv, cikk stb. kialakítható, és ez már nem is a helyismereti–helytörténeti gyűjtemény munkatársainak dolga, hanem a kutatóké, akik – fel- és kihasználva az adatbázis kincseit – ezekből, ezek alapján nagyszerű brosrúkat, cikkeket, könyveket stb. alkotnak, állítanak össze, adnak ki. (Learatva persze a dicsőséget, legfeljebb is csak köszönetet mondva a helyismereti gyűjtemény, a könyvtár „segítségének”). Nos, a most pertraktálásra kerülő három kiadvány alaposan összezavarta e sorok szerzőjének régi beidegződéseit.

* * *

A három kiadványt, amiről szólni szeretnék, a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár gondozta. Előljáróban persze el kell mondanom, hogy ennek a könyvtárnak a helyismereti gyűjteménye – immáron évtizedek óta – a hazai, sőt nemcsak a hazai hasonló gyűjtemények élvonalában áll. Igazi adattár, hatalmas szellemi kincstár a Savariensia, pontosan az a valami, amelyről, amelyből cikkek, tanulmányok, könyvek tucatjai, százai „levezethetők”, kialakíthatók, kis túlzással azt mondhatnánk, hogy – miként Michelangelo szerint a szobor benne van a márványtömbben, épp csak a fölösleget kell eltávolítani róla, akként – ebben a gyűjteményben is benne van ez a sok tucatnyi cikk, tanulmány, könyv stb., épp csak el kell tekinteni a fölöslegtől. Nos, a bemutatni vágyott három kiadvány másról tanúskodik. Miről?

Az első munka egy CD (*A Vas Megyei Közgyűlés és kitüntetettjei. 1990–2010*). Pontosán azt tartalmazza, amit címében ígér. És így példa lehet arra is, hogy a fenti megfontolások mégiscsak érvényben vannak. Hiszen a szombathelyi helyismereti gyűjteményben természetesen feltalálhatók a CD-n bemutatott összes adatok, tények, információk. Sőt. Sokkal többet is tartalmaz e téma vonatkozásában a gyűjtemény. Tehát? Tehát mi sem volt könnyebb, mint ezt a CD-t összeállítani. Minden eleme készen volt, megvolt, rendelkezésre állt. Épp csak egy dolog hiányzott. Az, hogy valakinek eszébe jusson, sokakat érdekelhet, kik is voltak a megyei közgyűlés tagjai azóta, hogy ilyen közgyűlés egyáltalán létrejött. Akik ilyesmi iránt érdeklődnek, aligha búvárolják át a megyei könyvtár adatbázisait. Nekik néhány névre, néhány évszámra stb. lenne szükségük – ezért–azért–amazért. Az ő számukra készült ez a CD. „Csak” egy ötlet, de hozadéka tengernyi. Maguk a köz-

gyűlési tagok, a helyi közélet iránt ilyen vagy olyan okból érdeklődők, az önkormányzati politikával önös vagy közérdekből, politikai ambícióktól hajtva, vagy újságcikket írni vágyva, bizonyos pletykák iránt érdeklődve és ezer egyéb indítéktól hajtva, ezen a kis CD-n mindent megtalálnak. Meg sok minden mást is. Jól tudjuk, hogy a kitüntetések száma légiónyi. Minden nemzeti ünnep alkalmával nevek százai olvashatók a napilapok hasábjain. Mellettük, alattuk a megjelölés: kiskereszt, nagykereszt, gyémántokkal ékesített vagy babérkoszorúval díszített, ilyen vagy olyan névvel jelölt stb. Ki igazodik el az ilyesmiben? Mi ér többet, mit miért adnak vagy adhatnak, legfőljebb a sorrendből sejthető, ám néha abból sem. Itt megint csak a CD szerkesztőjének nagy ötletét dicsérhetjük. Ez a CD ugyanis elre-citálja, hogy Vas megyében milyen kitüntetések vannak, melyiket mikor és miért vezették be, milyen okból és alkalommal, milyen teljesítményekért adják, adhatják, és persze azt is, hogy kik és mikor kapták őket. Az országos tohuvavobu maradt, ám legalább Vas megyében rend van. Lehet, nem mindenki szenved „mellbetegségben” (ahogy Jókai is emlegette a kitüntetések, rendjelek iránt ácsingózók baját), ám a helybélieknek mégis jó tudni, mikor, miért, mi okból kapott ez vagy az ilyen vagy olyan kitüntetést. Két remek ötlet, mert ezek nélkül az ötletek nélkül meg se születhetett volna ez a CD, és máris előttünk az eredmény: ha van miért, ha van mi okból „lehívni” az adatbázisból ezt meg azt, akkor nemcsak az adatbázis mutatkozik be fényesen, de az is kiderül, nem ok nélkül kerül előbb-utóbb minden bele ebbe az adatbázisba. Ha valaki okosan, eredetien kérdez (vannak ötletei), csoda dolgok születhetnek. Mint e CD esetében is. Hogy ki volt az ötletgazda, nem tudható. Talán a szerkesztő, Kőbölkúti Katalin? E kérdésről azonban kissé később, bővebben.

* * *

Egészen más jellegű kiadvány a *Batthyány Lajos. Válogatott életrajzi bibliográfia*. Ha valaki akarja, akár a szombathelyiek „imperializmusának” is tulajdoníthatja ezt nagyon szép kiállítású, karcsú kötetet. Hiszen Batthyány Lajos nem igazán lokális figura. Nem e recenzió dolga, hogy akár pár szóban is bemutassa, de az bizonytalanság mindenki számára nyilvánvaló, hogy hatalmas történelmi alak, Magyarország nagyjainak (nemcsak rangbéli nagyjainak) egyik legnagyobbika, sőt, hogy világtörténelmi jelentőségű egyéniség (1848 ugyanis világtörténelmi jelentőségű), ő tehát szintén világtörténelmi szereplő. Hogyan jönnek akkor ehhez a vasiak? Azt hiszem, három okból is joggal. Egyrészt ők – a bibliográfia tanúsága szerint – mindent tudnak róla (az adatbázisból?, dehogyan csak abból, de erről is később). Másrészt azért, mert Batthyáynak ezer kötődése volt Vas megyéhez (hogy mik és milyenfélék, az a kiadványból pontosan adatolható). Harmadrészt – és ez már szomorúbb dolog – csak nekik jutott az eszükbe, hogy ilyenféle bibliográfiával álljanak elő. Mindenesetre a Batthyány-év (2006, a kétszázéves jubileum) üresebb és kevésbé tartalmas lett volna, ha ez a bibliográfia nem jelenik meg. Így teljes joggal tarthatott Kovács Ferenc, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke hatalmas beszédet (a bibliográfia teljes terjedelmében közli) a magyar országgyűlésben Batthyányról, volt mire támaszkodnia. De minket – ezúttal – nemcsak a protokoll érdekel. Hanem az, hogy jön egy lokális, helyismereti gyűjtemény ahhoz, hogy országos, világraszóló dolgokba szóljon bele. A bibliográfia kitűnő választ kínál.

Úgy, hogy utak, ösvények nyílnak (már ha valaki megnyitja őket) a kicsiny, megyéni helytől a világtörténetig. Úgy, hogy a helyismereti gyűjtemény kezelője, munkatársa, Horváthné Kupi Ildikó a helyi adatoktól, információktól képes volt – persze nagy munkával – eljutni a legegyetemesebb összefüggésekig. Aki csak belelapoz is a bibliográfiába, láthatja, érezheti, csodálhatja, hogy micsoda hatalmas szakirodalom ismerete áll e „szerény” bibliográfia minden adata mögött. Sokan és sokszor mondták már, hogy a helyismerész csak gyűjtsön, gyűjtsön, halmozza az információkat, aztán majd jönnek a kutatók, és... Hát nem jöttek... Jött helyettük a helyismerész, a könyvtáros. Nem azért, mert – kivagyiságból – be kívánta mutatni: kutató is válhatott volna belőle. Hanem azért, mert nem ragadt le a mechanikus gyűjtőmunkánál, úgy tudott – a bibliográfia álorcájába öltözve – adni valamit, ahogy az másoktól, a kutatóktól sem telt volna ki. Ragyogó teljesítmény! És szakmánk szemérmes, ám átütő erejű bizonyága.

* * *

A harmadik kiadvány (*Ezeréves Vasvármegye. Megye- és településtörténeti monográfiák a Berzsenyi Dániel Könyvtárban. Bibliográfia.*) eminenter helyismereti kiadvány; a fölötte egzakt címadás is tanúskodik róla. Nincs itt másról szó, mint hogy kiadjuk azt, ami ténylegesen megvan a könyvtárunkban. Márpedig hogyan lenne meg mindaz, ami monografikus szinten szól az adott helyről, a megyéről és annak településeiről. Megvan, meg kell legyen mindegyik. Csak lajstromozni kell őket. Csak? Igen fontos lenne, hogy ki-kí helyismerettel, helytörténettel foglalkozó gondosan áttanulmányozza a bibliográfia szerkesztőjének, Szalainé Bodor Editnek az előszavát. Ebből a szerényen megfogalmazott, ugyanakkor szakszerű előszóból tengernyi tanulságot nyerhet mindenki. Látszólag csak arról van szó benne, hogy mi miért került bele a bibliográfiába, és mi miért nem. Valójában azt mutatja be a szerző, hogy mi mindent kell tudnia bibliográfia szerkesztőjének ahhoz, hogy egyáltalán hozzáfoghasson a munkájához. Hogy nem elég elsétálni a polcok előtt, ahol a feldolgozni vágyott megyei és településtörténeti monográfiák sorakoznak, aztán szép lassan leírni (bibliográfiai leírás) őket. Hanem... Hanem tájékozódni kell az egész hatalmas térrénumon: mik tekinthetők egyáltalán a fenti értelemben vett monográfiáknak. Melyek azok, amelyek igaziból nem is azok; melyek azok, amelyek rejtőzködnek (sokszor azok a fontosabbak); melyek azok, amelyekről ez vagy az a szakcikk (elbújva) ezt vagy azt tudósít, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy bevegjük, vagy ne vegyük be a bibliográfiába? Milyen műfajai vannak e „monográfiáknak”, miféle változatok léteznek és hogyan? Szalainé Bodor Edit e kérdések mindegyikének igen gondosan, hatalmas akribiával eredt a nyomába, és olyan csodálatos bevezetést nyújtott a helyismereti, helytörténeti munka módszertanába, hogy – remélem – frása minden könyvtárosképző intézményben kötelező, de legalább ajánlott irodalom lesz. Maga a bibliográfia könnyedén áttekinthető, a benne való keresgélés nem is keresgélés, hanem a találatok gyors egymásutánja; a beosztás annyira egyszerű, hogy a gyerek is könnyedén kiigazodhat benne (kell is hogy kiigazodjék, mert gyerekek, akár kisiskolás gyerekek kezébe is érdemes lenne belfutni ezt a bibliográfiát), de persze a tudós kutatónak is el kell merülnie benne. Sokadrangú kérdés a fentiekhez képest, hogy a világ egyik legnehezebb műfajában, az annotációban miket művelt a szerkesztő. Hiszen részint igen könnyű dolog

ez. A mű (megyei és településtörténeti monográfiákról van szó) erről és erről a helységről szól. Ezt ugyan a címből is mindenki tudhatja, ritka kivételektől eltekintve, de hát akkor minek az annotáció? Általában mégis szokás annotálni. Nos, e kötet szerkesztője megtalálta a valószínűleg egyetlen lehetséges módot: csak azt mondja a pár soros annotációkban, ami a címből nem derül(het) ki, ami azonban az azt kézbevevőnek fontos lehet (már abban is, hogy egyáltalán kézbe vegye-e). Apró kis remeklések ezek az annotációk szinte egytől egyig, ám valószínűleg csak annak tűnnek fel, aki maga is próbált már annotációkat írni.

* * *

Hegedüs Géza mondotta volt, hogy vers, regény, dráma, novella kapcsán persze, hogy az író, az alkotó a fontos. Más a helyzet a rádiójátékok, a színpadi előadások és a filmek esetében. Az első esetben a szerző, az „igazi” az író. A rendező alig-alig számít. A második esetben vagy egyenrangúak, vagy hol az egyik, hol a másik a fontosabb, a „súlyosabb”. A harmadik esetben a rendezőé a legfőbb rang. Itt ő az igazi alkotó. Én úgy vélem, hogy a bibliográfia, az igazi bibliográfia esetében az egyetlen fontos valaki a szerkesztő. Ezért mélységesen helytelenítem, hogy – kivált mivel ilyen jelentős teljesítményt nyújtottak – sem a CD, sem a Batthyány-bibliográfia, sem a legutóbb tárgyalt mű esetében nem szerzőként, nem a címlap élén, hanem kólofonba elbujtatva szerepelnek a szerkesztők, az igazi, és valóban igen nagyot produkáló alkotók. Szerénység? Szép dolog, de néha igazságtalan is lehet. Álljon hát itt e három remek kiadvány igazi alkotóinak a neve nagybetűvel: KÖBÖLKUTI KATALIN, HORVÁTHNÉ KUPI ILDIKÓ, SZALAINÉ BODÓ EDIT.

(A Vas Megyei Közgyűlés kitüntetettjei, 1990–2010. Szerk. Kőbölkuti Katalin. Szombathely, Berzsényi Dániel Könyvtár–Vas Megyei Közgyűlés, 2010. CD;

Batthyány Lajos. Válogatott bibliográfia. Szerk. Horváthné Kupi Ildikó. Szombathely, Berzsényi Dániel Könyvtár, 2007. 144 p.;

Ezeréves Vas vármegye. Megyei és településtörténeti bibliográfiák a Berzsényi Dániel Könyvtárban. Bibliográfia. Szerk. Szalainé Bodor Edit. Szombathely, Berzsényi Dániel Könyvtár–Vas Megyei Közgyűlés, 2010. 100 p.)

Vajda Kornél

A Parainesis forrásvidéke

**Szabó G. Zoltán könyve: Kölcsey Ferenc könyvtára
és olvasmányai**

Parainesis... (görögösen: paraineszisz, magyarul: intés, megintés) – a hajdan igen kedvelt szépprózai műfajnak a magyar irodalomban alighanem a második legismertebb darabja Kölcsey Ferenc remekműve. (Az első, a manapság is sűrűn

emlegetett, az államalapító Szent Istvánnak tulajdonított *Intelmek*). Középiszokolás koromban, mintegy fél évszázaddal ezelőtt még szigorúan számon kért tananyag, és talán ma is hallanak róla az ifjú diákok. Mindazok, akik kötelező vagy ajánlott irodalomként forgatták, emlékezhetnek rá, hogy ennek az örökbecsű erkölcsfilozófiai eszmefuttatásnak egyik részlete a könyvek szerepét méltatja, a hasznos és ésszerű olvasásról elmélkedik. Feltételezhető, sőt nyilvánvaló, hogy a hazaszereget és a haladás elválaszthatatlan egységét hangsúlyozó kiváló reformkori politikus és költő saját élettapasztalatait, az olvasmányjaiból merített tanulságokat is összegezte az unokaöccsének szánt tanításban. Kölcsy Ferenc írásaiból, különösen a kritikai kiadás jegyzeteiből világosan kitetszik, hogy kora egyik legolvasottabb, legműveltebb magyar gondolkodója volt.

Egyértelmű bizonyítékkal szolgál erre az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös, Nemzeti téka című sorozatában 2009 folyamán megjelent összeállítás. A szerző, a jeles Kölcsy-kutató a korábban is jól ismert, többször idézett, de közelebbről eddig még soha nem vizsgált könyvhagyatéki leltárt tárja a mai érdeklődő elé. A nemzeti könyvtár kéziratárchájában (Fol. Hung. 1887/14. sz. alatt) őrzött lista az egyik örökös, a sógornő, özvegy Kölcsy Ádámné (Szuhányi Josephine) által a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozott és 1867. január 17-én beküldött könyvek elemi azonosító adatait tartalmazza. A beérkezéskor (vagy nem sokkal azután) a korabeli felfogásnak megfelelően a köteteket nagyságrendi (tizenkettedrét és kisebb, nyolcadrét, negyedré és fólió méretű) csoportokba osztva, azokon belül a szerzők, illetve a címek betűrendjében sorolták fel. Az első tétel egy abécéskönyv; ez valószínűleg merő véletlen, ám a tudatos életút indulását is jelezheti. Hasonlóképpen hordozhat jelképes jelentést az a tény, hogy a lajstromot az országgyűlési rendszeres bizottmányok tíz munkálata zárja; ezek ugyanis sokak szemében a reformkor nyitányaként is tisztelhetők. A sorszámozás pontatlanságát kettővel kiigazítva a hagyaték 367 tételt ölel fel; az egykorú számítás szerint ez összesen 1158 kötetet tesz ki. Valamivel később, a múzeumi könyvtár állományának újrendezése során az anyagot szétoztották a müncheni katalógus szakrendjét követő különféle szakterületekre, így csak darabonként lehetett megtalálni.

A nyomtatásban tizenhét oldalnyira rúgó jegyzék közzététele önmagában is jelentékeny adalék lenne a történeti kutatásokhoz, és esélyt kínál a Kölcsy-gyűjtemény rekonstruálására. Szabó G. Zoltán élt is ezzel a lehetőséggel. Mint a tárgykör, az adott kor és az életmű alapos ismerője magas fokú hozzáértéssel és minden elismerést kiérdemlő, kitarató igyekezettel mintaszerű munkát végzett. Az eredeti lista hézagos és erősen hiányos leírásait alapul véve az Országos Széchényi Könyvtár mai állományában megpróbálta visszakeresni a köteteket, és ez a kísérlete az esetek többségében sikerrel járt. A fellelt példányokról – az autopszia elvének következetes érvényesítésével és külső források felhasználásával – pontos és teljesnek mondható bibliográfiai leírásokat alkotott; gondolva a későbbi érdeklődőkre, a raktári jelzetet is feltüntette. (Ha az azonosítás bizonytalan, ezt lelkiismeretesen közli.) A kézbe vétel további többletet is eredményezett: felderíthette Kölcsy kéziratosa bejegyzéseit. Magától értetődő természetességgel ezeket minden alkalommal megemlíti, utalásai újabb és újabb vizsgálódásokra ösztönözhetik a kutatókat.

Szabó G. Zoltán azonban még ezzel sem elégedett meg. Miután felismerte – korábbi kutatásai nyomán ez viszonylag egyszerű feladat volt –, hogy Kölcsy Fe-

renc könyvhagyatékában olvasmányainak csak egy része maradt fenn, az összeállítás bevezetésében számba vette a biztosan ismert műveket, kiadásokat: *Biblia*, a *Mondolatra* írt híres *Felelet*, egy korai (1808-ban kelt) levelében említett régi magyar könyvek, az ókori görög klasszikusok (például Xenophon, Homérosz, Szophoklész, Aiszkülosz, Arisztophanész), az angolok (Shakespeare és Thomas Moore), Cervantes (*Don Quijote*), Pápai Páriz Ferenc latin szótárai és így tovább. Egyúttal felvetette a szintén módfelett izgalmas kérdést: hogyan alakult ki, formálódott a szóban forgó gyűjtemény; részletesen tárgyalja a családi örökség bonyolult problémakörét is. A tulajdonos feljegyzései és levelei, valamint possessori bejegyzései alapján jó néhány darabról megállapíthatta, hogy vásárlás útján (pesti könyvkereskedőktől: Wiegand, Heckenast) vagy árverésen jutott hozzájuk, illetve némelyiket ajándékba küldték (főként hazai kortárs szerzők). Az egykorú kútfők azt a következtetést is megengedték, hogy Kölcsytól jó néhány kötetet kölcsön kértek (egyik-másik nem is került vissza), mint ahogy ő is kapott másoktól ideiglenes használatra példányokat. A költő fiatalkori tájékozódásában jelentékeny szerepe lehetett a debreceni református kollégium könyvtárának is. Már a diákkori olvasmányokról (vagy azok bizonyos részleteiről) 1809–1811 között keletkezett naplók, utalások is elmélyült érdeklődésről tanúskodnak; Szabó G. Zoltán az ezek nyomán tisztázható címeket mintegy öt oldalon keresztül sorolja.

A szerző leginkább itt, ebben a tanulmányban kamatoztatta filológiai jártasságát; több mint százötven hivatkozás, azaz lapalji jegyzet kapcsolódik hozzá. Kitért a tárgyalt időszak nemesi és értelmiségi magángyűjteményeire, köztük a komáromi Péczely József, Verseghy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály, Eötvös József, Toldy Ferenc és mások hagyatékára. (Közbevetőleg jegyzem meg: ezeket ma a polgári házi könyvtár irányába mutató kollekcióknak tartjuk.) Külön fejezetet (hat oldalt) szentelt a Kölcsy-könyvtár későbbi, a költő halála utáni, jogtörténeti szempontból sem érdektelen sorsának, a Magyar Tudós Társaság (az Akadémia) és a Magyar Nemzeti Múzeum vetélkedésének. Dolgozata végén röviden felvázolta a jeles gondolkodó olvasási kultúrájának meghatározó, jellegzetes vonásait is. A bemutatott, „szisztematikusan szerveződő gyűjtemény” és a bevezetésben megemlített további olvasmányok a humanisztikus és a felvilágosodás gondolatrendszerében fogant, továbbá a magyarság múltjára támaszkodó, a nemzeti eszmét ébren tartó műveltségesszmény jelenlétét tükrözik. Sok-sok antik (görög és latin) auktor, a világirodalom kora újkori és újkori nagyjai, a francia felvilágosodás filozófusai, a kortárs külföldi írók és költők (Goethe, Schiller, Byron, Scott stb.) mellett a hazai történetírók és a magyar szépirodalom vele egy időben alkotó mesterei (a két Kisfaludy, Bajza József, Fáy András és mások) nevével találkozhatunk. Kölcsy politikai és közigazgatási pályájával függ össze, hogy az olvasott könyvek között jelentékeny hányadot tesznek ki az állam- és jogtudományi munkák.

Kölcsy Ferenc személye, életművének kivételes jelentősége révén – ahogy Szabó G. Zoltán is utal rá – a történettudomány számos ágának művelőit érdekelheti ennek az adatokban roppant gazdag, filológiailag igen gondos kötetnek a tartalma. Az irodalom-, a politika-, az eszme-, a jog-, a filozófia- és a művelődéstörténet kutatói egyaránt haszonnal forgathatják. Ennélfogva nekünk, könyvtárosoknak is jól kell ismernünk, hogy a tájékoztatás során megfelelő információkkal szolgálhassunk az olvasóknak.

A szűkebb szakterületünk, a könyvtárak históriájával foglalkozók (a kutatók, az oktatók) számára szintén megkerülhetetlen lesz a kiadvány. Két dolog miatt okvetlenül érdemes tanulmányozni. A most publikált könyvlista ismételten felhívja a figyelmünket a hasonló, a könyvtárak (esetleg levéltárak, múzeumi kéziratárak) mélyén rejtőző, netán magánszemélyek birtokában lévő jegyzékekre, katalógusokra, a hajdani magángyűjtemények ma még fellelhető dokumentumaira. Az egyetemi és főiskolai hallgatók, netán a rokon témájú továbbképzések résztvevői számára különösen szép és nemes feladat lehet egy-egy ilyen lajstrom feltárása, elemzése. Most – a korábbiak után – újabb követhető mintát láthatnak. Miután a közelmúltban elég gyakran láttak napvilágot egykori magán- (vagy házi-) könyvtárakról készült igényes feldolgozások, a Kölcsey-hagyaték jegyzékének közreadása egy mindinkább összefüggő sorba illeszkedik. Ismételten igazolódik, hogy a kiemelkedő alkotó személyiségek rendszerint számottevő, a mindenkori átlagot mennyiségileg is lényegesen meghaladó könyvgyűjteménnyel rendelkeztek. Állományuk minőségi többletét két tényező hitelesíti: egyrészt a könyvekből és más dokumentumokból megismert, elsajátított információkat, tudásanyagot, mentalitást beépítették irodalmi és tudományos műveikbe, hasznosították politikai és egyéb tevékenységükben; másrészt mint kimagasló olvasók befolyással voltak az adott kor olvasási kultúrájának, ízlésvilágának alakulására.

(Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai. Bp., OSZK–Gondolat, 2009. 182 p. /Nemzeti Téka/)

Bényei Miklós